

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Laskentatoimi ja rahoitus	Päivämäärä	23.5.2020
Tekijä	Ossi Rahkia	Sivumäärä	109+liitteet
Otsikko	Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat tilintarkastuskertomuksissa – Tarkastelussa Helsingin pörssin kolme suurinta toimialaa vuosina 2016–2018		
Ohjaajat	KTL Ulla-Maarit Valve, KTM Matti Niinikoski		

Tiivistelmä

Tämän tutkielman aihepiirinä ovat ISA 701 -standardin mukaiset KAM:it (Key Audit Matter), joista tilintarkastajien on tullut raportoida 15.12.2016 tai sen jälkeen päätyviltä tilikausilta laadituissa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa. KAM:it ovat tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan niitä seikkoja, joihin tilintarkastaja on kiinnittänyt eniten huomiota tarkastuksen aikana. Standardi säädettiin osana IAASB:n uudistamisprojektia, jonka tarkoituksena oli korjata vanhan tilintarkastuskertomusmallin ongelmia parantamalla sen viestinnällistä arvoa. Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella KAM:ien raportoinnin luonnetta ja siihen vaikuttavia tekijöitä sekä arvioida KAM:ien raportoinnin onnistumista standardin tavoitteiden näkökulmasta.

Tutkielman aineistoksi valittiin Helsingin pörssin kolmen suurimman toimialan yhtiöt ja tarkasteluajankohdaksi standardin kolme ensimmäistä soveltamisvuotta eli 2016–2018. Aineistossa oli mukana 70 yhtiötä ja 210 tilintarkastuskertomusta. Aineiston tutkimusmenetelminä käytettiin sisällönanalyysia ja sisällön luokittelua. Tulosten perusteella kolmen suurimman toimialan yhtiöillä raportoitiin yleisimmin kaksi tai kolme KAM:ia, mikä on vastaava tulos vertailuaineistona käytettyjen PRH:n vuosiselvitysten kanssa. Markkina-arvolla oli vaikutusta KAM:ien määrään, sillä suuren markkina-arvon yhtiöillä raportoitiin keskimäärin eniten KAM:eja. Vuosittain ei tapahtunut KAM:ien kokonaismäärissä merkittäviä muutoksia. Myös yhtiökohtaisesti tarkasteltuna muutokset olivat pieniä. Yleisin muutos oli yhden KAM:in lisäys tai vähennys verrattuna edelliseen vuoteen KAM:ien aihepiirien pysyessä pääosin samoina.

Tutkielman johtopäätöksenä todetaan, että tilintarkastajien raportointi on ollut onnistunutta, sillä KAM:it on laadittu standardin mukaisesti. Yhtiökohtaisesti tarkasteltuna KAM:ien määrissä on ollut hajontaa toimiala- ja markkina-arvokohtaisiin keskiarvoihin nähden, mikä osoittaa, että KAM:ien määrittämisessä on otettu yhtiökohtaiset erityispiirteet huomioon. Yhtiökohtaisia kertomuksia vertailemalla havaittiin, että KAM:ien aihepiirien ja sisältöjen muutoksiin vaikuttivat ainakin tilikausikohtaiset olosuhdemuutokset ja tilintarkastajan ammatillinen harkinta. Lisäksi tilintarkastuskertomuksien informatiivisuudessa havaittiin eroja, mikä osoittaa, että tilintarkastajilla ei ole vielä yhteisiä näkemyksiä uusista raportointitavoista. Tästäkin huolimatta tilintarkastuskertomukset ovat informatiivisempia kuin aiemmin.

Avainsanat	Tilintarkastus, ISA 701, Key Audit Matter, odotuskuilu, informaatiokuilu
------------	--

TILINTARKASTUKSEN KANNALTA KESKEISET SEIKAT TILINTARKASTUSKERTOMUKSISSA

**Tarkastelussa Helsingin pörssin kolme suurinta toimialaa vuosina
2016–2018**

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Ossi Rahkia

Ohjaajat:
KTL Ulla-Maarit Valve
KTM Matti Niinikoski

23.5.2020
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
1.1	Johdatus aihepiiriin	7
1.2	Tutkielman tavoitteet ja rajaukset	10
1.3	Tutkimusote ja -menetelmät	11
1.4	Tutkielman rakenne.....	12
2	TILINTARKASTUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA JA SISÄLTÖ.....	14
2.1	Tilintarkastuksen postulaatit.....	14
2.2	Tilintarkastuksen kysyntää selittäviä teorioita	16
2.2.1	Agenttiteoria	16
2.2.2	Sidosryhmäteoria	18
2.2.3	Hypoteesit	21
2.3	Odotuskuilu ja informaatiokuilu.....	23
2.3.1	Odotuskuilun määrittely ja muodostuminen.....	24
2.3.2	Odotuskuilun kaventaminen	27
2.3.3	Informaatiokuilu	30
2.4	Tilintarkastuksen sääntely	34
2.5	Tilintarkastuksen tavoitteet ja tilintarkastusprosessi	37
2.5.1	Tilintarkastuksen tavoitteet ja tilintarkastukseen liittyvät riskit	37
2.5.2	Tilintarkastuksen suunnittelu.....	38
2.5.3	Tilintarkastuksen toteuttaminen.....	40
2.5.4	Tilintarkastuksen päättäminen	41
3	UUDISTETTU TILINTARKASTUSKERTOMUS	44
3.1	ISA-standardien uudistaminen.....	44
3.1.1	Standardien uudistamishanke ja sen taustat.....	44
3.1.2	Tilintarkastajan raportointia koskevat standardiuudistukset.....	48
3.1.3	ISA 701: Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista	

3.2 Tilintarkastuskertomus	57
3.2.1 ISA 700 -standardin mukainen tilintarkastuskertomus.....	57
3.2.2 EU:n tilintarkastusasetuksen lisävaatimukset PIE-yhteisöille.....	60
3.3 ISA 701 -standardia koskevia tutkimustuloksia ja kokemuksia	61
4 TUTKIELMAN AINEISTO	68
5 TULOKSET.....	72
5.1 KAM:ien lukumäärä ja tilintarkastusyhteisöjen toimeksiannot vuosittain	72
5.2 KAM:ien yleisyys kategorioittain vuosina 2016–2018.....	74
5.3 Eri tekijöiden vaikutukset KAM:eihin ja kertomusten sisältöön	81
5.3.1 Markkina-arvo ja toimiala	81
5.3.2 Tilintarkastusyhteisö ja tilintarkastaja	87
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI.....	95
6.1 Johtopäätökset	95
6.2 Tutkimuksen rajoitteet, luotettavuus ja jatkotutkimusehdotukset	98
7 YHTEENVETO	100
LÄHTEET	103
LIITTEET.....	110
Liite 1. Aineistossa mukana olevat Helsingin pörssin yhtiöt.....	110

KUVIOT

Kuvio 1	Tutkimusotejaottelu (Kasanen ym. 1993, 257).....	11
Kuvio 2	Yrityksen sidosryhmät (Soltani 2007, 34)	19
Kuvio 3	Tilintarkastuksen odotuskuilun rakenne (Porter 1993, 50).....	25
Kuvio 4	Odotuskuilun kaventamisen keinot (mukaillen Füredi-Fülop 2015, 40)	28
Kuvio 5	Informaatiokuilu (IAASB 2011, 9).....	30
Kuvio 6	Lausunnon muodostaminen (Halonen & Steiner 2010, 458).....	42
Kuvio 7	KAM:ien lukumäärä pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa	72
Kuvio 8	Tilintarkastusyhteisöjen antamat kertomukset vuosina 2016–2018	73
Kuvio 9	KAM:ien esiintyvyys kategorioittain vuosina 2016–2018	74
Kuvio 10	KAM:ien keskiarvo markkina-arvosegmenteittäin.....	82
Kuvio 11	Toimialojen viisi yleisintä KAM:ia	84
Kuvio 12	Tilintarkastusyhteisö ja KAM:ien keskiarvo kertomuksissa	88
Kuvio 13	Tarkastuksen yleinen lähestymistapa (Tieto Oyj, 2017).....	93

TAULUKOT

Taulukko 1	Tilintarkastuskertomuksen rakenne (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 36) 58	
Taulukko 2	Helsingin pörssin yhtiöt toimialoittain (Kauppalehti.fi)	68
Taulukko 3	KAM:ien kategoriat (mukaillen PRH 2017)	70

LYHENTEET

AICPA	American Institute of Certified Public Accountants
Big 4 -yhteisöt	Deloitte, EY, KPMG ja PwC
CESR	Committee of European Securities Regulators
FRC	Financial Reporting Council
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IESBA	International Ethics Standards Board for Accountants
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
IOSCO	International Organization of Securities Commissions
ISA	International Standards on Auditing
ISQC	International Standards on Quality Control
KAM	Key Audit Matter
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board
PIE	Public Interest Entity
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
TTL	Tilintarkastuslaki

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aihepiiriin

Tilintarkastus voidaan ymmärtää yhteiskunnallisena funktiona, jonka tarkoituksena on palvella eri sidosryhmien informaatiotarpeita (Riistama 1999, 15–16). Tämän tehtävän täyttäminen kulminoituu hyvin pitkälti tilintarkastusvelvollisen toiminnasta laadittavaan tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuslain (1141/2015) 3:1:n mukaan tilintarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös sekä hallinto. Pohjimmiltaan tilintarkastus perustuu tilintekovelvollisuuden varmentamiseen. Tilintekovelvollisuuden katsotaan taas syntyneen 1800-luvulla, kun länsimaat alkoivat kehittyä nopeaa tahtia niin yhteiskunnallisesti kuin taloudellisesti. Yritysten johtoon tarvittiin ammattitaitoista väkeä, eikä omistajien ollut enää helppoa valvoa yritystensä toimintaa. Omien etujen turvaamiseksi yritysten omistajat halusivat saada varmistuksen johdon raportoiman taloudellisen informaation oikeellisuudesta. Tämän tehtävän delegoiminen ulkopuoliselle taholle johti tilintarkastajien ammattikunnan kehittymiseen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 23–24.)

Yhteiskunnallisen kehityksen myötä myös tilintarkastuksen merkitys ja rooli ovat muuttuneet. Yritysten omistajien lisäksi monet muutkin sidosryhmät ovat kiinnostuneita yrityksen taloudellisesta informaatiosta. Eri sidosryhmät käyttävät saamaansa informaatiota erinäisiin tarpeisiin, ja tehtävät päätökset halutaan perustaa luotettavaan informaatioon. (Riistama 1999, 15.) Talouden toimijat ovat yhä enenevässä määrin riippuvaisia toisistaan ja talouden tehokas toiminta perustuu eri toimijoiden väliseen luottamukseen. Luottamusta on haluttu vahvistaa muun muassa lainsäädännön keinoin, mikä on omalta osaltaan vaikuttanut tilintarkastuksen sääntelyn lisääntymiseen ja monimuotoisuuteen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 23–24.)

Toisaalta luottamuksen vahvistaminen tai yhteiskunnan kehittyminen sinänsä eivät ole ainoita tilintarkastuksen kehittymistä selittäviä tekijöitä. Riistaman (1999, 18) mukaan huonot taloudelliset ajat ovat vaikuttaneet merkittävästi tilintarkastuksen kehitykseen. Riistaman antamat esimerkit 1900-luvun Yhdysvalloista kuvaavat ilmiötä hyvin. Esimerkiksi suuren pörssiromahduksen seurauksena säädettiin arvopaperimarkkinalaki (Securities Act) sekä pörssilaki 1930-luvulla. Tämän kehityksen seurauksena Yhdysvaltoihin perustettiin myös pörssitoimintaa valvova Securities and Exchange Commission (SEC). Tuoreemmatkin esimerkit vahvistavat tätä näkökulmaa. Esimerkiksi IAASB:n

(2011, 5) raportissa todetaan, että globalisoituva ja monimutkaistuva taloussympäristö yhdessä finanssikriisistä johtuvien epävarmojen olosuhteiden kanssa luovat yhä vahvemman kysynnän luotettavalle taloudelliselle informaatiolle. Raportissa todetaan myös, että eri osapuolet vaativat yhä enemmän relevanttia lisäinformaatiota, joka tukee heidän päätöksentekoaan. Tilintarkastuksella on merkittävä rooli tämän informaation varmentamisessa. Tämä luo taas tilintarkastukselle kehitys- ja muutospaineita, kun tilintarkastajat yrittävät vastata sidosryhmien kasvaviin tarpeisiin.

Samankaltaisia kehitysvaiheita voidaan havaita myös tarkastelemalla tilintarkastuksen historiaa Suomessa. Tilintarkastuksen rooli ja merkitys ovat vaihdelleet sen mukaan, millaisten sidosryhmien tarpeita tilinpäätösinformaation on katsottu palvelevan. Suomessa lakisääteinen tilintarkastus voidaan katsoa alkaneeksi vuonna 1895 säädetyistä ensimmäisistä osakeyhtiölaista, jonka mukaan yhtiön tuli valita tilintarkastaja tarkastamaan yhtiön tilejä ja hallintoa. Laki ei ottanut kuitenkaan kantaa tilintarkastajan pätevyyyteen tai tilintarkastuskertomuksen sisältöön. Ajan kuluessa tilintarkastuksen sisältöön on kohdistunut paljonkin kritiikkiä ja muutosehdotuksia, mutta käytännössä tilintarkastuksen kehitys Suomessa kulki hyvin pitkään käsi kädessä kirjanpitolain sekä osakeyhtiölain kanssa. (ks. Kosonen 2006, 21–25.) Esimerkiksi vielä 1970-luvullakin tilintarkastuksen sääntely ja ohjeistus olivat puutteellisia, minkä seurauksena tilintarkastuksen laatu oli epäyhtenäistä. Selkeän ohjeistuksen puuttuessa tilintarkastus perustui pitkälti tilintarkastajien omaan harkintaan. (Helenius 2004, 45.)

Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon, että ensimmäinen varsinainen tilintarkastuslaki astui Suomessa voimaan vasta vuonna 1995. Yhtenä kritiikin kohteena oli lakia edeltänyt tilintarkastuskertomusmalli, jossa otettiin kantaa vain tilinpäätöksen lainmukaisuuteen sekä hyvän kirjanpitolavan noudattamiseen (Mäkinen 1994, 100). Sittemmin tilintarkastuskertomukseen on tullut mukaan oikean ja riittävän kuvan käsite, joka kuuluu osaksi nykyistä lainsäädäntöä (TTL 3:5.2). Tässä tutkielmassa huomio kiinnittyy viimeisimpiin 2010-luvun tilintarkastuksen muutostuuliin keskittyen tilintarkastuskertomusta koskeviin muutoksiin. Kumotun tilintarkastuslain (459/2007) mukaisen tilintarkastuskertomuksen perusongelmana on pidetty sitä, että yhtiökohtaiset kertomukset ovat käytännössä identtisiä eivätkä tilinpäätöksen lukijat saa niistä yhtiökohtaista tietoa. Toisaalta vanhasta kertomuksesta sai nopeasti tiedon hyväksytystä tarkastuksesta, joka on myös arvokasta tietoa itsessään. (Savtschenko 2015, 23–24.)

Eri osapuolten kasvaneista informaatiotarpeista huolimatta Reiniharju (1994, 325) on väittänyt, että tilintarkastajat painottavat raportoinnissaan niitä osapuolia, jotka

hyötyvät tilintarkastuksesta eniten. Reiniharjun mukaan tämä kuvastaakin yhtä tilintarkastuksen perusongelmista, jossa pohditaan, tarvitseeko kaikkien osapuolien edes ymmärtää tilintarkastuksen tarkoitusta. Reiniharjun mukaan tämän ongelman voi nimetä informaatiokuiluksi, joka tarkoittaa yhteiskunnassa tarvittavien ja eri osapuolien saaman informaation välistä epäsuhata. Samassa yhteydessä voidaan puhua myös tilintarkastuksen odotuskuilusta, jolla tarkoitetaan tilinpäätöksen käyttäjän liian suuria odotuksia suhteessa tilintarkastukseen, vaikka tarkastus olisi suoritettu kaikkien säännösten mukaisesti. Odotuskuilu syntyy, jos tilinpäätöksen käyttäjä ei ymmärrä kunnolla tilintarkastuksen sisältöä ja tilintarkastukseen liittyviä rajoitteita. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 25.)

Tilintarkastusta koskevien ongelmakohtien korjaamiseksi sekä IAASB:lla että EU:lla on ollut omat kehityshankkeensa tilintarkastuskertomuksen uudistamiselle, jonka tavoitteena on aiempaa informatiivisempi ja yhtiökohtaisempi tilintarkastuskertomus (Savtschenko 2015, 22). IAASB:n (2019) julkaisemia uusia tai uudistettuja ISA-standardeja tulee soveltaa 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyneillä tilikausilla. Sen sijaan EU:n tilintarkastusreformin uudistukset pantiin Suomessa täytäntöön tilintarkastuslain muutoksella, joka tuli voimaan 19.8.2016. Tilintarkastusreformin sisältönä oli EU:n tilintarkastusdirektiivin muutosdirektiivi sekä tilintarkastusasetus, joka koskee ainoastaan niin sanottuja PIE-yhteisöjä. (Horsmanheimo ym. 2017, XXIII.) PIE-yhteisöillä tarkoitetaan yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, joita kirjanpitolain (1336/1997) 1:9:n mukaan ovat pörssiyhtiöt, luottolaitokset ja vakuutusyhtiöt. Vaikka ISA-standardeilla ei ole EU-tasolla virallista hyväksyntää, kyseiset standardit ovat kuitenkin vakiintuneet Suomessa osaksi hyvää tilintarkastustapaa (Horsmanheimo ym. 2017, XXV).

Uudistuneet ISA-standardit ja EU-sääntely ovat tuoneet monia merkittäviä muutoksia sekä tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen että sisältöön. Tässä tutkielmassa suurin mielenkiinto kuitenkin kohdistuu PIE-yhteisöjä koskevaan uuteen ISA 701 -standardiin, joka on nimetty seuraavasti: ”Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa”. Tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka on käännös standardin alkuperäiskielisestä termistä Key Audit Matter. Tästä eteenpäin tutkielmassa kyseiseen termiin viitataan KAM-lyhenteellä. ISA 701 -standardin tarkoituksena on lisätä suoritettujen tarkastusten läpinäkyvyyttä ja informaatioarvoa. KAM:ien viestiminen auttaa tilinpäätöksen käyttäjiä kiinnittämään huomiota asioihin, jotka ovat olleet tilintarkastuksen kannalta kaikkein merkityksellisimpiä. KAM:it voivat myös auttaa tilinpäätösten käyttäjiä ymmärtämään tilinpäätöksen osia, joihin sisältyy merkittävästi johdon harkintaa. (IFAC 2016, 774–775.)

1.2 Tutkielman tavoitteet ja rajaukset

Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella ISA 701 -standardin mukaisten KAM:ien raportoinnin vaikutuksia suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin vuosina 2016–2018. Pörssiyhtiöt on valittu tämän tutkielman tutkimuskohteeksi, koska niiden tilinpäätösinformaatio on julkista ja ISA 701 -standardia on pitänyt soveltaa pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin heti standardin voimaantulosta lähtien. Uudistuksesta on kulunut vasta pari vuotta aikaa, eikä uudistuksen vaikutuksia käytäntöön ole päästy vielä täysimääräisesti tutkimaan. Aiemmat tutkimukset ovat kohdistuneet lähinnä yksittäisen vuoden tarkasteluun, eikä yhtiökohtainen tai yhtiöiden välinen vertailu eri vuosina ole ollut edes mahdollista. Kun tutkittavien tilintarkastuskertomuksien aikajaksoksi valitaan kolme vuotta yhden vuoden tarkastelun sijaan, on johtopäätösten ja vertailuiden tekeminen mielekkäämpää. ISA 701 -standardin tavoitteena on lisätä tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa ja tarkastuksen läpinäkyvyyttä. Standardi sisältää paljon ohjeistusta ja huomioon otettavia seikkoja KAM:ien määrittelyssä. Lopulta KAM:ien valinta perustuu kuitenkin tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan (IFAC 2016, 775). Tämän tutkielman tarkastelun kohteena on, millaisista asioista tilintarkastajat raportoivat KAM:eina ISA 701 -standardin mukaisesti.

Standardia koskevan ohjeistuksen mukaan yhtiökohtaisesti raportoitavaan KAM:ien lukumäärään vaikuttavat yhtiön koko, monimutkaisuus, liiketoiminnan luonne ja toimeksiantokohtaiset olosuhteet (IFAC 2016, 788). Yhtiöiden välisten erojen tunnistamisen ja analysoinnin apuna voidaan tämän perusteella käyttää Helsingin pörssin toimialaluokitusta ja markkina-arvosegmenttejä. Markkina-arvon perusteella on ainakin odotettavissa eroja raportoitujen KAM:ien lukumäärässä. Myös toimiala voi vaikuttaa raportoitavien KAM:ien lukumäärään, mutta toimialakohtaisesti tarkasteltuna mielenkiintoisempi näkökulma on toimialoille tyypillisten KAM:ien tunnistaminen.

Toimialan ja markkina-arvon lisäksi tilintarkastuskertomuksia voidaan tarkastella yhtiökohtaisesti. KAM:ien kuvausten lähtökohta on se, että ne laaditaan toimeksiantokohtaisesti. KAM:ien määrä ja aihepiirit voivat toimeksiannon olosuhteiden mukaan vaihdella tai pysyä samana. Standardimaisia kuvauksia vuodesta toiseen on kuitenkin syytä välttää. Tämän tavoitteen toteutumista voidaan arvioida yhtiökohtaisten tilintarkastuskertomusten vertailulla eri vuosina. Samassa yhteydessä voidaan tarkastella myös eri tilintarkastusyhteisöjen vaikutuksia KAM:ien raportointiin. Tilintarkastustoimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja voi pysyä vuodesta toiseen samana, päävastuullinen

tilintarkastaja voi vaihtua tai asiakkuus saattaa siirtyä tilintarkastusyhteisöltä toiselle. Tilintarkastajat tekevät ammatilliseen harkintaan perustuvat ratkaisunsa yksilöinä, joten tällä saattaa olla vaikutusta raportoitavien KAM:ien määrään, laatuun ja sisältöön.

Yleisemmällä tasolla tulosten perusteella voidaan arvioida tilintarkastajien raportoinnin onnistumista standardin tavoitteiden eli läpinäkyvyyden ja informaatioarvon näkökulmasta. Kolmen vuoden tarkastelu antaa jo kattavamman kuvan tilintarkastuskertomusten nykytilasta, ja sen perusteella voidaan arvioida, mitä on odotettavissa tulevina vuosina. Tuloksia pyritään analysoimaan myös suhteessa tilintarkastukseen liittyvään tutkimuskirjallisuuteen ja tekemään sen perusteella johtopäätöksiä. Tuloksia voidaan arvioida myös tilintarkastuksen ongelmakohtien eli informaatiokuilun ja odotuskuilun näkökulmasta.

1.3 Tutkimusote ja -menetelmät

Suomalaisessa liiketaloustieteen tutkimuksessa vakiintuneena jaotteluna voidaan pitää Neilimon ja Näsin (1980) esittämiä tutkimusmetodologioita, joita ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen ja toiminta-analyttinen tutkimusote. Tätä jaottelua on sittemmin täydennetty Kasanen ym. (1993) konstruktiivisella tutkimusotteella. (Kihn & Näsi 2011, 63.) Tätä jaottelua voidaan havainnollistaa seuraavalla kuvilla:

	Teoreettinen	Empiirinen
Deskriptiivinen	Käsiteanalyttinen tutkimusote	Nomoteettinen tutkimusote
Normatiivinen	Päätöksentekometodologinen tutkimusote	Toiminta-analyttinen tutkimusote Konstruktiivinen tutkimusote

Kuvio 1 Tutkimusotejaottelu (Kasanen ym. 1993, 257)

Tämän tutkielman tutkimusotteiksi soveltuvat parhaiten nomoteettinen ja toiminta-analyttinen lähestymistapa. Nomoteettinen tutkimusote on luonnontiedelähtöinen, ja sille

on ominaista ilmiöiden erittelemine ja selittäminen. Nomoteettisessa tutkimusotteessa pyritään yleistettävyyteen ja intersubjektiivisuuteen laajan kvantitatiivisen aineiston avulla. (Näsi 1980, 36; Kihn & Näsi 2011, 65.) Yhtä lailla empiiriseen tutkimukseen soveltuva toiminta-analyyttinen tutkimusote on sen sijaan ihmistiedelähtöinen. Nämä tutkimusotteet ovat siinä mielessä samanlaisia, että ne pyrkivät jonkin ilmiön erittelyyn ja ymmärtämiseen. Molemmille tutkimusotteille tyypillisiä ovat ”miten on” ja ”miksi on” -tyyppiset kysymykset. Toiminta-analyyttinen tutkimusote eroaa kuitenkin nomoteettisesta siten, että tarkastelun kohteena on yleensä vain muutama kohde. Aineisto on useimmiten laadullista, ja tavoitteena on erinäisten tutkimusmenetelmien avulla saada syvällinen ymmärrys tutkittavasta kohteesta. (Kihn & Näsi 2011, 65.)

Nomoteettinen lähestymistapa on perusteltu, sillä tutkimuksen kohteena ovat Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden vuosien 2016–2018 tilintarkastuskertomukset, jotka muodostavat laajahkon empiirisen aineiston. Toisaalta aineisto on lähtökohtaisesti laadullista, joskin osittain standardoitua, jolloin myös toiminta-analyyttistä lähestymistapaa voidaan soveltaa. Tarkoituksena on saavuttaa parempi ymmärrys KAM:ien sisällöstä käytännössä ja toisaalta tehdä johtopäätöksiä havaituista yhtäläisyyksistä ja eroista. Näistä syistä tutkielman tutkimusmenetelmiksi on valittu seuraavat: sisällönanalyysi ja sisällön luokittelu. Sisällönanalyysi on menetelmä, joka mahdollistaa erilaisten dokumenttien systemaattisen ja objektiivisen tarkastelun. Dokumentit voivat olla esimerkiksi kirjoja tai artikkeleja, eikä aineiston tarvitse olla strukturoitua. Menetelmän tavoitteena on saada tiivis kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Sisällön luokittelun avulla voidaan taas muokata sisällönanalyysin tuloksia kvantitatiiviseen muotoon. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 105.) Aineiston rajaukset ja tutkimusmenetelmät esitellään tarkemmin luvussa 4.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu johdannon lisäksi kuudesta pääluvusta. Toisessa luvussa tilintarkastuksen käsitettä ja tilintarkastuksen kysyntää lähestytään erilaisten teorioiden kautta. Luvussa esitellään niin sanotut tilintarkastuksen postulaatit eli perusedellytykset tilintarkastuksen suorittamiselle. Näiden lisäksi agenttiteoria, informaatioteoria ja hypoteesit tarjoavat omat näkökulmansa tilintarkastukseen liittyvään viitekehykseen. Luvussa käsitellään myös tilintarkastuksen sääntelyä, tavoitteita ja tilintarkastusprosessia, jotka pohjustavat tilintarkastuksen lopputulosta eli tilintarkastuskertomusta. Odotuskuilun teorialle on varattu oma alalukunsa, koska se kuvaa niin merkittävästi tilintarkastajien ja sidosryhmien välisen kommunikaation ongelmakohtia. Odotuskuilun yhteydessä käsitellään myös

toista tilintarkastuksen ongelmakohtaa eli informaatiokuilua, koska sillä on ollut merkittävä rooli osana ISA-standardien uudistamisprojektia.

Tämän jälkeen kolmannessa luvussa esitetään IAASB:n tilintarkastusreformin taustatekijät ja keskeisimmät perustelut uudistuksille. Uudistushankkeen yhteydessä selvitetään niin vanhaan tilintarkastuskertomusmalliin kohdistunutta kritiikkiä kuin myös kannanottoja puolesta ja vastaan koskien IAASB:n standardiuudistuksia. Pääpaino tutkielman kannalta on ISA 701 -standardin mukaisilla tarkastuksen kannalta keskeisillä seikoilla, mutta luvussa käsitellään pintapuolisesti myös muiden uudistettujen standardien sisältöä. Luvussa käydään myös pääpiirteissään läpi uudistukset verrattuna vanhaan kertomusmalliin. Luvun lopuksi tuodaan esille käytännön tutkimustuloksia ja kokemuksia uudistusten vaikutuksista eri maissa, joissa sovelletaan ISA-standardeja.

Neljännessä luvussa esitellään tarkemmin tutkielman empiirinen aineisto, joka koostuu Helsingin pörssissä listatuista yhtiöistä, ja kuvataan aineiston luokittelu- ja analysointimenetelmät. Viidennessä luvussa esitetään tutkimustulokset ja verrataan niitä aiempiin tutkimustuloksiin. Kuudennessa luvussa pohditaan tuloksien merkitystä yleisemmällä tasolla, arvioidaan tulosten uskottavuutta ja esitetään jatkotutkimusehdotuksia. Viimeisessä luvussa tehdään yhteenveto tutkielman keskeisimmistä asioista.

2 TILINTARKASTUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA JA SISÄLTÖ

2.1 Tilintarkastuksen postulaatit

Tilintarkastuksen postulaatteja voidaan luonnehtia esimerkiksi tilintarkastuksen perusedellytyksiksi tai -vaatimuksiksi, ja ne muodostavat viitekehyksen tilintarkastuksen teorian sekä käytännön tilintarkastustyön tarkasteluun (Riistama 1999, 25). Postulaatit perustuvat Mautzin ja Sharafin (1961) sekä Flintin (1988) teoksiin, joihin on sittemmin viitattu useissa eri yhteyksissä. Tilintarkastuksen postulaatit ovat siis jokseenkin vakiintuneita ja yleisesti hyväksyttyjä käsitteitä. Nämä voidaan jakaa tarkemmin yhteiskunnallisiin postulaatteihin sekä tilintarkastustyön postulaatteihin, joista tarkastelemme ensin edellä mainittuja. Tilintarkastuksen yhteiskunnalliset postulaatit ovat seuraavat (Riistama 1999, 25–26; Horsmanheimo & Steiner 2017, 26):

- Tilintarkastuksen ensisijainen edellytys on, että:
 - Kahden tai useamman henkilön välillä on tilintekovelvollisuus, niin että joku on velvollinen toimimaan muiden hyväksymällä tavalla, tai
 - Tilintekovelvollisen tulee vahvistaa antamansa informaation luotettavuus, kun informaation käyttäjiä ei pystytä tarkasti yksilöimään, tai
 - Toimintaan liittyy yleinen etu tai yhteiskunnallinen merkittävyys, tai
 - Informaation oikeellisuus tulee vahvistaa tilanteessa, jossa informaatio todennäköisesti vaikuttaa ennalta määrittelemättömän joukon toimintaan.
- Tilintekovelvollisuuden sisältö on liian etäinen tai monimutkainen täytettäväksi muuten kuin tilintarkastuksen avulla.
- Tilintarkastuksen erityisiä ominaisuuksia ovat riippumattomuus ja rajoittamaton tutkimis- ja raportointivapaus.
- Asioiden todentaminen perustuu tilintarkastuksessa kerättyyn evidenssiin.
- Tilintekovelvollisen toimintaa voidaan mitata erilaisten arviointikriteerien perusteella. Toiminnan vertaaminen ennalta määrättyihin standardeihin vaatii tarkkaa harkintaa ja ammattitaitoa.
- Tarkastettavien dokumenttien merkitys ja tarkoitus ovat riittävän selkeitä, jotta myös niiden luotettavuus voidaan ilmaista tilintarkastuksen avulla.
- Tilintarkastuksesta on taloudellista ja yhteiskunnallista hyötyä.

Yhteiskunnallisia postulaatteja voidaan arvioida myös tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavien tekijöiden avulla. Esimerkiksi American Accounting Association (1973, 9–10) on määritellyt neljä ehtoa, jotka luovat kysynnän riippumattomalle tilintarkastukselle. Ensinnäkin mahdollinen eturistiriita (*conflict of interest*) informaation laatijan ja käyttäjän välillä voi johtaa epäilykseen informaation tahallisuudesta tai tahattomasta vääristelystä. Tällöin tarvitaan molemmista osapuolista riippumaton taho varmentamaan informaation laatua. Toiseksi informaation merkitys (*consequence*) käyttäjälleen on olennaista, sillä päätökset perustuvat saatavilla olevaan tietoon. Koska saatavilla olevat tiedot voivat olla virheellisiä ja niihin perustuvat päätökset haitallisia, informaation käyttäjät haluavat kiinnittää huomiota informaation laatuun. Kolmanneksi informaation monimutkaisuus (*complexity*) aiheuttaa hankaluuksia informaation käyttäjille. Yleisesti ottaen informaation käyttäjien oma osaaminen ei riitä informaation laadun arviointiin. Neljäs ja viimeinen tekijä, joka luo kysynnän tilintarkastukselle, on etäisyys (*remoteness*). Vaikka informaation käyttäjällä olisi riittävä ammattitaito informaation todentamiseen, fyysiset ja lainsäädännölliset esteet tekevät käyttäjän omat tarkastustoimenpiteet käytännössä mahdottomiksi. Aika- ja kustannustehokkuussyistä informaation todentaminen kannattaa jättää tilintarkastajan tehtäväksi.

Vertailemalla tilintarkastuksen kysyntätekijöitä ja yhteiskunnallisia postulaatteja voidaan havaita useita yhtymäkohtia. Esimerkiksi tilintekovelvollisuuden täyttämisen osoittaminen on käytännössä hankalaa ilman tilintarkastusta, ja toisaalta informaation käyttäjät eivät välttämättä ymmärrä tilintekovelvollisen laatimien raporttien sisältöä. Tilintarkastaja kykenee siis samalla kertaa täyttämään sekä informaation laatijan että käyttäjän tarpeet: tilintarkastaja osoittaa tilintekovelvollisuuden täyttyneen ja toisaalta varmentaa informaation laadun. Tilintarkastus on myös varmasti yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja kustannustehokasta, sillä yhden tahon suorittamien tarkastustoimenpiteiden tuloksia voivat hyödyntää useiden eri sidosryhmien jäsenet. Voidaankin siis todeta, että yhteiskunnalliset postulaatit selittävät ainakin osittain tilintarkastuksen kysyntää.

Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastustyön postulaatteja. Kun edellä käsitellyt postulaatit määrittivät tilintarkastuksen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, ovat tilintarkastustyön postulaatit perusedellytyksiä tai -vaatimuksia tilintarkastustyön lain ja standardien mukaiselle suorittamiselle. Riistaman (1999, 50–51) mukaan Mautzin ja Sharafin (1961) tilintarkastustyön postulaatit ovat seuraavat:

- Todennettavuus eli laskentatoimen tuottama informaatio on todennettavissa

- Etujen ristiriidattomuus eli tilintarkastajan ja tarkastuksen kohteen johdolla ei ole eturistiriitaa.
- Perusteiden saatavuus eli tarkastettava aineisto ja toiminnot eivät perustu salaisiin sopimuksiin tai poikkeuksellisiin järjestelyihin.
- Sisäisen tarkkailun toimivuus eli sisäinen tarkkailu kykenee todennäköisesti estämään poikkeavien menettelyjen käyttämisen.
- Hyvän kirjanpitotavan riittävyys eli hyvä kirjanpitotapa johtaa oikeiden ja riittävien tietojen antamiseen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.
- Oikeellisuuden pysyvyys eli oikeaksi osoitettua on pidettävä oikeana, kunnes toisin todistetaan.
- Tilintarkastajuuden säilyttäminen eli tilintarkastaja toimii vain tilintarkastajan roolissa laatiessaan ja antaessaan tilintarkastuskertomusta.
- Riippumattomuuden ammatillinen velvoittavuus eli tilintarkastajan tulee sitoutua ammattinsa edellyttämiin velvoitteisiin ollakseen riippumaton.

2.2 Tilintarkastuksen kysyntää selittäviä teorioita

2.2.1 Agenttiteoria

Tilintarkastuksen yhteiskunnallisten postulaattien yhteydessä jo esitettiin, että tilintarkastuksen avulla saadaan vahvistus tilintekovelvollisuuden täyttämisestä. Talousteoriassa tilintekovelvollisuutta ja tilintarkastuksen tarvetta on pyritty selittämään agenttiteorian avulla. Agenttiteoriassa on pohjimmiltaan kysymys siitä, että päämies on delegoinut omaisuuttaan agentille, jonka pitää sopimukseen perustuen hoitaa päämiehensä omaisuutta. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 24.) Eisenhardtin (1989, 59–60) mukaan agenttiteorian tutkimus voidaan jakaa kahteen päälinjaan: positivistiseen agenttiteoriaan ja päämies–agenttisuhteen tutkimukseen. Positivistinen agenttiteoria keskittyy lähes yksinomaan johdon ja omistajien välisiin eturistiriitatilanteisiin ja niiden mahdollisiin ratkaisukeinoihin. Sen sijaan päämies–agenttiteoria näkee agenttisuhteen paljon laajempänä käsitteenä. Agenttiteoriaa voidaan soveltaa esimerkiksi työnantajan ja työntekijän tai myyjän ja ostajan välillä.

Jensenin ja Mecklingin (1976, 308) tutkimus edustaa positivistista koulukuntaa. He ovat määritelleet agenttisuhteen sopimukseksi, jonka mukaan yksi tai useampi päämies on delegoinut jonkin tehtävän agentin hoidettavaksi. Jotta agentti pystyy suorittamaan päämieheltä saamansa tehtävän, tulee päämiehen siirtää myös oma päätöksentekovalta

agentilleen. Jos molemmat osapuolet toimivat omaa etuaan tavoitellen, on hyvin todennäköistä, että agentin päätökset eivät aina ole päämiehen etujen mukaisia. Eisenhardtin (1989, 58) mukaan agenttisuhteen ongelmat voidaan jakaa kahteen kategoriaan. Ensimmäinen ongelma on seurausta päämiehen ja agentin ristiriitaisista tavoitteista sekä valvonnan vaikeudesta. Jos valvonta on kallista tai muuten kohtuuttoman hankalaa, ei päämies pysty todentamaan agenttinsa tekemien toimien hyvyttä. Toinen agenttisuhteen ongelma kohtaa liittyy päämiehen ja agentin erilaiseen riskinsietokykyyn. Päämiehellä ja agentilla saattaa siis olla erilaiset näkemykset oikeasta toimintatavasta tietyissä tilanteissa.

Miksi agentti ei sitten toimisi päämiehensä etujen mukaisesti? Agenttiteorian yhteydessä on syytä puhua informaation epäsymmetriasta (*information asymmetry*), moraalikadosta (*moral hazard*) ja haitallisesta valikoitumisesta (*adverse selection*). Epäsymmetrinen informaatio tarkoittaa tilannetta, jossa agentti voi käyttää omaksi hyväkseen informaatiota, joka ei ole päämiehen saatavilla. Epätasainen informaation jakautuminen luo tarpeen valvonnalle eli tässä tapauksessa säännellylle tilintarkastukselle ja tilinpäätösinformaatiolle. Valvonnan avulla informaation epäsymmetriaa voidaan tasoittaa. (Soltani 2007, 57; Ittonen 2010, 17.) Moraalikato ja haitallinen valikoituminen liittyvät olennaisesti epäsymmetriseen informaatioon, tarkemmin ottaen kannustin- ja valvontaongelmiin. Haitallisesta valikoitumisesta on kysymys, kun päämies pystyy valvomaan agenttinsa toimintaa, mutta ei kuitenkaan luotettavasti arvioimaan toiminnan laatua (Soltani 2007, 57). Ittosen (2010, 17) mukaan huonot suorituskyvyn mittarit lisäävät todennäköisyyttä johdon alisuoriutumiselle. Moraalikatoa taas voi esiintyä tilanteissa, joissa päämies pystyy arvioimaan ainoastaan lopputulosta eikä toimintaa. Agentti voi siis pyrkiä kyseenalaisin keinoin täyttämään tavoitteet esimerkiksi vääristämällä tilinpäätöstä tai ottamalla päämiehen näkökulmasta liian isoja riskejä. (Beaver 1998 31; Soltani 2007, 57.)

Taloudellista raportointia ja tilintarkastusta voidaan pitää agenttisuhteen tarkastelun kannalta merkityksellisinä, sillä esimerkiksi Healy ja Palepu (2001, 406) väittävät, että taloudellisen raportoinnin kysyntä on lähtöisin epäsymmetrisestä informaatiosta ja konflikteista johdon ja osakkeenomistajien välillä. He vielä jatkavat, että tilintarkastajien, lainsäätäjien ja muiden viranomaisten tehtävänä on varmentaa taloudellisen raportoinnin luotettavuus. Ittosen (2010, 20) mukaan tilinpäätöksen tai muun taloudellisen informaation arvo heikkenee, jos sitä ei ole laadittu kaikkien säädösten mukaisesti tai säädösten noudattamista ei ole varmennettu tilintarkastuksen avulla.

Valvonta ei ole kuitenkaan ainoa tapa poistaa epäsymmetristä informaatiota, sillä Beaver (1998, 31) on esittänyt, että esimerkiksi voitonjakosopimuksilla tai osakeoptioilla voidaan omistajien näkökulmasta vaikuttaa positiivisesti johdon toimintaan. Johdon kannustimet eivät ole tietenkään ilmaisia, mutta toisaalta valvontakaan ei ole ilmaista. Itse asiassa Jensen ja Meckling (1976, 308) määrittelevät agenttisuhteesta koituvat kustannukset kolmen eri kustannuksen summana. *Valvontakustannukset* muodostuvat johdon valvonnasta. Valvonnan tarkoituksena on saada johto toimimaan omistajien etujen mukaisesti ja toisaalta rajoittaa kaikkea normaalista poikkeavaa toimintaa. Valvonta tulisi tässä yhteydessä ymmärtää laajana käsitteenä, sillä päämies voi kontrolloida agenttinsa toimintaa esimerkiksi budjettirajoitusten ja toimintasääntöjen avulla. *Sitouttamiskustannusten* tarkoituksena on estää johtoa tekemästä päätöksiä, jotka ovat haitallisia omistajien kannalta. Päämies voi esimerkiksi maksaa agentilleen rahallisen korvauksen siitä, että päämiehen kannalta haitallisiin toimiin ei ryhdyttäisi. Valvontakustannuksista ja sitouttamiskustannuksista huolimatta johdon tekemät päätökset eivät aina maksimoi omistamien kokemaa hyötyä. Tätä toteutuneen hyödyn ja maksimaalisen hyödyn välistä erotusta kutsutaan agenttisuhteen *jäännöskustannukseksi*.

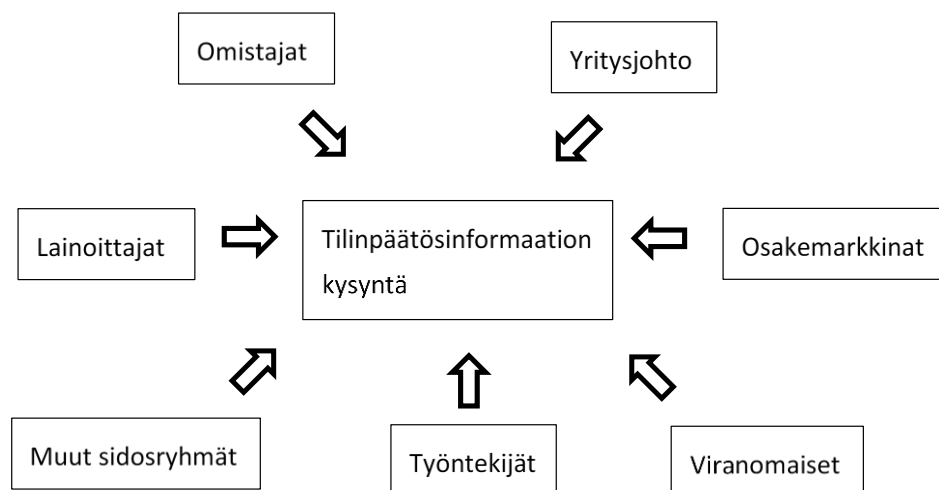
Chow (1982, 287) on tutkinut agenttiteorian näkökulmasta yrityksen kannusteita palkata ulkoinen tilintarkastaja. Tutkimuksen johtopäätöksenä esitettiin, että tilintarkastajan palkkaamisella pyritään lieventämään johdon ja omistajien välisiä intressiristiriitoja. Tilastollisten testien perusteella ilmeni, että yrityksen velkaisuusaste, koko ja tilinpäätösperusteisten velkakovenanttien määrä vaikuttavat positiivisesti vapaaehtoiseen tilintarkastajan palkkaamiseen. Agenttikustannukset ovat siis merkittävässä roolissa, kun yritys pohtii ulkoisen tilintarkastajan palkkaamista. Suomen lainsäädäntö ei kuitenkaan jätä juurikaan harkinnanvaraa vapaaehtoiseen tilintarkastajan palkkaamiseen, sillä tilintarkastusvelvollisuuden raja on asetettu melko matalalle. Tilintarkastuslain (TTL 2:2) mukaan yhtiön on valittava tilintarkastaja, jos kaksi seuraavista rajoista ylittyy: taseen loppusumma 100 tuhatta euroa, liikevaihto 200 tuhatta euroa tai yrityksen palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

2.2.2 Sidosryhmäteoria

Päämiehen ja agentin välistä suhdetta laajempaa näkökulmaa edustaa sidosryhmäteoria, jonka oppi-isänä usein mainitaan Edward Freeman. Freemanin 1984 julkaistu teos ”Strategic Management: A Stakeholder Approach” on sittemmin saavuttanut vankan aseman yritysjohtoon liittyvässä tutkimuksessa. Sidosryhmäteorian perimmäinen idea on se, että

yritysjohdon tulisi johtaa yritystä siten, että se huomioisi omistajien lisäksi kaikkien muidenkin sidosryhmien tarpeet. (Laplume ym. 2008, 1152–1153.) Yrityksen toiminta voidaan siis ymmärtää joukoksi sidosryhmien välisiä suhteita. Sidosryhmät antavat oman panoksensa yritykselle ja näin mahdollistavat yrityksen toiminnan (Freeman ym. 2010, 24.) Freemanin ym. (2010, 28) mukaan yritysjohdon tulee pyrkiä tuottamaan kaikille sidosryhmille lisäarvoa niin paljon kuin mahdollista. Tähän tavoitteeseen ei tule pyrkiä siten, että yhden osapuolen etu on toiselta pois. Eri sidosryhmien tarpeita ei tulisikaan nähdä toisiaan vastaan kilpailevina, vaan yritysjohdon tulisi ajatella yhteistä etua. Käytännössä tämän näkökulman huomioiminen on vaikeaa ja päätöksissä joudutaan tekemään kompromisseja. Yritysjohdon tuleekin jatkuvasti miettiä, miten eri osapuolten intressit voidaan sovittaa yhteen. (Freeman ym. 2010, 27–28.) Tavoite lisäarvon tuottamisesta onnistuu, kun yritysjohdo kykenee luomaan olosuhteet, joissa ihmiset vapaaehtoisesti pyrkivät kohti yhteistä hyvää antamalla oman panoksensa yrityksen arvonaluontiin. Yritysjohdon tulee viestiä toiminnan tarkoitus ihmisiä puhuttelevalla tavalla. (Freeman ym. 2004, 364; Freeman ym. 2010, 28.)

Tässä kohtaa varmasti herää kysymys, mitä sidosryhmiä yrityksillä edes on ja mikä on tilintarkastajan rooli sidosryhmien välillä. Kuten sidosryhmäteorian määrittelystä jo huomataan, yrityksen sidosryhmät tulisi ymmärtää melko laajana käsitteenä. Yrityksen erilaisia sidosryhmiä voidaan havainnollistaa esimerkiksi seuraavalla kuviolla:

Kuvio 2 Yrityksen sidosryhmät (Soltani 2007, 34)

Oheisessa kuviossa yritys ja sen tuottama tilinpäätösinformaatio ovat kaiken keskiössä eri sidosryhmien mielenkiinnon kohteena. Tilintarkastajan voisi sijoittaa yhtä lailla kuvion keskellä, sillä tilintarkastaja osallistuu omalla panoksellaan varmennetun tilinpäätösinformaation tuottamiseen ja antaa yrityksen sidosryhmille varmennuksen informaation luotettavuudesta (Soltani 2007, 33). On kuitenkin hyvä muistaa, että eri sidosryhmien informaatiotarpeet eroavat toisistaan. Beaverin (1998, 36) mukaan sijoittajien informaatiotarpeet riippuvat hyvin pitkälti sijoittajan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja omista mielipiteistä. On siis ihan kohtuullista olettaa, että eri sidosryhmienkin informaatiotarpeet eroavat toisistaan.

Yrityksen omistajia voidaan pitää tilinpäätösinformaation ensisijaisina vastaanottajina. Omistajat ovat antaneet rahallisen panoksensa ostamalla yrityksen osakkeita, joten he odottavat saavansa panokselleen jotain vastinetta. Yrityksen omistajat vaihtelevat piensijoittajista aina suuriin institutionaalisiin sijoittajiin, joten omistajat muodostavat heterogeenisen joukon omine informaatiotarpeineen. (Soltani 2007, 34; Freeman ym. 2010; 24.) Oheisessa kuviossa esitettyyn omistajien sidosryhmään voidaan nykyisten omistajien lisäksi sisällyttää myös potentiaaliset uudet omistajat eli sijoittajat (Soltani 2007, 34). Fosterin (1986, 2–3) mukaan omistajien ja sijoittajien tekemiä päätöksiä voidaan tarkastella joko investointi- tai taloudenhoitonäkökulmasta. Investointinäkökulmassa painotetaan sijoitussalkun rakentamista sijoittajan omien riski- ja tuottopreferenssien mukaan, kun taas taloudenhoitonäkökulmassa ollaan kiinnostuneita tarkastelemaan johdon toimintaa ja ohjaamaan johdon toimintaa omistajien kannalta suotuisaan suuntaan.

Yritysjohdo toimii sekä tilinpäätösinformaation laatijana että käyttäjänä. Taloudenhoitonäkökulmasta katsottuna yritysjohdolla on tarve näyttää omistajille, että johto on pitänyt hyvää huolta heille uskotusta omaisuudesta. Toisaalta yritysjohtoon kannustinpalkkiot perustuvat usein tilinpäätössidonnaisiin tunnuslukuihin, kuten osakekohtaiseen tulokseen tai oman pääoman tuotto prosenttiin. Lisäksi yritysjohto voi hyödyntää tilinpäätöksen tietoja yrityksen liiketoimintaa koskevassa päätöksenteossa. (Soltani 2007, 35.)

Yrityksen tilinpäätösinformaatio on myös olennaisessa osassa yrityksen ja lainoittajien välisissä suhteissa, sillä tilinpäätöstiedot pitkälti määrittävät, myönnetäänkö yritykselle lainaa vai ei. Lainoittajia kiinnostavat erityisesti lainan vakuudeksi kelpaava omaisuus, arviot tulevista kassavirroista sekä toimintaan liittyvät epävarmuustekijät. Tilintarkastajan rooli lainapäätöksissä on myös merkittävä, sillä tilintarkastajan odotetaan ottavan kantaa johdon tulevaisuuden näkymien totuudenmukaisuuteen. Näistä asioista tilintarkastaja voi viestiä tilintarkastuskertomuksen avulla. (Soltani 2007, 35–36.)

Työntekijöiden ja yrityksen välisessä suhteessa on yleensä kysymys työpanoksesta, jota vastaan työntekijät odottavat esimerkiksi palkkaa, työsuhde-etuja ja mielekkäitä työskentelyolosuhteita. Työntekijät voivat osallistua myös yrityksen päätöksentekoon varsinkin silloin, jos työntekijä on johtavassa asemassa. Näin he ottavat osaa koko yrityksen toiminnan organisoimiseen. Yrityksen ja työntekijöiden välisiä intressiristiriitoja voidaan vähentää yhteisillä kannustimilla, esimerkiksi tulospäätöksillä palkanlisällä tai osakeoptio-ohjelmilla. Näin työntekijät voivat päätyä myös omistajan rooliin. Viime kädessä työntekijät ovat kiinnostuneita työnantajansa toimintaedellytyksistä. (Soltani 2007, 36; Freeman ym. 2010, 25.)

Eri viranomaisilla on myös intressejä yrityksiä ja niiden tilinpäätösinformaatiota kohtaan. Siksi taloudelliselle raportointiympäristölle onkin ominaista sääntely lain ja muiden säädösten perusteella. Esimerkiksi verottaja tarvitsee tilinpäätöstietoja verotusta varten. Tilinpäätöstiedot itsessään eivät ole kuitenkaan sääntelyn ainoa syy, vaan sääntelyyn vaikuttavat muutkin tekijät, kuten poliittiset syyt. Toisaalta sääntelijät haluavat painottaa myös sijoittajalähtöistä näkökulmaa. Tällä halutaan taata esimerkiksi osakemarkkinoilla reilut pelisäännöt ja puolustaa sijoittajien oikeuksia. (Soltani 2007, 36–37.) Esimerkiksi tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena olevat Helsingin pörssissä listatut yhtiöt joutuvat noudattamaan Helsingin pörssin laatimia sääntöjä.

Luokkaan muut sidosryhmät voidaan asettaa lähes mitä vain yrityksen vaikutuspiirissä olevia osapuolia. Tyhjentävän listan laatiminen lieneekin melko vaikeaa. Soltani (2007, 37) mainitsee kuitenkin muiksi sidosryhmiksi muun muassa luonnonsuojeluorganisaatiot, asiakkaat ja tavarantoimittajat. Asiakkaita luonnollisesti kiinnostaa yrityksen olemassaolo mahdollisten takuukysymysten varalta ja toisaalta tavarantoimittajia kiinnostaa yrityksen maksukyky. Joka tapauksessa Freemanin ym. (2010, 36) mukaan yrityksellä on lukuisia sidosryhmiä, joista osa on lähempänä yritystä ja osa kauempana. Lähempänä olevat sidosryhmät voidaan luokitella ”ensisijaisiksi sidosryhmiksi”, jos niiden panos on yrityksen toiminnan kannalta välttämätöntä. Laajemmin katsoen sidosryhmäksi voidaan luokitella kaikki sellaiset osapuolet, jotka voivat vaikuttaa yrityksen toimintaan tai ovat yrityksen toiminnan vaikutuksen alaisia. Tällaiset sidosryhmät Freeman ym. määrittelevät ”toissijaisiksi sidosryhmiksi”.

2.2.3 Hypoteesit

Edellä esitettyjen teorioiden lisäksi on muitakin keinoja arvioida tilintarkastuksen roolia. Wallace esitti alun perin vuonna 1980 kolme hypoteesia, joiden avulla voidaan selittää

tilintarkastuksen roolia vapailla ja säännellyillä markkinoilla. Nämä hypoteesit ovat vahvasti sidoksissa tilintarkastuksen kysyntää selittävien teorioiden kanssa, ja niiden välillä voidaanakin havaita useita yhtymäkohtia. (Ittonen 2010, 5.) Ensimmäinen Wallacen (1980) esittämä hypoteesi on *valvontahypoteesi*, jonka idea perustuu vahvasti agenttiteoriaan ja siihen liittyviin ongelmakohtiin. Niin sanotun kohtuullisten odotusten teorian mukaan omaa hyötyään maksimoivien osapuolien intressit eivät aina kohtaa täydellisesti. Lisäksi teoria olettaa, että agenttiteorian mukainen päämies osaa arvioida intressiristiriitojen vaikutukset. Tämä taas vaikuttaa agenteille eli yrityksen johdolle tarjottavaan palkkaan. Toisin sanoen yrityksen omistajat voivat hinnoitella agenttiin liittyvän riskin alentamalla palkkatarjousta. Valvontahypoteesin perimmäinen ajatus onkin se, että agentin kannattaa hyväksyä valvontatoimenpiteet, jos valvonnan hyödyt ovat suuremmat kuin siitä koituvat kustannukset. Valvontahypoteesin mukaan yrityksen johto on se osapuoli, joka luo kysynnän riippumattomalle tilintarkastajalle. Valvonta on kustannustehokkaampaa keskittää yhdelle osapuolelle verrattuna siihen, että jokainen omistaja erikseen suorittaisi palkkaamaansa agenttiin kohdistuvia tarkastustoimenpiteitä. Näin myös johdolle voidaan maksaa suurempaa palkkaa. (Wallace 1980, 12–14.)

Wallacen esittämä toinen hypoteesi on *informaatiohypoteesi*, joka edustaa valvontahypoteesista poiketen sijoittajien näkökulmaa. Informaatiohypoteesin taustalla on ajatus siitä, että sijoittajat tarvitsevat tilintarkastettua tilinpäätösinformaatiota oman päätöksentekonsa tueksi. Monet rahoitusteoriassa esiintyvät arvostusmallit perustuvat yrityksen kassavirtojen nettonykyarvoon, joka on laskettavissa yrityksen tilinpäätöstietojen avulla. Sijoittajat näkevät tilintarkastuksen roolina parantaa yrityksen taloudellisen informaation laatua. (Wallace 1980, 16.) Gwilliam (1987, 53–54) on esittänyt informaatioteorian yhteydessä näkemyksiään siitä, tuottaako markkinamekanismi itsekseen riittävän määrän tilintarkastettua informaatiota. Jos voidaan olettaa, että tilintarkastuksen kokonaishyöty taloudelle on kustannuksiansa suurempaa, lainsäädännöllä voidaan varmistaa riittävä tilintarkastuksen taso. Käytännössä informaatio ja sen varmennus tarvitsevat jonkinasteista sääntelyä, sillä Gwilliam näkee informaation aseman julkisena hyödykkeenä ongelmallisenä. Esimerkiksi yksittäisten sijoittajien ei ole järkevää suorittaa tarkastustoimenpiteitä potentiaaliin sijoituskohteisiin. Saadun informaation jakamiseen olisi myös hyvin vähän kannusteita ainakaan ilmaiseksi. Nämä tehottomuus- ja vapaamatkustajaongelmat johtavat siihen, että ilman sääntelyä tuskin jaettaisiin riittävästi informaatiota markkinoiden tehokkaan toiminnan takaamiseksi.

Wallacen kolmas ja viimeinen hypoteesi on nimeltään *vakuuttamishypoteesi*. Tämän hypoteesin mukaan tilintarkastuksen kysyntä syntyy siitä, että yrityksen johto haluaa hajauttaa riskiään. Yhdysvaltojen arvopaperikauppaa koskeva sääntely nimittäin asettaa yritysjohdon ja tilintarkastajan yhteisvastuuseen virheellisen tilinpäätöksen aiheuttamista seurauksista. (Wallace 1980, 21.) Yleensä riskien toteutumiseen varaudutaan ottamalla vakuutusyhtiöltä vakuutus. Miksi yritysjohto haluaisi jakaa riskiään tilintarkastajan kanssa vakuutusyhtiön sijaan? Vakuuttamishypoteesin mukaan tähän on ainakin neljä selitystä. Ensinnäkin tilintarkastuksen rooli yhteiskunnassa on niin vakiintunut, että tilintarkastuksen suorittamatta jättäminen herättäisi epäilykset johdon laiminlyönneistä tai vilpeistä. Toiseksi tilintarkastusyhteisöillä on omat lakimiehet mahdollisten oikeudenkäyntien varalta, jolloin niiden nähdään tarjoavan parempaa suojaa verrattuna vakuutusyhtiöihin. Kolmas syy liittyy maineeseen. Sekä yritysjohdolla että tilintarkastajalla on yhteinen intressi säilyttää oma maine mahdollisten oikeudenkäyntien jälkeenkin. Sen sijaan vakuutusyhtiön intressinä on vain arvioida kärsineen osapuolen rahallinen menetys. (Wallace 1980, 21–22; Ittonen 2010, 9.) Neljäntenä selityksenä tilintarkastuksen kysyntään on yksinkertaisesti se, että tilintarkastuspalkkio nähdään korvauksena jaetusta riskistä. Yksittäiseen yritykseen nähden tilintarkastusyhteisön riskinkantokyky on parempi, sillä tilintarkastusyhteisö voi kompensoida oikeudenkäyntikulut ja vahingonkorvaukset nostamalla muilta asiakkailta perimiään tilintarkastuspalkkioita. (Gwilliam 1987, 56; Ittonen 2010, 9.)

Vakuuttamishypoteesista puhuttaessa on kuitenkin otettava huomioon, että esimerkiksi Suomen ja Yhdysvaltojen vahingonkorvauskäytännöt poikkeavat toisistaan. Suomessa tilintarkastajan aiheuttamissa vahingonkorvaustilanteissa noudatetaan lähtökohtaisesti täyden korvauksen periaatetta. Tällä tarkoitetaan sitä, että vahinkoa kärsinyt osapuoli saatetaan taloudellisesti vahinkoa edeltäneeseen asemaan. Sen sijaan vahingonkorvausjärjestelmä Yhdysvalloissa on rangaistusluonteinen. Vahingon perusteella maksettavat korvaukset perustuvat teon moitittavuuteen ja osapuolten taloudelliseen asemaan. Käytännössä suuret yhtiöt Yhdysvalloissa joutuvat maksamaan huomattavia vahingonkorvauksia. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 500–501.)

2.3 Odotuskuilu ja informaatiokuilu

Tilintarkastuksen odotuskuilua voidaan pitää suurimpana tilintarkastukseen liittyvänä haasteena ja ongelmana. Tätä väitettä voidaan perustella esimerkiksi siten, että uudistetuilla ISA-standardeilla ja EU-sääntelyllä pyritään lisäämään tilintarkastuskertomuksen

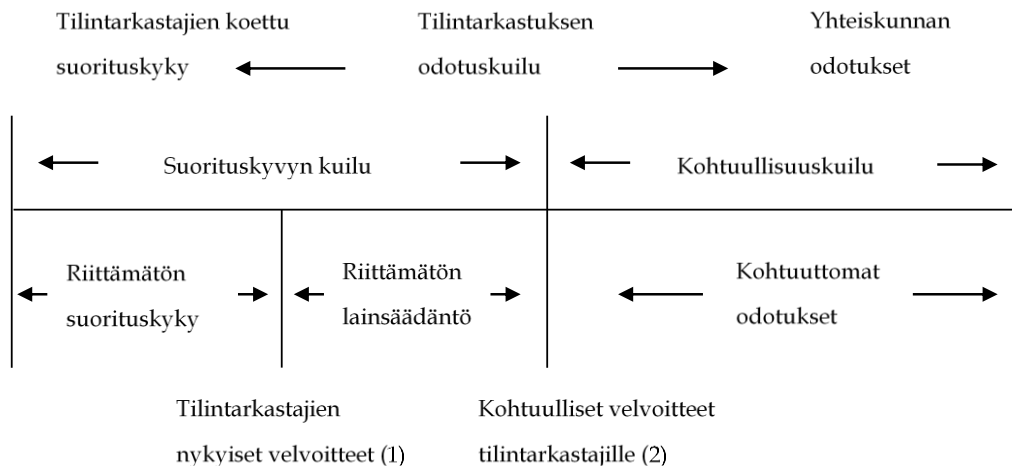
informaatioarvoa, mikä taas voi edesauttaa odotuskuilun kaventumista (Savtschenko 2015, 24). Tilintarkastuskertomusta koskevia uudistuksia käsitellään kuitenkin myöhemmin kolmannessa luvussa. Porterin (1994, 49) mukaan odotuskuilun tutkiminen nousi kiinnostuksen kohteeksi, kun yhteiskunnan luottamus tilintarkastusalaa kohtaan heikkeni yritysten taloudellisten vaikeuksien, esiin nousseiden väärinkäytösten ja niitä seuranneiden oikeudenkäyntien takia. 2000-luvun alun tunnetut konkurssitapaukset ja vuonna 2008 alkanut finanssikriisi ovat lisänneet keskustelua odotuskuilusta entisestään (Porter ym. 2012, 234). Odotuskuilun tutkimus voidaan jaotella kolmeen kategoriaan: odotuskuilun määritelmään, odotuskuilun rakenteeseen ja odotuskuilun kaventamisen keinoihin (Koh & E-Sah 1998, 147). Seuraavaksi tarkastellaan odotuskuilun määritelmää ja rakennetta omassa alaluvussa, jonka jälkeen tarkastellaan erilaisia odotuskuilun tutkimuksessa esitettyjä keinoja odotuskuilun kaventamiseen. Lopuksi tarkastellaan informaatiokuilua, joka on odotuskuilua hieman uudempi tilintarkastukseen ja osittain myös odotuskuiluun liittyvä ongelma-kohta.

2.3.1 Odotuskuilun määrittely ja muodostuminen

Tilintarkastuksen odotuskuilulle ovat tutkijat antaneet useita hieman toisistaan poikkeavia määritelmiä. Liggio (1974) oli ensimmäinen, joka puhui odotuskuilusta tilintarkastuksen yhteydessä. Hän määritteli odotuskuilun riippumattoman tilintarkastajan ja tilinpäätöksen käyttäjän näkemyserona odotetusta tilintarkastuksen tasosta. (ks. Koh & E-Sah 1998, 147.) Hieman myöhemmin Cohen Commission (1978, 12) laajensi tätä määritelmää. Määritelmän mukaan sidosryhmien odotukset tai tarpeet tilintarkastusta kohtaan voivat joissakin tilanteissa olla suuremmat kuin tilintarkastajalta voisi kohtuudella vaatia, mikä johtaa odotuskuilun muodostumiseen. Monroen ja Woodliffin (1993, 62) mukaan tilintarkastuksen odotuskuilu on seurausta tilintarkastajien ja sidosryhmien erilaisista uskomuksista liittyen tilintarkastajan vastuisiin ja tilintarkastuskertomusten välittämiin viesteihin. Tilintarkastuksen odotuskuilu voidaan myös yksinkertaisesti määritellä ristiriidaksi sen välillä, mitä sidosryhmät odottavat ja mitä tilintarkastus oikeasti pystyy tarjoamaan (Jennings ym. 1993, 490; Lowe 1994, 39).

Kuten edellä kävi ilmi, odotuskuilu on ollut monen tutkijan kiinnostuksen kohteena. Tilintarkastuksen odotuskuilusta puhuttaessa Porterin (1993) määritelmää ja varsinkin hänen kehittämänsä odotuskuilun mallia voidaan pitää hyvin merkittävinä odotuskuilun tutkimuskentässä. Porterin mielestä Liggion ja Cohen Commissionin odotuskuilun määritelmät ovat liian kapeita, sillä ne eivät ota huomioon tai hyväksy tilintarkastajan

alisooriutumista. Porter määrittelee tilintarkastuksen odotuskuilun yhteiskunnan odotusten ja yhteiskunnan kokeman tilintarkastajien suoriutumisen välisenä erona. (Porter 1993, 50.) Porter havainnollisti määritelmäänsä seuraavalla kuviolla:

1 velvoitteet, jotka perustuvat lakiin

2 velvoitteet, jotka olisivat kustannustehokkaita tilintarkastajille

Kuvio 3 Tilintarkastuksen odotuskuilun rakenne (Porter 1993, 50)

Oheisesta kuviosta huomataan, että Porter jakaa odotuskuilun kahteen osaan: *kohtuullisuuskuiluun* (reasonableness gap) ja *suorituskyvyn kuiluun* (performance gap). Kohtuullisuuskuilu muodostuu Porterin mukaan yhteiskunnan kohtuuttomista odotuksista tilintarkastajien työtä kohtaan. Suorituskyvyn kuilu on taas seurausta siitä, miten yhteiskunta kokee tilintarkastajien suoriutuvan suhteessa siihen, mitä tilintarkastajilta olisi kohtuullista odottaa. Suorituskyvyn kuilu voidaan tarkemmin jakaa vielä kahteen alakategoriaan. Lainsäädäntö on riittämätöntä (deficient standards), jos nykyinen lainsäädäntö tai muut tilintarkastusta sääntelevät määräykset eivät velvoita tilintarkastajaa toimenpiteisiin, joita tilintarkastajilta voisi kohtuudella odottaa. Toinen suorituskyvyn kuilun alakategorioista on riittämätön suorituskky (deficient performance). Tällä tarkoitetaan yhteiskunnan mielipidettä tilintarkastajien nykyisten velvoitteiden vaatimustason ja tilintarkastajien todellisen suoriutumisen välisestä erosta.

Odotuskuilun ja sen eri osien tutkimuksessa voidaan tunnistaa viisi eri osa-aluetta, jotka muodostavat odotuskuilun ongelmakentän. Viitasen (1995, 176) mukaan nämä osa-alueet voidaan luokitella seuraavasti:

- Tilintarkastusinstituutio ja tilintarkastajien rooli

- Tilintarkastajien vastuu väärinkäytöksistä ja muista laittomuuksista
- Tilintarkastajien raportointi
- Tilintarkastajien lisätehtävät
- Tilintarkastajien tarkastusfunktion laajentaminen

Viitasen (1995, 176) mukaan monissa tilintarkastusinstituutiota käsittelevissä tutkimuksissa esiin nousevia ongelmia ovat muun muassa tilintarkastusalan sääntely, tilintarkastajien valvonta ja valvontaelinten puolueettomuus, tilintarkastajia koskevat kurinpitokäsittelyt ja tilintarkastuksen sisällön kehitys. Alan tutkimuksissa tilintarkastajiin liittyviksi ongelmakohdiksi on havaittu ainakin tilintarkastajien vastuu sidosryhmiä kohtaan, tilintarkastajien suhde tarkastettavan yrityksen johtoon, tilintarkastajien ammattitaito, tilintarkastuksen hyöty ja tilintarkastustyön laatu. Kaikille näille ongelmakohdille yhteistä on se, että tilintarkastajien ja sidosryhmien näkemykset poikkeavat merkittävästi toisistaan. Näitä ongelma-kohtia käsittelevien tutkimusten mukaan sidosryhmät odottavat siis tilintarkastajilta ja tilintarkastukselta enemmän kuin kokevat saavansa, kun taas tilintarkastajien mielestä suurempiin muutoksiin ei ole tarvetta.

Vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta kuuluu olennaisesti myös odotuskuilun keskeisiin ongelmiin. Tätä aihepiiriä käsittelevissä tutkimuksissa on lähes poikkeuksetta havaittu, että sidosryhmät toivoisivat tilintarkastajille enemmän vastuuta väärinkäytösten havaitsemiseen ja raportoimiseen, kuin lainsäädäntö tilintarkastajia tällaiseen velvoittaa. Sidosryhmille saattaa olla myös epäselvää, miten vastuu jakautuu tilintarkastajien ja yritysjohton välillä tilinpäätöksen julkaisemisen jälkeen havaituissa väärinkäytöksissä. Tilintarkastajat suhtautuvat nihkeästi tällaisten vastuiden lisäämiseen vedoten tilintarkastuksen luontaisiin rajoitteisiin ja kustannus-hyötykysymyksiin. (Viitanen 1995, 176–177.)

Tilintarkastajien raportointi eli tilintarkastuskertomus ja sen sisältö ovat Viitasen (1995, 177) mukaan tutkituin odotuskuilun osa-alue. Tutkimuksissa on noussut esiin ainakin seuraavia asioita: Sidosryhmät pitävät tilintarkastuskertomusten merkitystä vähäisenä, kertomuksia pidetään liian kaavamaisena ja kertomuksiin sisältyvien mahdollisten huomautusten syyt ja merkitys ovat vaikeaselkoisia. Sidosryhmät haluaisivat myös enemmän informaatiota tilintarkastusprosessista, rajoituksista, tarkastusmenetelmistä, tulokista ja yritysjohton sekä tilintarkastajien välisestä vastuujaoista. Tilintarkastajien mielestä lyhyt ja vakiomuotoinen kertomus on kaikkien osapuolien kannalta parempi vaihtoehto, sillä tällainen kertomus on selkeä ja yksikäsitteinen.

Tilintarkastajien suorittamien lisätehtävien kasvu on huolestuttanut eri sidosryhmiä, sillä lisätehtävien koetaan vaarantavan tilintarkastajien riippumattomuuden suhteessa tarkastettavaan yritykseen. Tutkimuksissa on havaittu, että lisätehtävät koetaan sitä haitallisemmaksi, mitä kauempana ne ovat laskentatoimeen liittyvistä tehtävistä. Tilintarkastajat ovat puolustaneet lisätehtäviä esimerkiksi sillä, että he saavat lisätehtävien avulla tarpeellista lisätietoa asiakkaastaan, mikä taas parantaa tilintarkastuksen laatua. (Viitanen 1995, 177.)

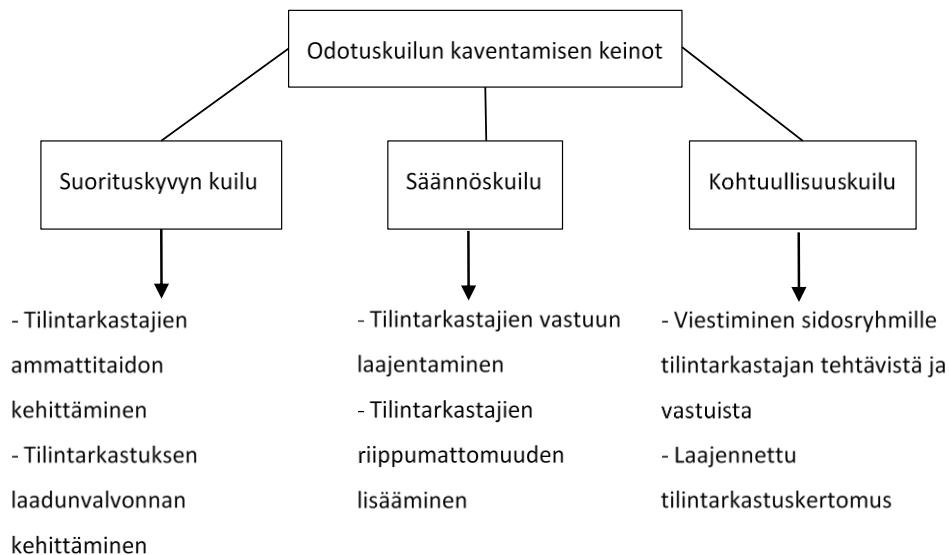
Tilintarkastajien tarkastusfunktion laajentaminen on viides ja viimeinen odotuskuiluun liittyvä ongelmakohta. Tutkimusten mukaan eri sidosryhmät haluaisivat tilintarkastajien tarkastavan ja antavan lausuntoja erinäisistä raporteista, jotka eivät kuulu tilintarkastajien lakisääteisten tehtävien piiriin. Tilintarkastajat näkevät tällaiset vaatimukset ongelmallisina, sillä tilintarkastajien vastuu voisi kasvaa kohtuuttoman suureksi ja toisaalta lausunnoista saatava hyöty saattaa olla vähäisempi kuin niistä aiheutuvat kustannukset. (Viitanen 1995, 177.)

2.3.2 Odotuskuilun kaventaminen

Odotuskuilun muodostumiseen vaikuttavien tekijöiden lisäksi on tutkittu paljon myös keinoja, joilla odotuskuilua voidaan kaventaa. Viitasen (1995, 175–176) mukaan nämä keinot voidaan jaotella kahteen luokkaan: defensiiviseen lähestymistapaan ja konstruktiiiviseen lähestymistapaan. Defensiivisen lähestymistavan kannattajien mielestä sidosryhmien odotukset tilintarkastusta kohtaan ovat epärealistisia. Defensiivisessä lähestymistavassa odotuskuilun kaventamisen keinoina nähdään sidosryhmien kouluttaminen ja informoiminen tilintarkastuksen todellisesta luonteesta, jolloin sidosryhmien odotuksia voitaisiin laskea kohtuullisemmalle tasolle. Konstruktiiivisen lähestymistavan kannattajat taas korostavat sitä, että tilintarkastajien tulisi kehittää tilintarkastusta vastaamaan sidosryhmien tarpeisiin.

Porter (1993, 66) on omien odotuskuilututkimustensa johtopäätöksenä ehdottanut, että odotuskuilun kaventamisessa tulisi lähteä liikkeelle ongelman tunnistamisesta. Tähän apuna voidaan käyttää kuviossa 4 esitettyä Porterin mallia odotuskuilun rakenteesta. Porterin mukaan tilintarkastajien on helpompaa tehdä oikeita korjaustoimenpiteitä, kun on ensin tunnistettu, liittyykö ongelma tilintarkastajan suoriutumiseen, puutteelliseen lainsäädäntöön vai kohtuuttomiin odotuksiin. Porter väittääkin, että omaksumalla tämän lähestymistavan voidaan vähentää tilintarkastajiin kohdistuvaa yhteiskunnan kritiikkiä, minkä seurauksena myös odotuskuilu kaventuu.

Füredi-Fülop (2015) on tehnyt yhteenvedon odotuskuilun kaventamisen keinoista perustuen aiempaan kirjallisuuteen ja tutkimukseen. Yhteenvedossa on hyödynnetty Porterin (1993) odotuskuilun mallia, joka voidaan jakaa suorituskyvyn kuiluun, säännöskui- luun ja kohtuullisuuskuiluun. Yhteenvedoa on havainnollistettu seuraavassa kuviossa:

Kuvio 4 Odotuskuilun kaventamisen keinot (mukaillen Füredi-Fülop 2015, 40)

Porterin ym. (2012a, 103–104) mukaan kohtuullisuuskuilua on pyritty 1990- ja 2000-luvulla kaventamaan lisäämällä tilintarkastuskertomuksiin tietoa tilintarkastuksen rajoitteista ja selventämällä johdon ja tilintarkastajan vastuuta. Tämän lisäksi tilintarkastuksen standardeja sekä tilintarkastuksen valvontaa on pyritty kehittämään säännöskuilun ja suorituskyvyn kuilun kaventamiseksi. Chong ja Pflugrath (2008, 235) tutkivat kolmen erilaisen tilintarkastuskertomusmallin vaikutusta odotuskuilun kaventamiseen tilintarkastajien ja sijoittajien välillä. Ensimmäinen malli oli laajennettu tilintarkastuskertomus, joka sisälsi teknistä ammattisanastoa. Kaksi muuta mallia olivat selkokieleisiä. Ainoana erona näiden mallien välillä oli tilintarkastajan lausunnon sijoittaminen kertomuksen alkuun ja loppuun. Tutkimuksen yhteenvedona todettiin, että teknisen sanaston lisääminen tai selkokieleisen tilintarkastuskertomuksen antaminen eivät kavenna odotuskuilua. Sen sijaan lausunnon siirtäminen kertomuksen alkuun saattaa olla hyödyllistä odotuskuilun kaventamisen kannalta.

Goldin ym. (2012, 287) tutkimuksessa ilmeni, että pitkät vakio- tai muotoiset selvitykset johdon ja tilintarkastajan vastuista eivät vaikuta suotuisasti odotuskuiluun. Syyksi he

arvioivat sitä, että selvitykset tulisi laatia entistä selkeämmin. Toisaalta he pohtivat myös, että tällaisella lisäinformaatiolla ei ole välttämättä lainkaan vaikutusta tilinpäätöksen käyttäjien käsityksiin tilintarkastajan vastuista. Myös Grayn ym. (2011, 680) tekemissä haastatteluissa on noussut esiin, että pitkät vakimuotoiset selostukset tilintarkastuskertomuksissa eivät välttämättä ole hyödyllisiä tilinpäätöksen käyttäjille. Sen sijaan muutokset tilintarkastuksen lähestymistavassa ja poikkeaminen standardien soveltamisesta voisivat olla joidenkin haastateltujen analyyttikkojen mielestä arvokasta lisätietoa.

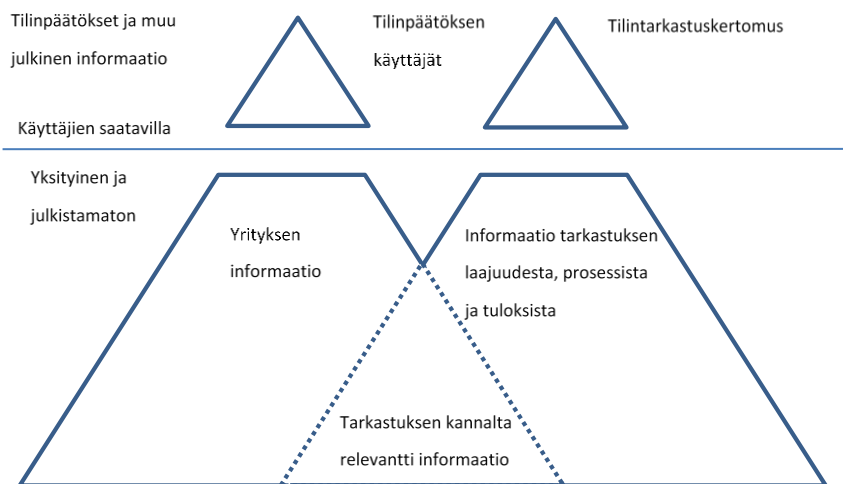
Lee ym. (2009, 26–29) ovat arvioineet kuviossa 5 esitettyjen odotuskuilun kaventamisen keinojen hyvyttä. He eivät näe tilintarkastajan tehtävien ja vastuiden viestimistä tilintarkastuskertomuksen välityksellä tehokkaana keinona, sillä suurimmalta osalta puuttuu alaan liittyvä tuntemus tai koulutus. Suurelta yleisöltä puuttuu myös kiinnostus tilintarkastajan ammattia kohtaan, jolloin siihen liittyvään informaation ei kiinnitetä juurikaan huomiota. Laajennetun tilintarkastuskertomuksen on joissakin tutkimuksissa havaittu parantavan sidosryhmien ymmärrystä tilintarkastuksen luonteesta ja tilintarkastajan vastuista. Laajennetun tilintarkastuskertomuksen käyttökelpoisuutta rajoittaa kuitenkin tilintarkastajien haluttomuus raportoida asioista, jotka eivät sisälly standardien vaatimuksiin. Myöskään yhtenäisten tilintarkastusmenetelmien kehittäminen ei ole hyvä keino, sillä tarkastettavien yritysten liiketoiminnan luonne ja ympäristö poikkeavat merkittävästi toisistaan. Leen ym. mielestä tilintarkastajien vastuun lisääminen ja ammattitaidon kehittäminen ovat todennäköisesti toimivimpia keinoja odotuskuilun kaventamiseen. Vastuun lisääminen tulee tapahtua kuitenkin lainsäädännön ja standardien kautta, sillä tilintarkastajat ovat haluttomia vapaaehtoiseen lisäraportointiin. Lisääntyvien velvoitteiden kannalta myös ammattitaitoon panostaminen on tärkeää, jotta tilintarkastajat pystyvät vastaamaan lisääntyviin velvoitteisiin.

Lopuksi on kuitenkin todettava, että tilintarkastuksen odotuskuilusta on erittäin vaikeaa päästä kokonaan eroon. Itse asiassa Kingsley (2018) väittää, että odotuskuilu on suurimmillaan yli neljäkymmentä vuoteen. Humphrey ym. (1993, 411) ovat todenneet, että tilintarkastukseen kohdistuvat odotukset ovat aina olleet ongelmallisia, minkä vuoksi odotuskuiluongelman täydellinen ratkaiseminen on erittäin epätodennäköistä. Heidän mukaansa ilmiön tutkiminen on kuitenkin hyödyllistä, sillä se auttaa saamaan paremman kuvan odotuskuilun luonteesta ja auttaa tilintarkastajia kehittämään toimintaansa ottaen huomioon sidosryhmien vaatimukset.

2.3.3 Informaatiokuilu

Odotuskuilun syiden ja kaventamisen keinojen lisäksi julkisen keskustelun kohteeksi on noussut niin sanottu informaatiokuilu, jonka Vanstraelen ym. (2012, 206) määrittelevät eroiksi informaation käyttäjien tarvitsemien tietojen ja julkisesti saatavilla olevien tietojen välillä. IAASB:n vuonna 2011 julkaistussa konsultaatiopaperissa ”Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change” informaatiokuilu ja sen kaventaminen nähdään yhtenä tärkeänä teemana liittyen tilintarkastajan raportoinnin kehittämiseen. IAASB:n julkaisussa on käsitelty erinäisiä syitä ja näkemyksiä sille, miksi informaatiokuilu on tilintarkastajan raportoinnin kannalta niin merkityksellinen. Ensinnäkin tilinpäätöksen käyttäjät uskovat, että he tarvitsevat sijoituspäätöksiään varten enemmän informaatiota kuin julkisesti on saatavilla. Toiseksi informaatiokuilun nähdään vaikuttavan pääomamarkkinoiden tehokkuuteen ja pääoman kustannuksiin. Informaatiokuilu vaikeuttaa myös yrityksen taloudellisen tilan kokonaiskuvan hahmottamista. (IAASB 2011, 8.)

Toisaalta informaatiokuilun nähdään osittain johtuvan taloudellisten raportointimenetelmien heikkouksista liittyen erityisesti tietojen julkistamiseen. Myös liiketoiminnan ja raportointimenetelmien monimutkaisuus johtavat siihen, että tilintarkastettu tilinpäätös ei todennäköisesti tyydytä tarpeeksi sidosryhmien informaatiotarpeita. Tilinpäätöksen käyttäjät tiedostavat, että tilinpäätös on vain osa yritysjohdon ja tilintarkastajan hallussa olevasta informaatiosta. Tilinpäätöstä voisi siis luonnehtia tiiviiksi yhteenvedoksi kaikesta olemassa olevasta informaatiosta. (IAASB 2011, 8.) Informaatiokuilua voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla:

Kuvio 5 Informaatiokuilu (IAASB 2011, 9)

IAASB:n paperissa esitetään, että käyttäjät haluaisivat lisätietoja erityisesti merkityksellisimmistä taloudellisen raportoinnin riskeistä sekä suoritettujen tilintarkastusten olennaisimmista riskitekijöistä. Paperissa pohditaan myös, miten näistä asioista voitaisiin viestiä ja siten kaventaa informaatiokuilua. IAASB ehdottaa yleisellä tasolla informaatiokuilun kaventamisen keinoksi sitä, että yritysjohto ja tilintarkastajat voisivat tarjota sidosryhmille nykyistä enemmän informaatiota. Sijoittajien ja analyytikkojen mielestä tilintarkastaja saa tarkastuksen aikana tietoonsa relevanttia informaatiota, joka olisi hyödyllistä heidän tarpeisiinsa. (IAASB 2011, 9.) Tilintarkastaja voisi esimerkiksi raportoida seuraavista asioista:

- Tilintarkastajan näkemyksen mukaan merkittävimmät liiketoiminnalliset ja operationaaliset riskit sekä tilintarkastukseen liittyvät riskit
- Tilintarkastajan näkemys tilinpäätökseen sisältyvistä johdon harkintaan perustuvista oletuksista ja niiden toteutumisen todennäköisyydestä
- Laskentaperiaatteiden tarkoituksenmukaisuus mukaan lukien alalle epätyypilliset laskentaperiaatteet
- Merkittävät laskentaperiaatteiden muutokset
- Varojen ja velkojen arvostamiseen käytetyt menetelmät
- Merkittävät epätyypilliset liiketoimet
- Keskeiset tilintarkastuskysymykset ratkaisuihin, jotka tilintarkastaja kirjaa tilintarkastusmuistioon
- Hallinnon sekä riskienhallinnan laatu ja tehokkuus

Edellä mainittujen asioiden lisäksi myös IAASB on antanut omia ehdotuksia tilintarkastajien raportoinnin parantamiseksi. Ensimmäinen ehdotus koskee vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen rakenteen muuttamista. Kyseiset muutokset parantaisivat IAASB:n näkemyksen mukaan tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa. Tilintarkastuskertomukseen tulisi lisätä selkeästi ymmärrettävät kappaleet johdon ja tilintarkastajan vastuista. Teknistä ammattisanastoa tulisi myös yleisesti kuvata siten, että kaikki ymmärtäisivät niiden merkityksen. Lopuksi tilintarkastajan lausunnon paikkaa tilintarkastuskertomuksessa tulisi muuttaa, jotta sen merkitys korostuu. (IAASB 2011, 12.)

IAASB:n toinen ehdotus koskee tilintarkastettuun tilinpäätökseen sisältyvää muuta informaatiota ja tilintarkastajan vastuuta tästä informaatiosta, jota käsitellään ISA 720 -standardissa. Muulla informaatiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä tilinpäätöksiin sisältyviä toimintakertomuksia tai muita johdon arvioita yrityksen tämänhetkisestä tilanteesta.

Monen maan lainsäädännössä muun informaation arvioiminen ei kuulu tilintarkastajan vastuualueisiin, vaikka toisaalta ISA 720 -standardi edellyttää tilintarkastajaa arvioimaan kokonaisuutena tilinpäätöksen yhtenäisyyttä. Tämän vuoksi tilintarkastajan vastuu suhteessa muuhun informaatioon on jäänyt tilinpäätöksen käyttäjille epäselväksi. Toisaalta johdon antaman muun informaation määrä ja sidosryhmien kiinnostus tätä informaatiota kohtaan osana päätöksentekoa on lisääntynyt, minkä seurauksena tilinpäätöksen käyttäjät haluaisivat tilintarkastajan ottavan kantaa näihin asioihin tilintarkastuskertomuksessa. IAASB:n paperin julkaisuaikoihin olikin pohdinnan alla, pitäisikö ISA 720 -standardissa määritellä tarkemmin tilintarkastajan vastuut yrityksen muusta informaatiosta. (IAASB 2011, 15.) Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä mainita, että Suomen tilintarkastuslakiin on pitkään sisältynyt pykälä, jonka mukaan tilintarkastajan tulee muodostaa mielipide myös yhtiön toimintakertomuksesta.

IAASB:n kolmas ehdotus liittyi tilintarkastajan kuvaukseen merkittävistä seikoista tilinpäätöksessä tai tilintarkastuksen aikana, jotka ovat merkityksellisiä tilinpäätöksen käyttäjille. Ehdotuksen mukaan tilintarkastuskertomukseen voisi sisältyä osio, jossa tilintarkastaja kertoisi riskipitoisista tilinpäätöksen eristä, kriittisistä kirjanpidollisista arvioista, johdon harkintaa vaativista osista sekä johdon valitsemista laskentaperiaatteista. Viestimällä tällaisista asioista voitaisiin parantaa yrityksen ja sen tilinpäätöksen läpinäkyvyyttä. (IAASB 2011, 17.) Tämä ehdotus johti sittemmin ISA 701 -standardin laatimiseen, jota käsitellään tarkemmin luvussa kolme.

Neljäs ehdotus käsitteli käytännössä ISA 260 ja ISA 265 -standardien sisältöä. Näissä standardeissa käsitellään tilintarkastajan kommunikointia hallintoelinten kanssa sekä tilintarkastajan kommunikoinnista havaitsemistaan puutteellisuuksista näille elimille. Tilintarkastajan yhteistyö yrityksen tarkastusvaliokunnan kanssa on elintärkeää, sillä tarkastusvaliokunnan antamat tiedot auttavat tilintarkastajaa ymmärtämään kyseisen yrityksen tilintarkastuksen kannalta kriittisiä tekijöitä. Parantaakseen tilintarkastajan ja hallintoelinten välistä kommunikaatiota IAASB ehdotti kehittyneempää mallia osapuolten väliselle yhteistyölle. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa hallinnon osallistumista nykyistä enemmän yrityksen ulkoiseen raportointiin ja toisaalta tilintarkastajan laajempaa viestintää yrityksen hallinnon antamasta raportista koskien yrityksen hallintotapaa. (IAASB 2011, 21.)

Viides ja viimeinen IAASB:n ehdotus liittyi tehtäviin, jotka eivät raportin julkaisuhetkellä kuuluneet osaksi tilinpäätöksen tilintarkastusta. Käytännössä tällä tarkoitetaan yrityksen ei-taloudellista informaatiota. Eri näkemysten mukaan tilintarkastajan tehtävät

ja vastuut eivät ole odotuskuilun ja informaatiokuilun näkökulmasta riittäviä. Ehdotuksessa pohditaan, että tilintarkastajan lausunnoilla erinäisistä asioista olisi hyötyä kaikille osapuolille. Esimerkkejä tällaisista asioista ovat esimerkiksi hallinnon järjestäminen, liiketoimintamallin kestävyys, yrityksen riskienhallinta, sisäiset kontrollit ja taloudellisen raportoinnin prosessit sekä keskeiset suorituskyvyn mittarit. (IAASB 2011, 23.)

IAASB:n selvityksen ja muiden tutkimusten perusteella lienee selvää, että tilintarkastuskertomuksen sisältöä on uudistettava. Kertomuksessa annettavat lisätiedot eivät ole kuitenkaan mikään itseisarvo, vaan niiden on oltava hyödyllisiä tilinpäätöksen käyttäjille. Esimerkiksi Vanstraelenin ym. (2012, 200) tekemissä haastatteluissa ilmeni asioita, joista tilinpäätöksen käyttäjät eivät ole niin kiinnostuneita. Haastattelujen perusteella tilinpäätöksen käyttäjät eivät ole kiinnostuneita lisätiedoista koskien tilintarkastustiimejä tai toimeksiantojen dokumentointia, sillä tilintarkastusyhteisöjä valvoviin viranomaisiin luotetaan. Sen sijaan samoissa haastatteluissa ilmeni, että tilinpäätöksen käyttäjiä kiinnostavat muun muassa tarkastuksen aikana ilmenneet olennaisimmat riskit, yrityksen riskienhallintamenetelmien laatu sekä sisäisen kontrollin tehokkuus. Nämä löydökset ovat linjassa IAASB:n (2011, 17) raportissa listattujen asioiden kanssa. Raportin mukaan käyttäjät haluavat lisätietoja erityisesti seuraavista asioista:

- Tilintarkastajan tunnistamat tilinpäätöksen olennaisimmat virheellisyyden riskit, kuten kriittiset kirjanpidolliset arviot
- Tilintarkastajan erityistä harkintaa vaativat osa-alueet, kuten arvio yrityksen toiminnan jatkumisen edellytyksistä
- Tilintarkastajan käyttämä olennaisuus tarkastuksen aikana
- Tilintarkastajan arvio yrityksen sisäisistä kontrolleista
- Tarkastuksen merkittävimmät haasteet ja niiden ratkaiseminen

Toisaalta IAASB:n raportissa nostettiin esiin myös ongelmakohtia, jotka liittyvät lisätietojen raportoimiseen. Tilintarkastajien antamat lisätiedot saattavat aiheuttaa turhaa sekaannusta tilinpäätösten käyttäjien keskuudessa. Yrityksestä annettavien tietojen ja yrityksen tarkastuksesta annettavien tietojen välinen raja saattaa myös hämärtyä. Savtschenko (2015, 25) onkin todennut, että tilintarkastajan tehtävä on nimenomaan antaa tietoja yrityksen tarkastuksesta. Yrityksen tietojen raportoiminen taas kuuluu johdon vastuulle.

2.4 Tilintarkastuksen sääntely

Tilintarkastus on Suomessa tarkkaan säänneltyä, sillä tilintarkastuslailla säännellään käytännössä kaikkia tilintarkastukseen liittyviä kysymyksiä. Tilintarkastajan tärkeimpänä tehtävänä voidaan pitää kirjanpitovelvollisen yhteisön lakisääteistä tilintarkastusta, mutta tilintarkastuslaki sisältää esimerkiksi myös muita toimeksiantoja koskevia sekä tilintarkastuksen osapuoliin liittyviä säädöksiä. (Horsmanheimo ym. 2017, XXIII.) Tilintarkastuslakiin sisältyy myös velvollisuus noudattaa hyvää tilintarkastustapaa kaikissa lain soveltamisalaan kuuluvissa tehtävissä. Hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan tapaoikeutta, joka luo ammattikunnalle velvoittavan normiston. Hyvään tilintarkastustapaan verrattavissa olevia käsitteitä ovat esimerkiksi hyvä kirjanpitotapa ja hyvä asianajotapa. Ensimmäisen tilintarkastuslain esitöissä on myös aikanaan todettu, että ”Hyvä tilintarkastustapa on hyvään asianajotapaan ja hyvään kirjanpitotapaan rinnastettavaa tapaoikeutta. Tilintarkastajan tulee toiminnassaan noudattaa sekä eettisesti että ammatillisesti hyväksyttäviä periaatteita.” (Halonen & Steiner 2010, 31.)

Tilintarkastukselle on ominaista jatkuva kehittyminen ja toimintatapojen muutos. Siksi tilintarkastuslailla ei ole mahdollista yksityiskohtaisesti määrittää oikeita toimintatapoja kuhunkin tilanteeseen. Lailla voidaan sen sijaan määrittää tilintarkastuksen tavoitteita, ja tilintarkastusammattilaisten tehtäväksi jää kehittää menetelmät näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. (Halonen & Steiner 2010, 31–32.) Hyvä tilintarkastustapa siis kehittyy ja muuttuu ajan kuluessa. Hyvään tilintarkastustapaan vaikuttavat ainakin seuraavat lähteet (Suomen Tilintarkastajat ry 2019):

- Lait ja asetukset
- Kansainväliset tilintarkastusalan standardit
- Ammattieettiset periaatteet ja IESBA:n eettiset säännöt
- Viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut
- Tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset
- Huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö

Tärkein tilintarkastusta säätelevä laki on luonnollisesti tilintarkastuslaki, johon tehtiin viimeksi muutoksia elokuussa 2016 EU:n tilintarkastusdirektiivin ja -asetuksen vaatimusten toimeenpanemiseksi. Tilintarkastusta ja tilintarkastajia koskevia määräyksiä löytyy myös muualta lainsäädännöstä ja asetuksista. Esimerkiksi julkishallinnon ja -talouslaitosten tilintarkastuksesta säädetään omalla lailla ja osakeyhtiölaissa on määräyksiä erilaisista tilanteista, joissa vaaditaan tilintarkastajan lausunto. Tilintarkastuslaki onkin

luonteeltaan yleislaki. Tällä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastuslaki väistyy, jos muualla on asiasta säädetty toisin (Horsmanheimo ym. 2017, 1). Osakeyhtiölain (624/2006) 7:1:ssä on myös maininta, että osakeyhtiön tilintarkastuksessa tulee soveltaa sekä osakeyhtiölakia että tilintarkastuslakia. Vastaavissa tilanteissa erityissäännöksiä on sovellettava rinnakkain tilintarkastuslain kanssa (Horsmanheimo ym. 2017, 2).

Kansainväliset tilintarkastusalan standardit ovat olennainen osa hyvän tilintarkastustavan määrittelyssä. EU:n tilintarkastusdirektiivi velvoittaa tilintarkastajia suorittamaan tilintarkastuksen noudattaen EU:n komission hyväksymiä standardeja. Käytännössä näillä standardeilla tarkoitetaan IFAC:n alaisen IAASB-komitean laatimia ISA- ja ISQC-standardeja. ISA-standardien tarkoituksena on ohjata tilinpäätöksen tilintarkastusta. ISA-standardit määrittävät ohjeet, peruseriaatteet ja tavoitteet kattaen tilintarkastuksen eri osa-alueet ja dokumentoinnin. ISQC-standardit ovat tilintarkastusyhteisöjen sisäiseen laadunvalvontaan liittyviä velvoitteita, jotka koskevat muitakin tilintarkastusyhteisöjen tarjoamia palveluita kuin tilintarkastusta. Vuodesta 2000 lähtien Suomen Tilintarkastajat ry on hyväksynyt ja julkaissut kansainväliset tilintarkastusalan standardit suomeksi. (Suomen Tilintarkastajat ry 2019a.) Kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista puhuttaessa on kuitenkin hyvä huomioda, että niillä ei ole EU-tasolla virallista hyväksyntää. Suomen tilintarkastuslain 3:3:n mukaan lakisääteisissä tilintarkastuksissa tulee noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Lisäksi tilintarkastuslain 4:3:n mukaan hyvää tilintarkastustapaa on noudatettava kaikissa tässä laissa tarkoitetuissa tehtävissä. Tästä yleissäännöksestä seuraa, että kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamista tulee arvioida osana hyvää tilintarkastustapaa. (Horsmanheimo ym. 2017, 177–178.)

Tilintarkastuksen ammattieettisistä periaatteista on säädetty tilintarkastuslaissa. Tilintarkastuslain 4:1:n mukaan kaikki laissa määriteltyt tehtävät on suoritettava ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti, ammatillinen kriittisyys säilyttäen ja yleinen etu huomioiden. Tilintarkastajan ammattieettisiin kysymyksiin on laadittu myös ”Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille” (Code of Ethics for Professional Accountants), jonka laatijana toimii IFAC:n alainen IESBA-komitea. Myös nämä säännöt Suomen Tilintarkastajat ry (2019a) on hyväksynyt ja suomentanut. IESBA:n eettisiin sääntöihin kuuluvat seuraavat periaatteet: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. Käytännössä jo pelkkä tilintarkastusdirektiivin 21 artikla velvoittaa jäsenvaltioiden pitävän huolen siitä, että tilintarkastuksessa noudatetaan ammattieettisiä periaatteita. Näiden periaatteiden sisältöön

vaikuttavat tilintarkastajien noudattamat käytännöt, oikeuskäytäntö, valvontaelinten ratkaisut ja kannanotot sekä IFAC:n eettiset ohjeet. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 163.)

Hyvän tilintarkastustavan sisältöön vaikuttavat myös viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut. Suomessa tilintarkastajia valvova viranomainen on Patentti- ja rekisterihallituksen alainen tilintarkastusvalvonta, jonka tehtäviin kuuluu muun muassa tilintarkastajien yleinen ohjaus. Tilintarkastusvalvonta vastaa myös tilintarkastajatutkintojen järjestämisestä, tilintarkastajarekisterin ylläpidosta sekä tilintarkastuksen kehittämisestä. Lisäksi PRH:n vastuualueisiin kuuluu tilintarkastusalan kansainvälinen valvontayhteistyö. Tilintarkastusvalvonnan yhteydessä toimii myös ratkaisutoiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta, joka tekee tulkintoja hyvästä tilintarkastustavasta. Näillä ratkaisuilla on ohjaava vaikutus arvioitaessa hyvää tilintarkastustapaa. Viime kädessä hyvään tilintarkastustapaan ottavat kantaa tuomioistuimet. (PRH 2019b; Suomen Tilintarkastajat ry 2019a.)

Tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset vaikuttavat omalla painoarvollaan hyvän tilintarkastustavan kehittymiseen. Tilintarkastusammattilaisten etujärjestönä Suomessa toimii Suomen Tilintarkastajat ry, joka muun muassa julkaisee erilaisia malleja sekä järjestää jäsenilleen koulutuksia. Yhdistyksen tavoitteena on edistää hyvää tilinpäätöskäytäntöä ja tilintarkastustapaa, mikä taas vahvistaa päätöksenteossa käytettävän taloudellisen informaation luotettavuutta. Suomen Tilintarkastajat ry osallistuu aktiivisesti erilaisiin lainsäädäntö- ja kehityshankkeisiin antamalla lausuntoja ja kannanottoja uusiin ehdotuksiin. (Suomen Tilintarkastajat ry 2019a; Suomen Tilintarkastajat ry 2019b.)

Laista, standardeista ja muista ohjeista huolimatta tilintarkastaja joutuu käyttämään omaa ammatillista harkintaansa suunnitellessaan ja suorittaessaan tarkastustoimenpiteitä. Ammatillinen harkinta tilintarkastuksen yhteydessä tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja hyödyntää tietoaan ja kokemustaan tilintarkastuksesta, laskentakäytännöstä, tilinpäätösnormistosta ja eettisistä ohjeista. Ammatilliseen harkintaan nojaten tilintarkastaja tekee päätöksiä, jotka liittyvät ainakin seuraaviin seikkoihin: olennaisuus ja tilintarkastusriski, tarvittavat tarkastustoimenpiteet tilintarkastusevidenssin keräämiseksi, johdon harkintaan perustuvien erien arviointi ja johtopäätösten teko perustuen tilintarkastusevidenssiin. Koska ammatillinen harkinta perustuu tilintarkastajan subjektiiviseen näkemykseen hyvästä tilintarkastustavasta, voivat eri tilintarkastajien tekemät johtopäätökset erota toisistaan. Arvioitaessa toiminnan asianmukaisuutta tulee aina kiinnittää huomiota tosiseikkoihin ja tilintarkastuksen aikana vallitseviin olosuhteisiin. Ammatilliseen harkintaan

perustuvia toimenpiteitä ja johtopäätöksiä voidaan pitää asianmukaisina ainakin silloin, kun toinen kokenut tilintarkastaja päätyisi samaan lopputulokseen. (Hälonen & Steiner 2010, 50.)

2.5 Tilintarkastuksen tavoitteet ja tilintarkastusprosessi

2.5.1 Tilintarkastuksen tavoitteet ja tilintarkastukseen liittyvät riskit

Tilintarkastuksen tavoitteet on kirjattu osaksi tilintarkastuslakia sekä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Tilintarkastuslain mukaan (TTL 3:5.2) tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Oikeaa ja riittävää kuvaa arvioidaan aina suhteessa noudatettuun tilinpäätössäännöstöön. Tilintarkastajan tulee lain mukaan antaa myös lausunto toimintakertomuksen säännöstenmukaisuudesta sekä siitä, ovatko toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia. Lisäksi tilintarkastajan tehtäviin kuuluu hallinnon tarkastus, jossa arvioidaan tarkastettavan yhtiön vastuullisten toiminnan lainmukaisuutta ja mahdollisia vahingonkorvausvelvoitteita yhtiötä kohtaan. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 236.) Tilintarkastuksen yleiset tavoitteet sisältyvät myös ISA 200¹ -standardiin. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee antaa lausunto siitä, noudattaako tilinpäätös olennaisilta osiltaan sovellettavaa tilinpäätösnormistoa. Lausuntoaan varten tilintarkastajan tulee hankkia kohtuullinen varmuus siitä, sisältyykö tilinpäätökseen väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virhettä. Näiden havaintojen perusteella tilintarkastajan tulee laatia kertomus ja kommunikoida se eteenpäin ISA-standardien mukaisesti. (IFAC 2016, 86.)

Kohtuullinen varmuus on olennaisesti tilintarkastukseen liittyvä käsite, jolla tarkoitetaan ISA 200 -standardin mukaan korkeaa, mutta ei ehdotonta varmuustasoa. Tilintarkastuksella ei voida siis saavuttaa ehdotonta varmuutta tilinpäätöksen virheettömyydestä, sillä tilintarkastukseen sisältyy luontaisia rajoitteita. Luontaisiin rajoitteisiin kuuluu esimerkiksi se, että johdon ja työntekijöiden on mahdollista ohittaa yhtiön sisäisiä kontroleja, vaikka tilintarkastaja arvioisikin sisäisen valvonnan ja kontrollien olevan asianmukaisia. Kustannus- ja aikarajoitteet pakottavat myös tilintarkastajaa hankkimaan vain riittävän määrän soveltuva tilintarkastusevidenssiä, jonka avulla tilintarkastusriski voidaan alentaa hyväksyttävälle tasolle. Tämän vuoksi tarkastustoimenpiteet tulee keskittää

¹ ISA 200 – Riippumattoman tilintarkastajan yleiset tavoitteet ja tilintarkastuksen suorittaminen ISA-standardien mukaisesti

alueille, joissa on tilintarkastajan näkemyksen mukaan riski olennaisille virheille. Tilinpäätöksen virhe on olennainen, jos sillä on todennäköisesti vaikutusta asiantuntevan tilinpäätöksen käyttäjän tekemiin taloudellisiin päätöksiin. (Halonen & Steiner 2010, 43–44.)

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan sitä riskiä, että tilintarkastaja antaa puhtaan, vakio- muotoisen lausunnon, vaikka tilinpäätös on todellisuudessa olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski voidaan jakaa *havaitsemisriskiin* ja *olennaisen virheellisyyden riskiin*, joka jakautuu edelleen *toimintariskiin* sekä *kontrolliriskiin*. Havaitsemisriskillä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja ei tarkastustoimenpiteistään huolimatta havaitse virhettä, joka voi olla yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa olennainen. Olennaisen virheellisyyden riskillä taas tarkoitetaan riskiä tilinpäätökseen sisältyvistä virheellisyyksistä, jotka johtuvat yhtiön toiminnasta tai sisäisen valvonnan puutteista. Liiketapahtumien lajit, tilien saldot ja tilinpäätöksessä esitettävät tiedot, jotka ovat alttiita olennaisille virheille, muodostavat toimintariskin. Kontrolliriski johtuu taas sisäisen valvonnan puutteista havaita tai estää edellä mainittujen toimintariskin aiheuttavien erien virheitä. Tilintarkastaja arvioi olennaisen virheellisyyden riskiä kokonaisuutena ja vähentää havaitsemisriskiä suorittamalla tarkastustoimenpiteet siten, että mahdolliset virheet tulisivat tarkastusprosessin aikana esiin. Näin tilintarkastusriski voidaan asettaa hyväksyttävälle tasolle. (Halonen & Steiner 2010, 45–48.)

Tilintarkastuksen tavoitteet saavutetaan kolmivaiheisella tilintarkastusprosessilla, jota määrittävät hyvin pitkälti kansainväliset tilintarkastusstandardit. Tilintarkastusprosessi on myös siinä mielessä merkityksellinen, että tämän tutkielman empiirisessä osuudessa tarkasteltavat ISA 701 -standardin mukaiset KAM:it eli tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat määritellään osana tilintarkastusprosessia. KAM:ien määrittely perustuu tilintarkastajan käymiin keskusteluihin yrityksen hallintoelinten kanssa asioista, joihin tulisi kiinnittää tarkastuksen aikana erityistä huomiota. Näiden keskustelujen ja tarkastuksen aikana tehtyjen havaintojen ja ratkaisuiden perusteella tilintarkastajan tulee määritellä seikat, jotka ovat olleet tarkastuksen kannalta kaikkein merkityksellisimpiä. (IFAC 2016, 776–777.) Tilintarkastusprosessi jaetaan suunnittelu-, toteutus- ja päättämisvaiheeseen, joita tarkastellaan lähemmin seuraavaksi.

2.5.2 Tilintarkastuksen suunnittelu

Tilintarkastuksen suunnittelu alkaa tilintarkastuksen kokonaisstrategian laatimisella. Kokonaisstrategia asettaa jokaiselle toimeksiannolle oman viitekehyksen, joka auttaa tilin-

tarkastussuunnitelman laatimisessa ja auttaa ottamaan huomioon toimeksiantojen omat erityispiirteet. Tilintarkastussuunnitelma voidaan laatia sen jälkeen, kun kokonaisstrategian riskienarvioinnin perusteella voidaan määrittää asianmukaiset tarkastustoimenpiteet, joilla voidaan vastata arvioituihin riskeihin. Tilintarkastuksen suunnitteluvaiheesta on myös hyvä ymmärtää se, että strategia tai suunnitelma saattaa muuttua kesken tarkastusprosessin, jolloin muutos strategiassa voi aiheuttaa muutoksia tilintarkastussuunnitelmaan tai päinvastoin. Tilintarkastusstrategia ja -suunnitelma liittyvät siis kiinteästi toisiinsa. (Halonen & Steiner 2010, 124–125.)

ISA 300 -standardi käsittelee tilintarkastuksen suunnitteluun liittyviä seikkoja. Noudattamalla standardiin sisältyviä ohjeita tilintarkastusstrategian ja -suunnitelman laatimisesta saavutetaan useita hyötyjä. Riittävä suunnittelu auttaa kiinnittämään huomiota tilintarkastuksen kannalta tärkeisiin asioihin ja tunnistamaan mahdolliset ongelmakohdat tarkastuksen aikana. Lisäksi suunnittelu auttaa koko tarkastuksen organisoinnissa ja tarkastustiimin kokoamisessa, jolloin tarkastus voidaan suorittaa tehokkaasti ja tarkastuksen osa-alueet voidaan osoittaa vaadittavan pätevyyden omaaville henkilöille. (IFAC 2016, 273.)

Tilintarkastusstrategia kattaa käytännössä kunkin toimeksiannon laajuuden, ajoituksen ja suuntaamisen. Näiden tekijöiden määrittelyyn tilintarkastajan tulee käyttää omaa ammatillista harkintaansa. Lisäksi tilintarkastajan tulee arvioida mahdollisten aikaisempien samaa yhteisöä koskevien toimeksiantojen tuottaman informaation käyttökelpoisuutta sekä arvioida tarvittavien resurssien määrää ja ajankohtaa. Nämä kaikki tekijät toimivat pohjana varsinaiselle tilintarkastussuunnitelmalle, joka sisältää kuvauksen suunnitelluista riskienarviointitoimenpiteistä ja muista tarkastustoimenpiteistä, joilla täytetään vaatimus suorittaa tarkastus ISA-standardien mukaisesti. (IFAC 2016, 274–275.) Tilintarkastussuunnitelma sisältää siis konkreettiset toimenpiteet tarkastuksen suorittamiseksi, kun taas tilintarkastusstrategia on yleisluontoisempi kuvaus toimeksiannon tavoitteista.

Tilintarkastussuunnitelmaa ei kuitenkaan tehdä valmiiksi ennen toteutusvaihetta, vaan se täydentyy tilintarkastusprosessin edetessä. Tilintarkastussuunnitelmassa lähdetään liikkeelle riskienarviointitoimenpiteistä, joiden tulokset määrittävät tarvittavien jatkotoimenpiteiden luonteen, ajoituksen ja laajuuden. Lisäksi tilintarkastaja voi myös aloittaa varsinaisia tarkastustoimenpiteitä liittyen johonkin liiketapahtuman lajiin tai tilin saldoon, vaikka tilintarkastussuunnitelma olisi vielä keskeneräinen. (IFAC 2016, 278–279.)

2.5.3 Tilintarkastuksen toteuttaminen

Tilintarkastuksen suunnittelua seuraava vaihe on tilintarkastuksen toteutus. Nämä vaiheet voivat tosin olla osittain päällekkäisiä, kuten edellä jo todettiin. Toteutusvaiheen tarkoituksena on suorittaa kaikki suunnitteluvaiheessa määritellyt tarkastustoimenpiteet ja toteutusvaihe sisältää erityisesti seuraavat tavoitteet (Halonen & Steiner 2010, 57):

- Tilintarkastusevidenssin hankkiminen, joka tukee tilintarkastajan arviota alentuneesta kontrolliriskistä
- Tilintarkastusevidenssin hankkiminen liiketapahtumien rahamääräisestä oikeellisuudesta

Ensimmäisen tavoitteen saavuttaakseen tilintarkastajan tulee arvioida tarkastuksen kannalta relevanttien kontrollien asianmukaisuutta, jonka perusteella tilintarkastaja tekee alustavan arvion kontrollin riskitasosta. Tilintarkastaja hankkii tarpeellisen määrän soveltuva tilintarkastusevidenssiä testaamalla kontrolleja, minkä jälkeen tilintarkastaja voi tehdä lopullisen arvion kontrollin riskitasosta. Mikäli kontrollit toimivat testaamisen perusteella tehottomasti tai virheellisesti, tilintarkastajan tulee suorittaa enemmän aineistontarkastustoimenpiteitä alentaakseen olennaisen virheellisyyden riskin hyväksyttävälle tasolle. (Halonen & Steiner 2010, 57, 239.) Toisaalta pelkkä aineistontarkastus ei ole aina riittävä menetelmä tarpeellisen tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi. Esimerkiksi yrityksen liiketapahtumien kirjaamiseen liittyvät tietojärjestelmät ja niiden kontrollit ovat aina tilintarkastuksen kannalta merkityksellisiä. Tämänäyttöisistä kontrolleista tilintarkastajan on aina muodostettava käsitys ja ne on testattava kontrolliriskin määrittämiseksi. Mitä enemmän tilintarkastaja aikoo luottaa kontrollien tehokkuuteen, sitä vakuuttavampaa tilintarkastusevidenssiä on saatava kontrollien testaamisen tuloksena. (Halonen & Steiner 2010, 240.) Tämä peruseriaate kontrollien testaamisesta sisältyy myös ISA 330²-standardiin (IFAC 2016, 355).

Toinen tilintarkastuksen toteutusvaiheen tavoitteista saavutetaan aineistontarkastustoimenpiteillä, jotka voidaan jakaa yksittäisten tapahtumien tarkastamiseen ja analyysiin aineistontarkastustoimenpiteisiin (Halonen & Steiner 2010, 57, 246). ISA 330 -standardiin sisältyy vaatimus suorittaa olennaisiin liiketapahtumien lajeihin, tilien saldoihin ja tilinpäätöksessä esitettäviin tietoihin kohdistuvia aineistontarkastustoimenpiteitä riippumatta siitä, miten tilintarkastaja on arvioitunut olennaisia virheellisyyden riskejä (IFAC

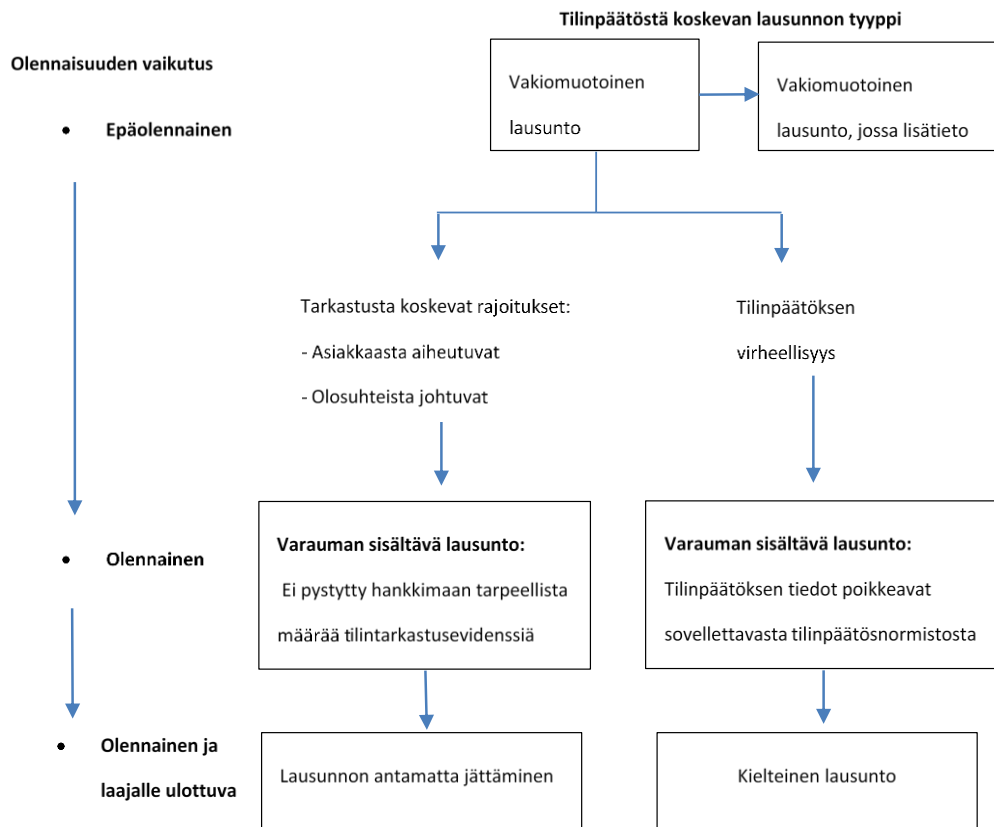
² ISA 330 – Tilintarkastajan toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi

2016, 358). Tämä perustuu siihen, että tilintarkastajan riskiarvio perustuu aina harkintaan, jolloin osa olennaisista riskeistä on voinut jäädä huomioimatta. Toisaalta yrityksen sisäiseen valvontaan liittyy aina luontaisia rajoitteita. Hyvällä sisäisellä valvonnalla ei pystytä siis poistamaan olennaisen virheellisyyden riskiä kokonaan. (Halonen & Steiner 2010, 246.) ISA 330 -standardin mukaan tilintarkastajan tulee aina täsmäyttää tilinpäätös sen perustana olevaan kirjanpitoaineistoon sekä tutkia olennaiset pääkirjanpitoviennit ja muut oikaisut. Tilintarkastusevidenssiä voidaan hankkia myös ulkopuolisten vahvistusten avulla osana aineistontarkastustoimenpiteitä. ISA 330 -standardin mukaan tällaisia vahvistuksia ovat muun muassa pankkitilien saldot, myyntisaamiset sekä ostovelat. (IFAC 2016, 358, 371.)

2.5.4 Tilintarkastuksen päättäminen

Tilintarkastusprosessin viimeisessä vaiheessa eli päättämisvaiheessa tilintarkastaja arvioi kerätyn evidenssin riittävyttä ja tarkoituksenmukaisuutta, jonka perusteella olennaisen virheellisyyden riski voidaan asettaa hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastajan arvioitavaksi jää myös mahdollisten korjaamattomien virheiden vaikutus tilinpäätöksestä annettavaan tilintarkastajan lausuntoon. Tilinpäätöksen päättämisvaiheessa tilintarkastajat käyttävät yleensä muistilistoja tarkastaakseen vielä kertaalleen, että kaikki olennaiset tiedot sisältyvät tilinpäätökseen ja että tilinpäätöksen numeeriset tiedot täsmäävät. Kun kaikki tarkastustoimenpiteet on saatu lopullisesti päätökseen, voidaan laatia tilintarkastuskertomus, joka syntyy kaikkien tilintarkastustoimenpiteiden lopputuloksena. Tilintarkastuskertomuksen merkitystä korostaa se, että tilintarkastuskertomus on ainoa julkinen asiakirja, jonka avulla tilintarkastaja voi kommunikoida tilinpäätöksen käyttäjille. Tilintarkastuskertomuksen pääasiallisena tarkoituksena voidaankin pitää tilinpäätöksen käyttäjien luottamuksen vahvistamista tilinpäätöstä kohtaan. Tilinpäätöksen päättämisvaiheeseen kuuluvat myös tarkastusten aikana esiin tulleiden merkittävien asioiden kommunikointi tarkastetun yrityksen hallintoelimille sekä tilintarkastuksen dokumentointi, joita ei kuitenkaan tässä yhteydessä käydä tarkemmin läpi. (Halonen & Steiner 2010, 59, 441–442.)

Seuraavassa kuviossa on havainnollistettu tekijöitä, jotka vaikuttavat tilintarkastuksen perusteella annettavaan tilintarkastajan lausuntoon ja tilintarkastuskertomukseen:

Kuvio 6 Lausunnon muodostaminen (Halonen & Steiner 2010, 458)

Yleisin tilintarkastuskertomuksissa annettava lausunto on vakiomuotoinen lausunto, joka voidaan antaa, kun tilintarkastus on suoritettu standardien mukaisesti ja tilinpäätös on laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Vakiomuotoinen lausunto ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tilinpäätöksestä olisi löytynyt olennaisia virheitä. Yritykset haluavat saada tilinpäätökselleen aina puhtaan eli vakiomuotoisen lausunnon. Tilinpäätöksiä pyritäänkin aina korjaamaan tilintarkastajan havaintojen perusteella, jos olennaisia virheellisyyksiä esiintyy. Vakiomuotoiseen kertomukseen voidaan sisällyttää myös lisätietokappale, jos tilintarkastaja haluaa korostaa jotakin tilinpäätöksestä ilmenevää seikkaa. Lisätieto ei vaikuta kuitenkaan vakiomuotoiseen lausuntoon. (Halonen & Steiner 2010, 458–459.) ISA 706³ -standardin mukaan tällaisen lisätiedon antaminen voi olla asianmukaista esimerkiksi seuraavissa tilanteissa (IFAC 2016, 836):

- Poikkeukselliset oikeudenkäynnit tai viranomaismenettelyt, joiden tulevaisuudessa toteutuvaan lopputulokseen liittyy epävarmuus
- Tilinpäätöspäivän jälkeinen merkittävä tapahtuma

³ ISA 706 – Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet

- Uuden tilinpäätösstandardin soveltaminen ennen voimaantuloa, mikäli se on sallittua, ja sillä on olennainen vaikutus tilinpäätökseen
- Suuri katastrofi, joka vaikuttaa tai on vaikuttanut merkittävästi yrityksen taloudelliseen asemaan

Standardin mukaan tiettyjä seikkoja painottavia kappaleita ei tule käyttää runsaasti, sillä se vähentää tilintarkastajan viestinnän tehokkuutta.

Tilintarkastajan tulee mukauttaa lausuntoaan, jos tilintarkastaja ei ole pystynyt hankkimaan tarpeellista määrää tilintarkastusevidenssiä tai tilinpäätöstä ei ole laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan. Tarpeellisen tilintarkastusevidenssin hankkiminen voi estyä esimerkiksi siinä tilanteessa, jos toimiva johto on estänyt tilintarkastajaa suorittamasta tarpeellisia tarkastustoimenpiteitä. Mukautetun lausunnon syy tulee aina perustella. Joissakin harvinaisissa tilanteissa voi olla perusteltua jättää lausunto antamatta kokonaan. Tällöin tilintarkastuksen laajuutta on tilintarkastajan näkemyksen mukaan rajoitettu niin paljon, että sen vaikutukset ovat olennaisia ja laajalle ulottuvia. Tilintarkastaja ei pysty siis muodostamaan mielipidettään tilinpäätöksestä. Toinen harvinainen tilanne on kielteisen lausunnon antaminen. Tällöin tilintarkastajan ja toimivan johdon välillä on suuria näkemyseroja tilinpäätösinformaatiosta ja sen asianmukaisesta laatimisesta noudatetun tilinpäätösnormiston mukaisesti. Mikäli näiden erimielisyyksien vaikutus on tilinpäätöksen kannalta olennainen ja perustavanlaatuinen, tilintarkastajan tulee antaa kielteinen lausunto. Olennaisuuden vaikutuksen arviointi perustuu aina tilintarkastajan omaan harkintaan. (Halonen & Steiner 2010, 459.)

3 UUDISTETTU TILINTARKASTUSKERTOMUS

3.1 ISA-standardien uudistaminen

3.1.1 Standardien uudistamishanke ja sen taustat

IAASB:n tilintarkastajan raportointia koskevan uudistamishankkeen tavoitteena oli parantaa tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa uudistetuilla ISA-standardeilla, jotka muuttaisivat tilintarkastuskertomuksen rakennetta ja sisältöä. Toisena hankkeen tavoitteena oli selvittää, miten ISA-standardeja voitaisiin muuttaa siten, että ne mukautuisivat kehittyviin kansallisiin raportointijärjestelmien vaatimuksiin ja toisaalta onnistuisivat välittämään tilintarkastuksen keskeisen sisällön. Hankkeen onnistumisen kannalta oli tärkeää, että IAASB ottaisi eri osapuolten näkemykset huomioon ja varmistaisi sen, että tilintarkastuskertomusten sisältö ei eroaisi liikaa näiden hankkeiden seurauksena. Tilintarkastajan raportointia koskevan uudistamishankkeen voidaan katsoa alkaneen jo vuonna 2006, kun IAASB ja AICPA yhdessä käynnistivät hankkeen, jonka tarkoituksena oli selvittää eri sidosryhmien suhtautumista tilintarkastukseen ja tilintarkastuskertomukseen. Tutkimuksia koskevat raportit valmistuivat vuonna 2009. IAASB analysoi raporttien tuloksia yhdessä tilintarkastusta koskevien akateemisten tutkimustulosten kanssa, minkä seurauksena havaittiin vahvaa näyttöä sijoittajien ja muiden sidosryhmien vaatimuksille uudistaa tilintarkastuksen raportointia. (IAASB 2020.)

Kehittämishanke jatkui toukokuussa 2011, kun IAASB julkaisi konsultaatiopaperin, jonka tarkoituksena oli selvittää eri osapuolien yhteisiä näkemyksiä tilintarkastajan raportoinnin hyödyllisyydestä ja tarkoituksenmukaisuudesta. Konsultaatiopaperilla pyrittiin myös selvittämään odotuskuilun ja informaatiokuilun olemassaoloa sekä keräämään erilaisia näkemyksiä tilintarkastajan raportoinnin parantamiseksi ottaen huomioon mahdolliset ongelmakohdat ja erilaiset toteutustavat. Varsinainen standardien uudistamisprojekti hyväksyttiin joulukuussa 2011 IAASB:n konsultaatiopaperiin saatujen vastausten ja siitä laaditun yhteenvedon jälkeen. Projektin tavoitteena oli julkaista luonnos uudistetuista standardeista kesään 2013 mennessä ja projektia toteutettiin yhteistyössä merkittävien kansainvälisten sidosryhmien kanssa. Yksi projektin ideoista oli sisällyttää tilintarkastuskertomukseen tilintarkastajan kommenttiosio (Auditor Commentary, AC), joka kuitenkin projektin edetessä päivitettiin raportoimiseksi ”tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista” (Key Audit Matter, KAM). Projektissa KAM:it määriteltiin siten, että tilintarkastajan tulee ammatilliseen harkintaansa nojaten kommunikoida seikoista, jotka

ovat olleet kaikkein merkittävimpiä tarkastetun tilinpäätöksen kannalta. Tämä tavoite sisällytettiin uudistettujen standardiehdotuksien joukkoon täysin uutena ISA 701 -standardina. Kesällä 2013 julkaistujen standardiluonnosten ja niihin annettujen korjausehdotusten pohjalta IAASB hyväksyi kokouksessaan uudistetut standardit vuonna 2014 ja julkaisi ne alkuvuodesta 2015. (IAASB 2020.) Näitä standardeja tulee noudattaa 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyvillä tilikausilla (IAASB 2019).

IOSCO:n (2009, 8) tilintarkastajan viestintää koskevan raportin mukaan aiemmat tilintarkastuskertomuksen uudistukset eivät ole vastanneet riittävästi tilinpäätöksen käyttäjien tarpeisiin. Eri näkemysten mukaan tilintarkastuskertomuksen kehitys ei ole pysynyt monimutkaistuvien liiketoimintaympäristöjen ja tilinpäätösraportoinnin mukana. Myös tilintarkastuskertomuksen hyödyllisyyttä on kritisoitu. Tilinpäätöksen käyttäjät ovat kritisoineet sitä, että tilintarkastuskertomus on käytännössä ainoa viestintäkanava tilintarkastajan ja tilinpäätöksen käyttäjien välillä. Kaikissa maissa tilintarkastajat eivät osallistu yhtiökokouksiin, ja vaikka he osallistuisivatkin, osakkeenomistajat kokevat, että tilintarkastajat eivät kommunikoi avoimesti. Lisäksi tilintarkastajien kommunikoimat asiat yhtiön hallintoelinten kanssa eivät tule julkiseen tietoon. IOSCO:n (2009, 8) raportin mukaan tilintarkastuskertomukseen kohdistuva kritiikki voidaan jakaa kolmeen osaan:

- Tilintarkastajan lausunnon binäärinen jaottelu hyväksytyyn tai hylättyyn
- Tilintarkastuskertomuksen standardoitu kieli ja tekninen ammattisanasto
- Tilintarkastuskertomus ei kuvasta riittävästi tilintarkastajan työtä, mikä pahentaa odotuskuilua

Tilintarkastajan lausunnon jaottelua hyväksytyyn tai hylättyyn lausuntoon on pidetty hyvänä ja selkeänä viestinä siitä, antaako tilinpäätös tilintarkastajan mielestä oikean ja riittävän kuvan. Toisaalta joidenkin mielestä tämä jaottelu on ollut vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen suurin heikkous, sillä hyväksytty lausunto ei tee minkäänlaista eroa eri yhtiöiden taloudellisten raportointijärjestelmien hyvyyden välillä. Sijoittajien on ollut vaikeaa tehdä vertailua yhtiöiden välillä, sillä tilintarkastuskertomus ei ole ottanut kantaa esimerkiksi noudatetun tilinpäätösnormiston soveltamisen asianmukaisuuteen suhteessa muihin saman toimialan yrityksiin tai johdon tekemiin harkinnanvaraisiin ratkaisuihin. Käytännössä myös puhtaasta vakiomuotoisesta lausunnosta poikkeaminen on ollut harvinaista. (IOSCO 2009, 8–9.) Toisaalta Vanstraelenin ym. (2012, 204) haastattelemat tilintarkastajat ovat olleet sitä mieltä, että ehdotus hyväksytyjen lausuntojen pisteyttämisestä esimerkiksi asteikoilla nollasta kymmeneen on ongelmallinen. Tilintarkastajien mielestä pisteyttämisperusteiden laatiminen on hankalaa ja tilintarkastajat pelkäävät, että

tilinpäätöksen käyttäjien huomio keskittyisi liikaa tilinpäätöksestä annettavaan arvostamaan. Myös IAASB:n (2011, 14) omassa konsultaatiopaperissa on todettu, että selkeästi kommunikoitu tilintarkastajan lausunto on tilinpäätöksen käyttäjien kannalta merkittävin tieto tilintarkastuskertomuksissa.

Tilintarkastuskertomuksen standardoituun kieleen kohdistuva kritiikki johtuu erityisesti siitä, että lainsäädännöllisistä eroista huolimatta tilintarkastuksen olennaiset asiat ilmaistaan aina samalla tavalla. Esimerkiksi termit ”kohtuullinen varmuus” ja ”olennainen virheellisyys” sisältyvät käytännössä kaikkiin tilintarkastuskertomuksiin. Tilinpäätöksen käyttäjät eivät ymmärrä tällaisen ammattisanaston merkitystä tai eivät edes kiinnitä termihin erityistä huomiota, vaikka ne tosiasiaissa kuvastavat tilintarkastajien ammattikunnan kesken tilintarkastuksen asianmukaista suorittamista. Vaikka standardoiduilla ilmaisuilla on pyritty tiiviiseen ja suoraviivaiseen tapaan ilmaista tarkastuksen aikana tehdyistä toimista ja johtopäätöksistä, tilinpäätöksen lukijat saattavat lopulta sivuuttaa tällaiset ilmaisut kokonaan, sillä niiden tarkoitus ja merkitys jäävät lukijoille epäselviksi. (IOSCO 2009, 9–10.) Vanstraelenin ym. (2012, 207) haastattelujen perusteella tilinpäätöksen käyttäjät ja tilintarkastajat ovat yksimielisiä siitä, että muutokset tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen ja kieleen eivät ole riittäviä toimia informaatioarvon parantumisen kannalta. Sen sijaan tilintarkastuskertomuksen uudistamisessa tulisi huomiota kiinnittää siihen, miten tilintarkastajat voisivat antaa käyttäjille hyödyllistä lisäinformaatiota.

Kolmas vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen kritiikin kohde on ollut se, että tilintarkastuskertomuksen avulla ei ole pystytty kuvailemaan riittävästi tilintarkastajan suorittamaa työtä. Toimenpiteet odotuskuilun kaventamiseksi eivät ole onnistuneet, sillä tilintarkastuskertomuksista on puuttunut käytännössä kokonaan tilintarkastuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen liittyvät yksityiskohtaisemmat kuvaukset. CESR:n (2007, 2) tekemän selvityksen mukaan tilintarkastuskertomuksissa annettavat lisätiedot voisivat tehdä tilintarkastusprosessista läpinäkyvämmän, auttaa sijoittajia paremmin arvioimaan tilintarkastuksen laatua ja rajoitteita sekä yleisesti auttaa parantamaan tilintarkastusalan laatua. Tilintarkastuskertomuksissa voisi esimerkiksi viestiä erityisistä tarkastuksen riskialueista tai tarkastuksessa käytetyistä olennaisuusrajoista. CESR:n (2007, 8) kysymyksiin saatujen vastausten perusteella valtaosa oli sitä mieltä, että tilintarkastajan antamat lisätiedot yleisesti parantaisivat päätöksenteon laatua eikä se tekisi päätöksenteosta turhan monimutkaista. Vanstraelenin ym. (2012, 202) haastattelemat tilintarkastajat ovat itsekin todenneet, että he haluaisivat pienentää odotuskuilua ja informaatiokuilua. Haastatellut

tilintarkastajat kuitenkin kyseenalaistivat sen, ymmärtävätkö sijoittajat lisäinformaation merkitystä ja osaavatko sijoittajat tehdä sen perusteella oikeita tulkintoja.

ISA-standardien uudistaminen on herättänyt paljon keskustelua, ja suhtautuminen uudistuksiin on ollut vaihtelevaa yritysten eri sidosryhmien kesken. Tienari (2015, 26–28) tutki pro gradu -tutkielmassaan suomalaisen yritysjohton, sijoittajien ja tilintarkastajien näkemyksiä tilintarkastuskertomuksen senhetkisestä nykytilasta ja IAASB:n standardiuudistuksista. Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena vuonna 2014. Vastausten perusteella sijoittajat ja yritysjohto pitivät vanhaa tilintarkastuskertomusmallia rakenteeltaan selkeänä ja helppolukuisena. Tilintarkastajien mielestä tilintarkastuskertomusta tulisi laajentamisen sijaan jopa supistaa ja tilintarkastuskertomuksen painopisteenä tulisi säilyttää tilintarkastajan lausunto. Tilintarkastajat suhtautuivat myös kaikkein kriittisimmin IAASB:n uudistuksiin. Vastaajaryhmistä sijoittajat kokivat tilintarkastuskertomuksen antaman informaation vähiten hyödyllisenä, mikä osoittaa IAASB:n uudistamishankkeen tavoitteiden olevan tarkoituksenmukaisia. Kaikkien vastaajaryhmien mielestä tilintarkastuskertomuksen avulla voisi antaa enemmän sijoittajia hyödyttävää informaatiota, mutta kyselytutkimuksessa ei löytynyt yhteistä linjaa sille, miten uudistukset pitäisi toteuttaa.

Sijoittajat kansainvälisesti näyttävät olevan jokseenkin yksimielisiä tilintarkastuskertomuksen uudistamistarpeista ja sijoittajat suhtautuvat positiivisesti IAASB:n uudistamishankkeeseen. Esimerkiksi kansainvälinen sijoitusyhtiö Standard Life Investments (2012) toteaa IAASB:lle osoittamassaan kommenttikirjeessä, että uudistushanke on erittäin tervetullut. Kommenttikirjeessä arvioidaan, että uudistukset parantaisivat merkittävästi tilintarkastuskertomusta ja sen hyötyä sijoittajille. Standard Life Investments on pitänyt ongelmallisena muun muassa sitä, että tilintarkastuskertomuksen avulla ei ole voinut arvioida suoritettujen tarkastusten laatua. Standard Life Investmentsin mukaan olisi myös hyödyllistä saada tietoa asioista, joihin tilintarkastaja on joutunut puuttumaan tarkastuksen aikana. Standard Life Investmentsiä kiinnostaisi saada lisätietoja erityisesti olennaisista virheellisyyksistä, tilintarkastuksessa noudatetusta olennaisuuden rajasta sekä yhtiön toimintaedellytyksiä koskevasta tilintarkastajan arviosta.

Tienarin kyselytutkimuksen tulokset suomalaisten tilintarkastajien kriittisestä suhtautumisesta IAASB:n uudistuksiin ovat mielenkiintoisia, sillä kansainväliset tilintarkastusyhteisöt ovat suhtautuneet IAASB:n ehdotuksiin positiivisesti. Esimerkiksi Deloitte (2012) IAASB:lle osoittamassa kommenttikirjeessä kannustettiin jatkamaan IAASB:n uudistamishanketta tilintarkastuskertomuksen parantamiseksi. Deloitte näkemyksen

mukaan uudistukset kaventaisivat sekä informaatio- että odotuskuilua. Uudistettu kertomus olisi käyttäjien kannalta informatiivisempi, ja se auttaisi keskittämään huomiota tilinpäätöksen olennaisiin osiin. Toisaalta myös tilintarkastuksen läpinäkyvyys parantuisi, kun tilintarkastuskertomuksessa viestittäisiin selkeämmin tilintarkastuksen luonteesta ja tarkoituksesta. Cordosin ja Fülöpan (2015, 138–139) tutkimuksessa on myös analysoitu Euroopan unionissa toimivien kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen ja muiden sidosryhmien suhtautumista IAASB:n standardiuudistuksiin. Enemmistö vastaajista kannatti IAASB:n ehdotusta tilintarkastukseen lisättävästä osiosta, jossa raportoidaan KAM:eista. Kuitenkin kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että IAASB:n ohjeistus KAM:ien valintaperusteista ja raportointitavoista on puutteellista.

Tutkimustulosten valossa näyttäisi siltä, että tilintarkastajat henkilökohtaisesti suhtautuvat kriittisemmin lisääntyviin raportointivelvoitteisiin kuin tilintarkastusyhteisöt. Tienarin kyselytutkimuksen lisäksi esimerkiksi Vanstraelen ym. (2012, 203) ovat saaneet tilintarkastajilta huolestuneita kannanottoja lisääntyviin raportointivelvoitteisiin. Tilintarkastajien mukaan esimerkiksi raportointi yhtiötä koskevista riskeistä saattaa olla yhtiön varainhankinnan kannalta ongelmallista, vaikka tarkoituksena olisikin antaa sidosryhmille hyödyllistä lisäinformaatiota. Lisäinformaation antaminen on myös kustannuskysymys, joka vaikuttaa tilintarkastukseen käytettävään aikaan ja resursseihin. Lisäksi tilintarkastajat pelkäävät lisääntyviä oikeudenkäyntejä, jotka johtuvat lisäinformaation antamisesta. Myös Troberg (2016, 28) näkee lisääntyvät raportointivelvoitteet ongelmallisina, varsinkin jos ne eivät liity varsinaisesti tilintarkastukseen. Trobergin mielestä ilmoitusluontoiset vaatimukset, kuten velvollisuus ilmoittaa viranomaisille rahanpesuepäilyistä, hämärtävät tilintarkastajan roolia. Tilintarkastajan toimiminen tällaisessa roolissa vähentää yhtiön sidosryhmien luottamusta ja lisäarvoa, jota tilintarkastajan tulisi tilintarkastuskertomuksen välityksellä luoda. Tämä voi heikentää myös tilintarkastajan ja yhtiön hallintoelinten välistä avointa kommunikaatiota, jolloin tilintarkastajan varsinainen tehtävä vaarantuu ja riski väärän lausunnon antamisesta kasvaa.

3.1.2 Tilintarkastajan raportointia koskevat standardiuudistukset

Edellä käsitellyn IAASB:n tilintarkastajan raportointia koskevan projektin lopputuloksena useat ISA-standardit kokivat muutoksia. Suurin osa standardeista ovat uudistettuja, ja niillä korvattiin aiemmin voimassa olleet vastaavan nimiset standardit. Lisäksi IAASB julkaisi täysin uuden ISA 701 -standardin, jota käsitellään tässä tutkielmassa omassa alaluvussaan hieman muita standardeja laajemmin, koska ISA 701 -standardin mukaiset

KAM:it ovat tämän tutkielman empiirisessä osuudessa erityisen tarkastelun kohteena. IAASB:lla oli samoihin aikoihin tilinpäätöksessä esitettäviin tietoihin liittyvä projekti (Disclosures project), joka vaikutti omalta osaltaan myös useisiin muihin ISA-standardeihin. (IFAC 2016, 2–3.) Tässä tutkielmassa ollaan kuitenkin kiinnostuneita tilintarkastajan raportointiin liittyvistä uudistuksista, joten tarkastelu rajoittuu vain niihin. IAASB:n (2019) mukaan uudistetuilla standardeilla tavoitellaan parempaa kommunikaatiota tilintarkastajien, sijoittajien ja johdon välillä. Tavoitteena on myös lisätä käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen ja tilintarkastuskertomukseen parantamalla tilintarkastuksen laatua, läpinäkyvyyttä ja informaatioarvoa. Uusien standardien pitäisi myös lisätä tilinpäätöksen laatijoiden huomiota tilintarkastettaviin asiakirjoihin sekä kiinnittää tilintarkastajan huomio uusiin raportointivelvoitteisiin. Kaikki tämä tähtää parempaan taloudelliseen raportointiin, joka ottaa yleisen edun huomioon.

Tilintarkastajan raportointia koskevia standardeja tulisi lukea yhdessä ISA 200 -standardin kanssa, joka käsittelee tilintarkastajan yleisiä tavoitteita ja tilintarkastuksen suorittamista ISA-standardien mukaisesti. Tilintarkastajan raportointia käsittelevät uudistetut standardit ovat seuraavat (IFAC 2016, 2–3):

- ISA 260: Kommunikointi hallintoelinten kanssa
- ISA 570: Toiminnan jatkuvuus
- ISA 700: Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen
- ISA 701: Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa
- ISA 705: Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen
- ISA 706: Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet
- ISA 720: Tilintarkastajan velvollisuudet muun informaation suhteen
- ISA 800: Erityisesti huomioon otettavia seikkoja – erityistä tarkoitusta varten sovellettavien normistojen mukaisesti laadittujen tilinpäätösten tilintarkastukset
- ISA 805: Erityisesti huomioon otettavia seikkoja – yksittäisiin tilinpäätöslaskelmiin ja tilinpäätöslaskelman tiettyihin osiin, tileihin tai eriin kohdistuvat tilintarkastukset
- ISA 810: Tilinpäätösyhteenvedoista raportoimista koskevat toimeksiannot

ISA 260 -standardi painottaa kaksisuuntaisen kommunikaation tärkeyttä tilintarkastajan ja hallintoelinten välillä. Tehokas kommunikointi auttaa kumpaakin osapuolta ymmärtämään tilintarkastuksen kannalta relevantteja asioita ja edistää yhteistyötä tilintarkastajan kuitenkin samalla säilyttäessään riippumattomuutensa yhtiöstä. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee kommunikoida velvollisuuksistaan tilintarkastuksen aikana ja kertoa hallintoelimille suunnitelman mukainen tarkastuksen laajuus ja ajoitus. Tilintarkastajan tulee pyrkiä myös oikea-aikaisesti raportoimaan tarkastuksen aikana tekemistään havainnoista, jotka auttavat hallintoelimiä omissa taloudellisen raportoinnin valvontaprosesseissa. Toisaalta standardi edellyttää hallintoelimiä antamaan tarkastuksen kannalta relevanttia tietoa, joka auttaa tilintarkastajaa muodostamaan käsityksensä esimerkiksi yhtiön toimintaympäristöstä. Tehokkaalla kommunikoinnilla voidaan parantaa taloudellisen raportoinnin valvontaa ja siten vähentää olennaisen virheellisyyden riskejä. (IFAC 2016, 232–233.)

ISA 570 -standardi velvoittaa tilintarkastajaa arvioimaan, onko toiminnan jatkuvuuteen perustuva tilinpäätöksen laskentaperuste ollut asianmukainen ja liittyykö yhteisön toimintakykyyn olennaista epävarmuutta. Arvio perustuu tilintarkastuksen aikana kerättyyn tilintarkastusevidenssiin. Standardin mukaan arvio toiminnan jatkamisedellytyksistä tulee tehdä siitäkin huolimatta, että sovellettu tilinpäätösnormisto ei edellytä johdon arviota toiminnan jatkamisedellytyksistä. Kuitenkin tulevaisuuteen liittyvät epävarmat yhtiön toimintaedellytyksiin vaikuttavat asiat ovat tilintarkastuksen luontaisten rajoitteiden takia vaikeasti ennustettavissa. Vaikka tilintarkastaja jättäisi lausumatta yhtiön epävarmoista toimintaedellytyksistä, se ei kuitenkaan takaa sitä, että yhtiön toimintaedellytykset ovat vakaalla pohjalla. (IFAC 2016, 582.)

ISA 700 -standardin avulla pyritään tilintarkastajan raportoinnin maailmanlaajuiseen vertailukelpoisuuteen ottaen kuitenkin huomioon maakohtaisen raportoinnin erityistarpeet. Yhtenäisten ja laajasti tunnustettujen periaatteiden mukaan laaditut tilintarkastuskertomukset lisäävät raportoinnin luotettavuutta. Toisaalta standardin tavoitteena on lisätä käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksesta ja erilaisista olosuhteista. Uudistetussa tilintarkastuskertomuksessa annetaan käyttäjän kannalta relevantimpaa informaatiota kuin aiemmin, minkä pitäisi lisätä raportoinnin informaatioarvoa. ISA 700 -standardin mukaista tilintarkastuskertomusta käsitellään alaluvussa 3.2. (IFAC 2016, 723–724.)

ISA 705 -standardia sovelletaan tilanteissa, joissa tilintarkastaja on arvioinut tilinpäätöksestä annettavan lausunnon mukauttamisen aiheelliseksi. Tätä standardia tulee soveltaa yhdessä ISA 700 -standardin kanssa, ja mukautettavan lausunnon muoto riippuu

aina tarkastuksen aikana vallinneista olosuhteista. Standardin mukaan lausunnon mukauttamisen muotoon vaikuttaa tilinpäätökseen mahdollisesti sisältyvä olennainen virheellisyys tai este riittävän tilintarkastusevidenssin hankkimiselle, joiden vaikutusta tilintarkastajan tulee kokonaisuuden kannalta harkita. (IFAC 2016, 800.) Lausunnon mukauttamiseen liittyviä seikkoja on jo käsitelty tarkemmin tämän tutkielman luvussa 2.5.3.

ISA 706 -standardia sovelletaan tilanteissa, joissa tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi lisätiedon antamisen osana tilintarkastuskertomusta. Lisätiedon antamisen tavoitteena on kiinnittää tilinpäätöksen käyttäjien huomio johonkin tilinpäätöksessä esitettyyn seikkaan, joka on perustavanlaatuinen tilinpäätöksen ymmärtämisen kannalta. Lisätieto voidaan antaa myös tilinpäätöksen ulkopuolisista asioista, jos ne parantavat tilinpäätöksen käyttäjien ymmärrystä tilinpäätöksestä, tilintarkastuksesta tai tilintarkastajan velvollisuuksista. ISA 706 -standardia ei tule kuitenkaan sekoittaa edellä esitettyihin standardeihin, jotka käsittelevät lausunnon mukauttamista (ISA 705), arviota toiminnan jatkuvuudesta (ISA 570) ja tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja (ISA 701). Lisätiedon antaminen ei vaikuta myöskään ISA 700 -standardin perusteella laadittavaan tilintarkastajan lausuntoon. (IFAC 2016, 832–834.)

ISA 720 -standardi velvoittaa tilintarkastajaa lukemaan ja arvioimaan tilinpäätökseen liittymättömän informaation oikeellisuutta suhteessa tilinpäätöksessä esitettyihin tietoihin. Esimerkiksi olennaisesti tilinpäätöksen kanssa ristiriidassa oleva vuosikertomus voi olla merkki olennaisesta virheellisyydestä, mikä heikentää taloudellisen raportoinnin luotettavuutta. Ristiriitaisella informaatiolla voi olla myös haitallisia vaikutuksia sen perusteella tehtäviin taloudellisiin päätöksiin. Standardissa painotetaan myös tilintarkastajan eettisiä vaatimuksia siitä, että tilintarkastajan tulee välttää joutumasta yhdistetyksi virheelliseen informaatioon. Muun informaation raportoinnin yhteydessä onkin mainittava, että tilintarkastajan lausunto ei kata muuta informaatiota eikä tilintarkastaja muodosta mielipidettään kyseistä informaatiosta. Standardi velvoittaa kuitenkin raportoimaan havaitut olennaiset virheellisyydet muusta informaatiosta. (IFAC 2016, 871, 875–876.)

ISA 800 -standardissa käsitellään erityistä tarkoitusta varten laadittujen tilinpäätösten tilintarkastusta. Standardin soveltaminen ei syrjäytä ISA 100–700 -standardeja, joita sovelletaan tilintarkastukseen, mutta tilintarkastajan on kuitenkin otettava huomioon toimeksiannon hyväksymiseen, suunnitteluun, suorittamiseen ja tilintarkastuskertomuksen laatimiseen liittyviä erityisiä seikkoja. Erityistä tarkoitusta varten laadittu tilinpäätös voi olla esimerkiksi veroperusteinen tilinpäätös veroilmoitusta varten tai maksuperusteinen tilinpäätös, joka antaa yrityksen velkojille tietoa rahavirroista.

Tilintarkastuskertomuksessa on ilmoitettava, mihin erityiseen tarkoitukseen tilinpäätös on laadittu, ja ketkä ovat sen aiottuja käyttäjiä. Tilintarkastajan tulee myös kiinnittää lukijoiden huomio siihen, että erityistä tarkoitusta varten laadittu tilinpäätös ei välttämättä sovellu muihin käyttötarkoituksiin. (IFAC 2016, 918–921.)

ISA 805 -standardi käsittelee erityisesti huomioon otettavia seikkoja tilintarkastusstandardien soveltamisesta yksittäisiin tilinpäätöksen eriin. Myös edellä kuvattua ISA 800 -standardia tulee soveltaa, jos tilinpäätöksen erä on laadittu noudattaen erityistä tarkoitusta varten sovellettavaa normistoa. Tämänkin standardin tarkoituksena on ottaa erityiset seikat huomioon, kun tilintarkastaja hyväksyy toimeksiannon, suorittaa tarkastuksen ja laatii siitä asianmukaisen lausunnon. Esimerkkejä standardin mukaisista tilinpäätöseristä voivat olla esimerkiksi myyntisaamiset, vaihto-omaisuus ja henkilöstön bonuksia koskevat laskelmat liitetietoineen. (IFAC 2016, 942–943, 955.)

ISA 810 -standardi liittyy tilintarkastajan velvollisuuksiin raportoida tilinpäätösyhteenvedosta, joka perustuu ISA-standardien mukaan tilintarkastettuun tilinpäätökseen. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee arvioida ensinnäkin, onko kyseisen toimeksiannon hyväksyminen asianmukaista. Toimeksiannon hyväksyessään tilintarkastajan tulee laatia lausunto, joka perustuu tilintarkastajan arvioon hankitusta tilintarkastusevidenssistä. Standardi antaa laatimisohteet raportille, joka sisältää kyseisen lausunnon perusteluineen. (IFAC 2016, 971.)

3.1.3 ISA 701: Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista

IAASB:n tilintarkastajan raportointia koskevien uudistettujen standardien lisäksi julkaistiin täysin uusi ISA 701 -standardi, joka on tilintarkastajan raportoinnin kannalta ehkä merkittävin ja ainakin tämän tutkielman kannalta mielenkiintoisin uudistus. Standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuutta viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista oman harkintansa mukaan sekä näiden seikkojen raportoinnin muotoa ja sisältöä. Standardin soveltamisella tavoitellaan tilintarkastuskertomuksen viestinnällisen arvon parantamista ja tarkastuksen läpinäkyvyyden lisäämistä. Standardin mukaisen lisäinformaation pitäisi auttaa tilinpäätöksen käyttäjiä ymmärtämään seikkoja, jotka ovat olleet tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan kaikkein merkityksellisimpiä tilikauden tilintarkastuksessa. KAM:ien viestinnällä voidaan myös kiinnittää käyttäjien huomio tilinpäätöseriin, jotka sisältävät merkittävästi johdon harkintaa. (IFAC 2016, 775–776.)

KAM:ien raportointi on aina yhteydessä tilintarkastettuun tilinpäätökseen, mikä tarkoittaa sitä, että KAM:eilla ei anneta lausuntoa yksittäisistä tilinpäätökseen liittyvistä

eristä tai seikoista. KAM:it eivät myöskään korvaa johdon vastuulla olevia sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan annettavia tietoja tai muita tietoja, joita tarvitaan oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. ISA 701 -standardia ei tule myöskään sekoittaa ISA 705- ja ISA 570 -standardeihin. Tilintarkastajan on siis meneteltävä ISA 705 -standardin mukaisesti, jos tilintarkastuksen olosuhteet edellyttävät lausunnon mukauttamista, tai meneteltävä ISA 570 -standardin mukaisesti, jos yhtiön toiminnan jatkuvuuteen liittyy olennaista epävarmuutta. (IFAC 2016, 775.)

Standardin mukaan tilintarkastajan tavoitteena on siis määrittää tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat, jotka valitaan tarkastettavan yrityksen hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista. Kommunikoitujen seikkojen pohjalta tilintarkastajan tulee tunnistaa seikat, joihin tilintarkastaja on kiinnittänyt tarkastuksen aikana erityistä huomiota, ja lopulta valita niistä tarkastuksen kannalta kaikkein merkittävimmät. KAM:ien valinnassa tilintarkastajan tulee kiinnittää huomiota erityisesti seuraaviin asioihin (IFAC 2016, 776):

- Alueet, joilla arvioitu olennaisen virheellisuuden riski on suuri tai joiden riski on tunnistettu ISA 315⁴ -standardin mukaisesti merkittäväksi
- Tilintarkastajan tekemät merkittävät harkintaan perustuvat ratkaisut, jotka liittyvät johdolta merkittävää harkintaa edellyttäneisiin tilinpäätöksen eriin, joihin sisältyy arviointiepävarmuutta
- Tilikauden aikana toteutuneet merkittävät tapahtumat ja liiketoimet, jotka vaikuttavat tilintarkastukseen

KAM:ien valitseminen ei ole välttämättä itsestään selvää, joten standardi sisältääkin paljon ohjeistusta ja huomioon otettavia seikkoja, joiden avulla tilintarkastaja voi kokonaisvaltaisesti arvioida, mitkä seikat tulee raportoida KAM:eina. Aiempina vuosina raportoidut KAM:it toimivat hyvänä lähtökohtana, eikä standardi velvoita päivittämään niitä uuteen tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastajan kannattaa kuitenkin ammatillista harkintaansa hyödyntäen pohtia, ovatko vanhat KAM:it nykyisen toimeksiannon kannalta enää keskeisiä. (IFAC 2016, 782.) Hallintoelinten kanssa käytyjen keskustelujen luonne ja laajuus voivat auttaa myös tilintarkastajaa KAM:ien määrittämisessä. Perusteellinen keskustelu hallintoelinten kanssa jostakin tilintarkastajan erityistä huomiota vaativasta seikasta voi olla merkki siitä, että seikka on tilintarkastuksen kannalta keskeinen. (IFAC

⁴ ISA 315 – Olennaisen virheellisuuden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla

2016, 787.) Vaikka keskustelut hallintoelinten kanssa auttavat merkittävästi KAM:ien määrittämisessä, KAM:it määritetään kuitenkin tilintarkastuksen tulosten ja kerätyn evidenssin perusteella nojaten tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan (IFAC 2016, 784, 788).

Arvioitaessa kommunikoitujen seikkojen merkittävyyttä ja sitä, ovatko ne tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja, tilintarkastajan kannattaa huomioida esimerkiksi seuraavia asioita (IFAC 2016, 787–788):

- Seikan olennaisuus tilinpäätöksen kannalta, ja sen tärkeys tilinpäätöksen käyttäjille
- Kyseiseen seikkaan liittyvän tilinpäätöksen laatimisperiaatteen luonne ja asianmukaisuus suhteutettuna muihin saman toimialan yrityksiin
- Seikkaan liittyvien väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvien korjattujen ja mahdollisesti korjaamattomien virheiden luonne ja laajuus
- Seikan käsittelyyn tarvittavan tilintarkastustyön luonne ja laajuus ottaen huomioon erityisen ammattitaidon ja mahdollisen ulkopuolisen konsultoinnin tarve
- Tilintarkastuksen tulosten ja evidenssin arvioinnin haastavuus erityisesti silloin kun tilintarkastajan ratkaisut muuttuvat subjektiivisemmiksi
- Seikkaan liittyvissä relevanteissa kontroleissa havaittujen puutteiden vakavuus
- Kyseinen seikka on sidoksissa useampiin tilinpäätöksen eriin, jotka sisältävät kirjainpidollisia arvioita

Tilintarkastuksessa raportoitavien KAM:ien määrään vaikuttavat tarkastettavan yhtiön koko, monimutkaisuus, liiketoiminnan ja toimintaympäristön luonne sekä kunkin toimeksiannon olosuhteet. Jos tilintarkastaja aikoo raportoida runsaasti KAM:eja, tilintarkastajan tulisi uudelleen harkita, ovatko kaikki KAM:it standardin määritelmän mukaisesti kyseisen tarkastuksen kannalta keskeisiä. Runsa KAM:ien raportointi voi heikentää standardin soveltamisen tarkoituksenmukaisuutta. (IFAC 2016, 788.)

KAM:eista raportoidaan ”Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat” -otsikon alla käyttäen asianmukaisia alaotsikoita KAM:ien yksilöimiseksi ja erottamiseksi toisistaan. KAM:ien sijoittaminen tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan lausunnon läheisyyteen antaa parempaa näkyvyyttä, minkä pitäisi lisätä toimeksiantokohtaisen informaation arvoa tilinpäätöksen käyttäjille. KAM:ien esittämisjärjestys perustuu tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan. KAM:it voidaan esimerkiksi järjestää tilintarkastajan näkemyksen

mukaan suhteelliseen tärkeysjärjestykseen tai järjestykseen, joka noudattaa tarkastetun tilinpäätöksen rakennetta. (IFAC 2016, 777, 788.)

”Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat” -otsikon alle tulee kirjoittaa johdanto, jossa selvennetään KAM:ien määritelmä. Lisäksi johdannossa on mainittava, että KAM:it on otettu huomioon osana koko tilinpäätöksen tilintarkastusta eikä KAM:eista anneta erillistä lausuntoa. (IFAC 2016, 777.) Suomen Tilintarkastajat ry:n (2018, 128) listayhtiöiden tilintarkastuskertomusmallia tarkastelemalla voidaan havaita, että johdantoteksti on täysin standardoitua vakiomuotoista tekstiä, joka vastaa ISA 701 -standardin sisältöä. Standardoidun tekstin lisääminen tilintarkastuskertomukseen on mielenkiintoista, sillä yksi vanhan tilintarkastuskertomuksen kritiikin kohteista oli juuri standardoitu teksti. Kirjoittajan oman näkemyksen mukaan tilintarkastuskertomuksissa tulee pyrkiä johdonmukaisuuteen ja vertailukelpoisuuteen, jotka ovatkin tilintarkastajan lausunnon laatimista ja tilintarkastuskertomuksen antamista käsittelevän ISA 700 -standardin tavoitteita. Näkemykseni mukaan tilintarkastuskertomuksiin on hyvä sisällyttää käyttäjiä ohjeistavia tekstejä, jotta tilintarkastuskertomuksen tietoja ei ymmärretä väärin. Tämä johdantoteksti on juuri tällainen ohjeistus, joka auttaa käyttäjiä ymmärtämään raportoitujen KAM:ien merkitystä.

Jokaisesta raportoidusta KAM:ista tulee antaa kuvaus, miksi kyseinen seikka on määritelty tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi ja miten seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa. KAM:in yhteyteen on myös sisällytettävä mahdollinen viittaus tilinpäätöksen osaan, johon merkittävä seikka liittyy. Kuvauksessa tulisi pyrkiä ytimekkääseen ja tasapainoiseen esitystapaan, jotta tilintarkastukseen perehtymättömätkin käyttäjät ymmärtäisivät tilintarkastajan tekemät ratkaisut tarkastuksen kannalta merkittävimpien alueiden suhteen. Teknisen ammattisanaston käyttöä tulisi siis välttää. Tilintarkastajan ei tule myöskään KAM:ien yhteydessä antaa yhtiötä koskevaa alkuperäistä tietoa, jolla tarkoitetaan yhtiökohtaista julkistamatonta informaatiota. Tällaisen informaation esittäminen KAM:ina voi joissakin tilanteissa olla tilintarkastajan näkemyksen mukaan välttämättöntä, jolloin tilintarkastaja voi kannustaa johtoa päivittämään esimerkiksi kirjanpidollisia arvioita koskevia liitetietoja. Näin menettelemällä tilintarkastaja ei syyllisty epäasianmukaiseen alkuperäisen tiedon raportointiin. (IFAC 2016, 777, 798.)

KAM:ien esittämistavassa tulee kiinnittää huomiota esitettävän tiedon relevanttisuuteen. Standardin mukaan käyttäjät ovat todennäköisesti kiinnostuneista tekijöistä, jotka ovat vaikuttaneet tilintarkastajan ratkaisuun raportoida kyseisestä seikasta KAM:ina. KAM:ien määrittelyssä tulisi aina painottaa kyseisen toimeksiannon erityisolosuhteita,

jotta KAM:ien raportoinnista ei tulisi ajan kuluessa niin standardoituja ja vähemmän hyödyllisiä käyttäjien kannalta. Tilintarkastajat voivat raportoida samantyyppisiä tai täysin samoja KAM:ejä varsinkin samaa toimialaa edustavien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa, mutta kuvauksissa tulisi kuitenkin aina painottaa tarkastuksen kohteena olevan yhtiön erityisiä olosuhteita. Esimerkiksi uudet tai tulevat tilinpäätöksen laatimisperiaatteet sekä muutokset yhtiön strategiassa tai toimintaympäristössä voivat olla relevantteja tietoja KAM:ien kuvauksissa. Toimeksiantokohtaiset erityisolosuhteet on hyvä ottaa huomioon myös KAM:eissa, joita tilintarkastaja päätyy raportoimaan useana vuonna peräkkäin. (IFAC 2016, 791–792.)

Kuvaus toimenpiteistä, joilla tilintarkastaja on vastannut tilintarkastuksen kannalta keskeiseen seikkaan, vaatii myös tilintarkastajalta tarkkaa harkintaa. Tilintarkastaja voi harkintansa mukaan antaa yhteenvedon suorittamistaan toimenpiteistä, maininnan toimenpiteiden lopputuloksesta tai raportoida KAM:iin liittyvät keskeiset havainnot. Kuvausten laadinnassa tulee kuitenkin noudattaa varovaisuutta. Tilintarkastajan tulee tehdä selväksi tilintarkastajan lausunnon, KAM:ien ja tilintarkastuskertomuksen muiden osien välinen suhde. Tilintarkastajan tulee välttää antamasta sellaista vaikutelmaa, että KAM:in kuvaus olisi erillinen lausunto kyseisestä seikasta tai että KAM:in kuvaus herättäisi epäilyksiä tilinpäätöksestä kokonaisuutena annettavan lausunnon asianmukaisuudesta. KAM:ien kuvauksissa tulisi myös välttää standardoitua esitystapaa, mutta KAM:ien käsittelyä vaativat toimenpiteet voivat olla liian yksityiskohtaisia tai monimutkaisia, jolloin on tyydyttävä yleisluonteisempaan yhteenvedoon suoritetuista toimenpiteistä. (IFAC 2016, 792–794.)

Tilintarkastaja voi päätyä tarkastuksen lopputulemana myös siihen, että raportoitavia KAM:ejä ei ole. Näkemykseni mukaan tämä lienee tosin pörssiyhtiöiden kohdalla epätodennäköistä. Tästä tulee kuitenkin esittää maininta tilintarkastuskertomuksen KAM:ejä käsittelevässä osiossa. Standardi velvoittaa tilintarkastajaa raportoimaan lähtökohtaisesti kaikki tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat, mutta standardiin sisältyy myös poikkeustilanteet, joissa tietyn KAM:in raportoiminen tulee jättää pois. Säädös tai määräys voi estää KAM:ia koskevan tiedon julkistamisen, jos se vaarantaisi viranomaistahon suorittamat toimenpiteet esimerkiksi rahanpesuepäilyissä. KAM:ia ei tule myöskään raportoida silloin, jos KAM:in raportoinnin aiheuttama haitta yritykselle on suurempi kuin siitä koituva yleinen etu. Tällainen tilanne on kuitenkin erittäin harvinainen, sillä tilintarkastuksen läpinäkyvyyden lisäämisen ajatellaan olevan yleisen edun mukaista. (IFAC 2016, 778, 794.)

3.2 Tilintarkastuskertomus

3.2.1 ISA 700 -standardin mukainen tilintarkastuskertomus

Suomen Tilintarkastajat ry:n laatima tilintarkastuskertomusmalli perustuu edellä esiteltyihin uusiin tai uudistettuihin ISA-standardeihin. Näitä standardeja tulee noudattaa 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyvien tilikausien tilintarkastuskertomuksissa. Myös EU-sääntely on vaikuttanut tilintarkastajien raportointiin, sillä EU:n tilintarkastusdirektiivin muutokset on implementoitu osaksi Suomen tilintarkastuslakia 19.8.2016 alkaen. EU:n tilintarkastusdirektiivin uudistuksia tulee noudattaa tilikausilla, jotka päättyvät 31.12.2016 tai sen jälkeen. Näiden lisäksi raportointiin vaikuttaa vielä vuonna 2016 voimaan tullut EU:n tilintarkastusasetus (537/2014), joka koskee tosin vain yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä. EU:n tilintarkastusasetusta tulee noudattaa 17.6.2016 tai sen jälkeen alkaneiden tilikausien tilintarkastuskertomuksissa. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 19.)

Tilintarkastuslain (TTL 3:5) mukaan tilintarkastus käsittää yhteisön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksen. Kultakin tilikaudelta on annettava päätetty ja allekirjoitettu tilintarkastuskertomus, joka tulee lain (TTL 3:6) mukaan luovuttaa kyseisen yhteisön hallitukselle tai vastaavalle taholle kaksi viikkoa ennen sitä kokousta, jossa tilinpäätös esitetään hyväksyttäväksi. Tilintarkastuskertomukseen tulee sisällyttää lausunto seuraavista asioista (TTL 3:5.2):

- Antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta
- Täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset
- Onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti
- Ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia

Kaksi ensin mainittua lausuntoa liittyvät tilintarkastuksen kohteeseen ja niistä lausutaan tilintarkastuskertomuksen kohdassa, joka käsittelee tilinpäätöksen tarkastusta. Kaksi jälkimmäistä lausuntoa ovat ISA 720 -standardin mukaista muuta informaatiota, jota käsitellään tilintarkastuskertomuksen loppuosassa. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 34.) Vanhasta tilintarkastuskertomusmallista poiketen tilintarkastajan lausunto on siirretty alkuun ja tilintarkastajan velvollisuuksia kuvataan laajemmin. Osa tilintarkastajan vastuista voidaan tosin kuvata tilintarkastuskertomuksen mukana annettavassa liitteessä tai

tilintarkastuskertomuksessa voi olla viittaus viranomaisen nettisivuille, josta löytyy kyseinen kuvaus. Lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa tulee raportoida ISA 701 -standardin mukaisista tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista omassa osiossaan. KAM:ien raportoinnissa tulisi välttää vakiomuotoisia ilmaisuja, mutta toisaalta pyrkiä myös tasapainoon vertailukelpoisuuden ja relevantin informaation välillä. (Suomen Tilintarkastajat ry 2016b, 3–11.)

Seuraavassa taulukossa on esitetty ISA 700 -standardin mukainen tilintarkastuskertomuksen rakenne:

Taulukko 1 Tilintarkastuskertomuksen rakenne (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 36)

Otsikko
Vastaanottaja
Tilintarkastajan lausunto
Lausunnon perustelut
Raportointi toiminnan jatkuvuudesta, mikäli tämä soveltuu ISA 570:n (uudistettu) mukaan
Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (listayhtiöt, ISA 701 mukaisesti)
Tilinpäätöstä koskevat johdon velvollisuudet
Tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksessa
Muut raportointivelvoitteet
Tilintarkastajan allekirjoitus
Tilintarkastuskertomuksen antamispäivä
Tilintarkastajan osoite

ISA 700 -standardin mukaan tilintarkastuskertomukselle tulee antaa otsikko, josta käy ilmi, että se on riippumattoman tilintarkastajan antama kertomus. Kertomuksen voisi nimetä esimerkiksi ”Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseksi”, mutta Suomen lain (TTL 3:5) mukaan kertomuksen otsikoksi tulee kirjoittaa ”Tilintarkastuskertomus”. Kertomuksen vastaanottajan kohdalle kirjoitetaan kussakin tilanteessa asianomainen taho, jolle kertomus osoitetaan. Suomessa tilintarkastuskertomus voidaan osoittaa esimerkiksi osakeyhtiön yhtiökokoukselle, säätiön hallitukselle tai henkilöyhtiön yhtiömiehille. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 36.)

Tilintarkastajan lausunnossa esitetään tilintarkastajan johtopäätös siitä, onko tilinpäätös laadittu olennaisilta osiltaan sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Tilintarkastajan lausunnon muodostamiseen liittyviä seikkoja on jo käsitelty tässä tutkielmassa luvussa 2.5. Lausunnossa on yksilöitävä yhteisö ja mainittava kaikki tilinpäätökseen sisältyvät laskelmat liitetietoineen mukaan lukien merkittäviä tilinpäätöksen laatimisperiaatteita koskeva yhteenveto. Tämän lisäksi lausunnossa on mainittava tilinpäätöksen laskelmien kattama ajankohta eli käytännössä tilikausi. Heti lausuntoa seuraa ”Lausunnon

perustelut” -osio, jossa on maininta tilintarkastuksen suorittamisesta kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaan. Koska Suomessa on noudatettava EU:n hyväksymiä standardeja eikä EU ole virallisesti hyväksynyt ISA-standardeja, kertomuksessa on viitattava hyvään tilintarkastustapaan. Lisäksi tässä osiossa on viitattava tilintarkastajan velvollisuuksiin, mainittava tilintarkastajan riippumattomuudesta tarkastettavaa yhteisöä kohtaan sekä mainittava, että tilintarkastaja on käsityksensä mukaan hankkinut lausuntoaan varten riittävästi tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 36–37.)

”Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat” -osio koskee ainoastaan yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, joihin kuuluvat esimerkiksi tässä tutkielmassa tarkasteltavat pörssissä listatut osakeyhtiöt. Tämä osio voidaan sisällyttää vapaaehtoisesti muidenkin yhteisöjen tilintarkastuskertomuksiin, mutta silloinkin on noudatettava kaikkia ISA 701 -standardin vaatimuksia. Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat eli KAM:it ovat tilintarkastajan harkinnan mukaan kaikkein merkittävimpiä seikkoja tilikauden tilintarkastuksessa, ja ne valitaan tarkastettavan yhtiön hallintoelinten kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Jokaisesta valitusta KAM:ista on annettava kuvaus, miksi se on ollut tilintarkastuksen kannalta keskeinen seikka ja miten tätä seikkaa on käsitelty tilintarkastuksen aikana. Tilintarkastajan tulee kuitenkin jättää jokin seikka mainitsematta, jos säädös tai määräys estää kyseisen tiedon julkistamisen. Joissakin harvinaisissa tapauksissa tilintarkastaja voi myös jättää tietyn KAM:in raportoimatta, jos siitä tilintarkastajan arvion mukaan koituu enemmän haittaa kuin KAM:in raportoinnilla saavutettavasta yleisestä edusta. Tätä säädöstä ei tarvitse kuitenkaan noudattaa, jos tarkastuksen kohteena oleva yhtiö on antanut julkisesti kyseiseen seikkaan liittyvää informaatiota. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 37–38.)

Johdon ja tilintarkastajan vastuuta koskevissa osioissa on pyritty aiempaa selkeämmin ja kattavammin kuvaamaan heidän tehtäviään ja vastuualueitaan. Aiempaa kattavammilla vastuualueiden kuvauksilla ei pyritä rajoittamaan tilintarkastajan vastuuta, vaan viestimään tilinpäätöksen käyttäjille siitä, mitä tilintarkastukseen kuuluu ja mitä rajoitteita siihen liittyy. Tällä tavoitellaan odotuskuilun kaventamista tilintarkastajan ja tilinpäätöksen käyttäjien välillä. (Savtschenko 2016, 63.) Käytännössä johdon vastuualueisiin kuuluu laatia tilinpäätös sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti sekä ylläpitää toimivaa sisäistä valvontaa, mikä mahdollistaa oikean ja riittävän kuvan antamisen tilinpäätöksessä. Johdon on myös arvioitava yhtiön toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä ja mietittävä, voidaanko tilinpäätös laatia perustuen oletukseen toiminnan jatkuvuudesta.

Tilintarkastajan velvollisuuksiin kuuluu muun muassa hankkia kohtuullinen varmuus tilinpäätökseen mahdollisesti sisältyvistä olennaisista virheellisyyksistä sekä antaa lausunto tarkastuksessa tekemiensä havaintojen ja oman ammatillisen harkintansa pohjalta. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 38–39.) Tilintarkastajan velvollisuuksia on käsitelty jo aiemmin tämän tutkielman luvussa 2.5, jossa käytiin läpi tilintarkastuksen tavoitteita ja tilintarkastusprosessia.

Tilintarkastajan muita raportointivelvoitteita käsitellään omassa osiossaan tilintarkastuskertomuksen loppupuolella. Suomen tilintarkastuslain mukaiset toimintakertomukseen liittyvät lausunnot tulee sijoittaa tähän osioon. Tämä on merkittävä muutos aiempaan, sillä kumotun tilintarkastuslain mukaan myös toimintakertomus kuului tilintarkastuksen kohteeseen. Nykyisen tilintarkastuslain (TTL 3:5.5) mukaiset velvollisuudet raportoida tarkastettavan yhtiön vastuuhenkilöiden mahdollisista vahingonkorvausvelvoitteista yhtiötä kohtaan tai yhteisöä koskevan lain tai sääntöjen rikkomisesta tulee raportoida myös ”Muut raportointivelvoitteet” -osiossa. Tässä osiossa käsitellään myös kaikkea muuta ISA 720⁵ -standardin mukaista muuta informaatiota. Tilintarkastajan on arvioitava, mitkä tarkastettavan yhtiön laatimista asiakirjoista ovat muuta informaatiota ja verrattava niiden tietoja tilinpäätökseen sisältyvään informaatioon. Jos tilintarkastaja havaitsee muun informaation olevan olennaisesti virheellistä suhteessa tilinpäätöksen tietoihin, tulee tästä mainita tilintarkastuskertomuksessa. Tilinpäätöksestä annettava tilintarkastajan lausunto ei kuitenkaan vaikuta ISA 720 -standardin mukaan raportoitaviin asioihin. Esimerkkinä standardin mukaisesta muusta informaatiosta voidaan mainita yhtiön vuosikertomus. (IFAC 2016, 872; Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 39–41.)

3.2.2 EU:n tilintarkastusasetuksen lisävaatimukset PIE-yhteisöille

EU:n tilintarkastusasetuksen 10. artiklassa on määrätty lisätiedot, jotka tulee antaa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomuksista tilikausilta, jotka ovat alkaneet 17.6.2016 tai sen jälkeen. Suurin osa näistä vaatimuksista sisältyy tosin jo edellä esitettyyn ISA 700 -standardin mukaiseen tilintarkastuskertomukseen, mutta kertomusta on osittain täydennettävä, jotta se täyttäisi kokonaisuudessaan myös EU-asetuksen vaatimukset. Asetuksen mukaan tilintarkastuskertomuksessa tulee ilmoittaa seuraavat tiedot (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 53–54):

⁵ ISA 720 – Tilintarkastajan velvollisuudet muun informaation suhteen

- Maininta siitä, kuka on valinnut lakisääteisen tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön
- Tilintarkastajan valitsemispäivämäärä sekä tilintarkastustoimeksiannon yhtäjaksoinen kesto mukaan lukien aiemmat uudelleenvalinnat
- Kuvaus merkittävimmistä arvioituista olennaisen virheellisuuden riskeistä mukaan lukien arvioituista väärinkäytöksistä johtuvat olennaiset virheellisuuden riskit
- Yhteenvedo toimenpiteistä, joilla riskeihin on vastattu, ja, mikäli se on merkityksellistä, keskeiset havainnot liittyen riskeihin
- Vahvistus siitä, että tilintarkastuslausunto on ristiriidaton tarkastusvaliokunnalle annettavan lisäraportin kanssa
- Ilmoitus siitä, että tilintarkastaja ei ole suorittanut tilintarkastukseen liittymättömiä artiklan 5 kohdassa 1 listattuja kiellettyjä palveluita
- Ilmoitus mahdollisista muista palveluista, jotka tilintarkastaja on suorittanut tarkastettavalle tai sen määräysvallassa olevalle yhtiölle, jos niitä ei ole ilmoitettu tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa

Varsinkin listayhtiöiden kohdalla ISA 701 -standardin mukaiset KAM:it ja EU-asetuksen mukaiset merkittävimmät olennaisen virheellisuuden riskit voidaan ymmärtää samaksi asiaksi. Toisaalta läheskään aina KAM:ina raportoitavat tilintarkastuksen kanalta keskeiset seikat eivät liity olennaisen virheellisuuden riskeihin. EU-asetuksen vaatimusten täyttämiseksi ja väärinkäsitysten ehkäisemiseksi onkin suositeltavaa tehdä selkeä ero raportoitavien KAM:ien välillä. Tilintarkastaja voi esimerkiksi KAM:eja laatiessaan viestiä, että KAM:iksi on valittu merkittävä olennaisen virheellisuuden riski, ja perustella, miksi se on valittu ISA 701 -standardin mukaan raportoivaksi KAM:iksi. Samassa yhteydessä voidaan esittää myös viittaus EU-asetuksen 10. artiklan kohtaan, jossa asetuksen mukainen merkittävä olennaisen virheellisuuden riski on määritelty. (Suomen Tilintarkastajat ry 2018, 54–55.)

3.3 ISA 701 -standardia koskevia tutkimustuloksia ja kokemuksia

ISA 701 -standardia on sovellettu vasta muutaman vuoden, joten siihen liittyvää tutkimusta ei ole merkittävästi saatavilla. Joistakin maista löytyy kuitenkin KAM:eja vastaavia raportointivelvoitteita, joiden vaikutuksia on hyvä tarkastella tässä yhteydessä. Bédard ym. (2014) ovat tutkineet JOA-seikkojen (Justification of Assessments)

raportoinnin vaikutuksia tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon. JOA-seikoista raportointi on ollut Ranskassa pakollista vuodesta 2003 lähtien, ja niitä voidaan pitää samankaltaisina ISA 701 -standardin mukaisten KAM:ien kanssa. Tutkimustulosten perusteella JOA-seikkojen raportointi ei vaikuta merkittävästi markkinoiden reaktioon Ranskassa eikä se siten paranna tilintarkastuksen laatua. Toisaalta JOA-seikoilla ei ole ollut juurikaan vaikutusta myöskään tilintarkastuksen tehokkuuteen tai kustannuksiin. Ainoa mainitsemisen arvoinen muutos oli tilintarkastuskertomuksen laatimisajan lievä pidentyminen, kun raportoitavia JOA-seikkoja on paljon. Johtopäätöksenä todetaan, että JOA-seikkojen merkitys on enemmän symbolinen kuin informatiivinen. Bédard ym. kuitenkin totesivat, että tulokset saattavat olla hyvinkin erilaisia maissa, joiden lainsäädännöllinen ympäristö poikkeaa merkittävästi Ranskasta.

KAM:ien vaikutuksia voidaan arvioida myös Yhdysvalloissa raportoitavien CAM:ien (Critical Audit Matter) ja niihin liittyvien tutkimustulosten avulla. PCAOB:n määritelmän mukaan CAM:ien tarkoituksena on viestiä sijoittajille tilintarkastajan näkemyksiä hankalimmista toimeksiantoon liittyvistä seikoista, jotka vaativat tilintarkastajan harkintaa. CAM:it antavat sijoittajille relevanttia lisätietoa pitäen kuitenkin johdon ja tilintarkastajan roolit erillään. Christensen ym. (2014) ovat tutkineet CAM:ien vaikutuksia ei-ammattimaisten sijoittajien sijoituspäätöksiin. Tutkimuksessa sijoittajille annettiin luettavaksi perinteinen vakiomuotoinen kertomus tai CAM-kappaleen sisältävä kertomus. Tulosten mukaan sijoituspäätös jätetään todennäköisemmin tekemättä silloin, kun CAM:ina on raportoitu käyvän arvon arvostukseen liittyviä epävarmuustekijöitä. Samassa tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että CAM:in merkitys pienenee, jos CAM-kappale sisältää myös tilintarkastajan ratkaisun koskien esille nostettua seikkaa. Tilintarkastajat joutuvat joka tapauksessa tekemään ratkaisut jokaisen esiin nousseen seikan kohdalla, jolloin onkin tulosten valossa syytä pohtia, kannattaako ratkaisut tuoda kertomuksissa esiin, jos ne vähentävät kertomuksissa esiin nostettujen seikkojen arvoa sijoittajille. (Christensen ym. 2014, 72, 86.) ISA 701 -standardi kuitenkin velvoittaa KAM:ien yhteydessä raportoimaan toimenpiteet, joilla KAM:eihin on tarkastuksen aikana vastattu.

Sirois ym. (2018, 155) ovat tutkineet KAM:ien raportoinnin vaikutuksia siihen, miten tilinpäätöksen käyttäjät analysoivat tilinpäätöksiä. Tulosten mukaan käyttäjät kiinnittävät enemmän huomiota niihin tilinpäätöksen eriin, jotka liittyvät raportoituihin KAM:eihin. Toisaalta tulokset osoittivat myös sen, että useiden seikkojen raportointi vei käyttäjien huomion pois niistä tilinpäätöksen eristä, joita ei oltu raportoitu KAM:eina. Tämä voi parantaa tilinpäätöstietojen hyödyntämisen tehokkuutta, kun käyttäjät voivat

keskittyä vain merkittäviin tilinpäätöksen eriin. Toisaalta eri käyttäjien informaatiotarpeet ja analysointitaidot poikkeavat toisistaan, jolloin huomion kiinnittäminen vain KAM:ejä käsitteleviin tilinpäätöseriin voi johtaa tietyissä tilanteissa huonoihin taloudellisiin päätöksiin. Tätä ilmiötä voidaan kutsua KAM:ien raportoinnin korvausvaikutukseksi. Sirois ym. toteavat, että tämän ilmiön hyötyjen ja haittojen arviointi vaatii lisää tutkimusta.

Lisääntyvien raportointivelvoitteiden aiheuttamat oikeudenkäynnit ja tilintarkastajien joutuminen vastuunkantajiksi näyttävät joidenkin tutkimusten mukaan olevan liioiteltuja huolia. Esimerkiksi Braselin ym. (2016, 1358) kokeellisten tutkimusten mukaan KAM:ien raportointi saattaa tietyissä olosuhteissa jopa vähentää tilintarkastajien vastuuta. Tämä perustuu siihen, että tuomarien näkemysten mukaan havaitsemattomat virheellisyydet ovat KAM:ien ansiosta paremmin ennustettavissa, mikä siirtää vastuuta tilintarkastajat oikeuteen haastaneille tilinpäätösten käyttäjille. Tuomareiden päätöksiin tilintarkastajien vastuuta koskevissa kysymyksissä vaikuttaa kuitenkin väärinkäytösten tyyppi. KAM:ien raportointi on vastuun kannalta erityisen tärkeää sellaisissa olosuhteissa, kun väärinkäytösten havaitseminen on tilinpäätöksen käyttäjille erityisen hankalaa. Braselin ym. mukaan KAM:ien raportointi saattaa luoda tilintarkastajille kannusteen raportoida myös vähemmän merkityksellisistä asioista suojatakseen itseään mahdollisten oikeudenkäyntien varalta. Tämä ei ole kuitenkaan ISA 701 -standardin tavoitteiden mukaista, sillä KAM:ien runsas lukumäärä saattaa heikentää KAM:ien viestinnällistä arvoa.

Pajunen ym. (2018) tutkivat suomalaisten tilintarkastajien näkemyksiä siitä, lisääkö KAM:ien raportointi tilintarkastuksen laatua. Vastausten perusteella tilintarkastajat suhtautuvat keskimäärin negatiivisesti KAM:ien raportoinnin hyödyllisyyteen. Tilintarkastajien mielestä KAM:it eivät lisää läpinäkyvyyttä eivätkä anna lisäarvoa sijoittajille. KAM:ien raportoinnin suurimpana hyötynä tilintarkastajat näkevät tilintarkastusprosessin tehostumisen. Tutkimuksessa oli mukana myös kysymyksiä niille tilintarkastajille, joilla on omaa kokemusta KAM:ien raportoinnista. Vastauksissa oli paljon hajontaa sen suhteen, lisääkö KAM:ien raportointi tilintarkastuksen työmäärää, onko KAM:ien valinta helppoa ja auttaako KAM:ien valinta tilintarkastustyön fokusoinnissa. Tilintarkastajat olivat kuitenkin samaa mieltä siitä, että KAM:ien raportointi on auttanut havaitsemaan sisäisen valvonnan puutteita. Vastaukset osoittivat myös sen, että KAM:it valitaan tilintarkastusprosessin loppuvaiheessa ja tilintarkastajat valitsevat KAM:it ennemmin johdon toiveiden kuin tilintarkastusriskin perusteella. (Pajunen ym. 2018, 85–86.) Tämä tulos on yllättävä, sillä ISA 701 -standardin mukaan KAM:ien valinnan pitäisi perustua

tilintarkastajan ammatilliseen harkintaan, vaikka kommunikointi johdon kanssa voikin auttaa KAM:ien määrittämisessä.

Tilintarkastajien keskimäärin negatiivisesta suhtautumisesta huolimatta Pajunen ym. (2018) löysivät faktorianalyysin avulla kaksi tekijää, joihin KAM:ien raportointi voi vaikuttaa positiivisesti. Ensimmäinen tekijä oli tilintarkastuksen yleinen laatu. Tätä näkökulmaa painottavissa positiivisimmissa tilintarkastajien vastauksissa nostettiin esiin, että KAM:ien raportointi lisää tilintarkastuksen luottamusta, pienentää odotuskuilua ja antaa lisäarvoa sijoittajille. Toinen esiin noussut tekijä oli tilintarkastuksen tehokkuuden ja vaikuttavuuden lisääminen. Tehokkuutta painottaneet vastaajat kokivat, että KAM:ien raportointi tehostaa tilintarkastusprosessia ja lisää tilintarkastajien ja johdon välistä kommunikointia. Lisäksi vastuualueiden määrittely helpottuu ja tilintarkastus tuottaa yrityksen johdolle enemmän lisäarvoa. Pajunen ym. tulkin mukaan nämä löydökset viittaavat siihen, että suomalaiset tilintarkastajat suhtautuvat tilintarkastukseen laatua painottavana sijoittajaa palvelevana funktiona ja toisaalta asiakaslähtöisenä tehokkuuteen tähtäävänä prosessina. (Pajunen ym. 2018, 90.)

Pajunen ym. (2018) analysoivat myös pääkomponenttianalyysin avulla KAM:ien merkitystä. Vastausten perusteella KAM:ien raportointiprosessi voidaan jakaa hyöty-, riski- ja työmääränäkökulmiin. Pajunen ym. näkemyksen mukaan nämä osa-alueet kuvastavat hyvin tilintarkastustyön painotuksia, joiden välinen tasapaino tulee olemaan entistäkin suurempi haaste tulevaisuudessa. Tilintarkastajien tulee samanaikaisesti tuottaa lisäarvoa yrityksille toimien kuitenkin päämies-agenttiteorian näkökulmasta riippumattomana itsenäisiä päätöksiä tekevänä osapuolena. Tämän lisäksi tilintarkastajien tulisi pitää resurssien ja työmäärän tarve kohtuullisena, jotta kustannukset eivät kasva tarpeettomasti ja aikatauluista voidaan pitää kiinni. Toisaalta teknologinen kehitys voi tarjota täysin uusia mahdollisuuksia tilintarkastusalallakin, kun täytyy tasapainotella kriittisten hyöty-, riski- ja työmääränäkökulmien välillä. (Pajunen ym. 2018, 90–91.)

Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen raportoinnin vaikutuksista löytyy kokemuksia myös ainakin Isosta-Britanniasta ja Alankomaista, joissa KAM:ien mukaisista seikoista raportointi on ollut pakollista jo ennen uudistuneiden standardien voimaantuloa. Isossa-Britanniassa muutos astui voimaan 1.10.2012 tai sen jälkeen alkavilla tilikausilla, kun taas Alankomaissa uudistuneita säännöksiä on sovellettu tilikaudesta 2014 alkaen. Tilintarkastajien kokemusten mukaan muutos on radikaali, sillä koko tilintarkastuskertomuksen rakenne ja sisältö on muuttunut. Isossa-Britanniassa uudistunut tilintarkastuskertomus on keskimäärin 3–8 sivua, kun vanhan tilintarkastuskertomuksen

keskimääräinen pituus oli kaksi sivua lyhyempi. Tilintarkastuskertomuksen sanamäärä on kasvanut keskimäärin 758 sanasta 2147 sanaan. Havaintojen mukaan joihinkin kertomuksiin on liitetty kuvioita esimerkiksi tarkastuksen riskitasoista ja annetut kertomukset poikkeavat sisällöllisesti toisistaan niin tarkastettujen yhtiöiden kuin tilintarkastusyhteisöiden välillä. Tämä viittaa siihen, että annetut kertomukset ovat ISA 701 -standardin vaatimusten mukaan yhtiökohtaisesti räätälöityjä. (Gullkvist 2016, 52–54.)

Brittiläisissä tilintarkastuskertomuksissa raportoidaan keskimäärin 4–5 KAM:ia, mutta niiden määrä vaihtelee suuresti yhtiöiden välillä. Yksittäisistä kertomuksista saatavaa löytyä jopa 10 KAM:ia. Raportoitujen KAM:ien aihepiirejä voidaan tunnistaa jopa 30–40 erilaista, mutta niiden yleisyys vaihtelee merkittävästi. Yleisin Isossa-Britanniassa raportoitu KAM on ”Myynnin tulouttaminen ja siihen liittyvä manipulaation riski”, joka sisältyy jopa kahteen kolmasosaan kaikista tilintarkastuskertomuksista. Muita yleisimpiä KAM:ien aiheita ovat johdon sisäisten kontrollien ohittaminen, liiketoimintojen yhdistäminen, verotus, omaisuuteen ja liikearvoon liittyvät arvonalentumistestit, varaukset ja eläkkeet. Ison-Britannian tilintarkastuksen valvonnasta vastaava toimielin FRC on julkaissut myös laadunvalvontatuloksia koskien vuoden 2014 tilintarkastuskertomuksia. FRC:n havaintojen mukaan tilintarkastuskertomuksissa oli pääsääntöisesti kuvattu asianmukaisesti tilintarkastajien työtä ja harkintaa. Huomautettavat seikat liittyivät lähinnä epätasmallisiin kuvauksiin tarkastustyön luonteesta tai määrästä. FRC joutui huomauttamaan tilintarkastajaa esimerkiksi silloin, kun KAM:ien kuvauksiin sisältyneitä tarkastustoimenpiteitä ei ollut tosiasiallisesti suoritettu. (Gullkvist 2016, 54–55.)

Hollantilaisen Big 4 -yhteisön partneri on tuonut esille näkemyksiään siitä, mitä muutostarpeita uudistuneet raportointivelvoitteet ovat tuoneet tilintarkastustyöhön. KAM:ien raportointi edellyttää kirjallisten viestintätaitojen kehittämistä ja toisaalta uskallusta tuoda tilintarkastajan oma kanta esiin. Partnerin mukaan KAM:it pitäisi ottaa huomioon jo tilintarkastusprosessin alkuvaiheessa. Uudistunut tilintarkastuskertomus voi auttaa myös vaihtuvaa päävastuullista tilintarkastajaa tai tilintarkastusyhteisöä, sillä uudistunut kertomus on aiempaa informatiivisempi. Toisaalta partneri kuitenkin muistutti, että toisten yhtiöiden tai edellisten vuosien kertomuksia ei voi suoraan kopioida tai muokata, vaan kertomukset tulisi laatia aina yksilöllisesti jokaiselle toimeksiannolle. (Gullkvist 2016, 55.)

Brittiläiset ja hollantilaiset sijoittajat ovat suhtautuneet uudistuksiin hyvin, kun taas yritysjohto ei ole ollut uusiin kertomuksiin niin tyytyväinen. Yleisesti tilintarkastuskertomuksen merkitys on kuitenkin kasvanut, sillä väitetään, että käyttäjät lukisivat uudistettuja kertomuksia aiempaa enemmän. Parannuksista huolimatta uudistuksella on havaittu

negatiivisiakin vaikutuksia, ja tilintarkastajille on jäänyt paljon avoimia kysymyksiä KAM:eihin liittyen. Esimerkiksi tilintarkastajat eivät ole varmoja siitä, pitääkö KAM:ien muutoksiin reagoida positiivisesti vai negatiivisesti. Toinen huolenaihe liittyy tilintarkastajan vastuukysymyksiin. Tilintarkastajat ovat esimerkiksi pohtineet, mikä on tilintarkastajan vastuu, jos tilintarkastaja on raportoinut toiminnan jatkuvuuden KAM:ina ja yhtiö menee myöhemmin konkurssiin. Isossa-Britanniassa tilintarkastuspalkkiot nousivat keskimäärin 5–7 % edeltäneestä vuodesta, kun uusia raportointivelvoitteita sovellettiin ensimmäisen kerran. Tutkimuksen mukaan palkkioiden nousu oli suoraan seurausta uudesta tilintarkastuskertomuksesta eikä esimerkiksi yhtiöiden erityispiirteistä tai markkinaolosuhteista. (Gullkvist 2016, 55–56.) Tutkimustulos osoittaa, että Vanstraelenin ym. (2012) haastatteleminen tilintarkastajien esittämät huolet lisääntyvien raportointivelvoitteiden aiheuttamista kustannuksista eivät olleet perusteettomia. Myös Gutierrezin ym. (2018, 1579) tutkimukset Isossa-Britanniassa osoittavat, että varsinkin suuret yhtiöt maksavat aiempaa suurempia tilintarkastuspalkkioita. Laajennetun tilintarkastuskertomuksen todelliset vaikutukset ovat kuitenkin epäselviä, sillä heidän tutkimuksensa mukaan laajennetulla tilintarkastuskertomuksella ei ole merkittävää vaikutusta sijoittajien sijoituspäätöksiin, tilintarkastuspalkkioihin tai tilintarkastuksen laatuun.

PRH on julkaissut yhteenvedot Helsingin pörssin listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportoiduista KAM:eista tilikausilla 2016–2018. Vuoden 2016 selvityksessä oli mukana 121 yhtiötä ja suurimmassa osassa niistä raportoitiin 2–4 KAM:ia. Annetut tilintarkastuskertomukset noudattelevat pääsääntöisesti Suomen Tilintarkastajat ry:n kertomusmallia, mutta tilintarkastusyhteisöjen välillä on joitakin eroavaisuuksia. Merkittävien ero tilintarkastusyhteisöjen välillä on tilintarkastukselle määritetty olennaisuus, joka ei ole lain tai standardien mukaan pakollinen tieto tilintarkastuskertomuksissa. Kuudesta tilintarkastusyhteisöstä neljä ei ole raportoinut olennaisuudesta mitään, yksi yhteisö on kuvaillut olennaisuuden merkitystä sanallisesti ja yksi on määritellyt jopa euromääräisen olennaisuusrajan perusteluineen konsernitilinpäätökselle. Tilikaudella 2016 yleisimmät KAM:it olivat liikevaihdon tuloutus (92 kertomusta) ja liikearvon ja/tai aineettomien hyödykkeiden arvostus (75 kertomusta). Erilaisia raportoituja KAM:eja oli yhteensä 40. (PRH 2017.)

Tilikauden 2017 selvityksessä vertailtiin KAM:ien raportoinnin eroja edelliseen vuoteen ja lisäksi voimaan tulleen EU:n tilintarkastusasetuksen vaikutuksia kertomuksiin. EU:n asetuksen osalta erot kertomusten välillä ovat pieniä ja raportointi noudattelee Suomen Tilintarkastajat ry:n kertomusmallia. Tilikaudesta 2016 tilikauteen 2017 ei

tapahtunut muutenkaan merkittäviä muutoksia KAM:ien raportoinnissa. Liikevaihdon tuloutus (89 kertomusta) ja liikearvon/aineettomien hyödykkeiden arvostus (77 kertomusta) olivat edelleen yleisimmät KAM:it. Raportoitujen KAM:ien lukumäärissä tapahtui kuitenkin yhtiökohtaisesti muutoksia. Tilikaudella 2016 yhteensä 12 kertomuksessa oli raportoitu viisi tai kuusi KAM:ia, kun taas tilikaudella 2017 tällaisia kertomuksia oli enää kuusi. Yleisesti ottaen yhtiökohtainen KAM:ien lukumäärä pieneni ISA 701 -standardin toisena soveltamisvuonna, sillä lähes puolella yhtiöistä (46,3 %) raportointiin enintään kaksi KAM:ia. Vuonna 2016 vastaava osuus oli 35,5 %. (PRH 2018a.)

Vuoden 2018 selvityksen mukaan kolmen vuoden seurantajaksolla ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Jokaisena vuonna yleisimmät KAM:it ovat olleet seuraavat: liikevaihdon tuloutus (97 kertomusta tilikaudella 2018), liikearvon/aineettomien hyödykkeiden arvostus (73 kertomusta tilikaudella 2018) ja vaihto-omaisuuden arvostukseen, olemassaoloon ja niiden varauksiin liittyvät seikat (36 kertomusta tilikaudella 2018). PRH:n mukaan tämän jälkeen yleisimmistä KAM:eista on raportoitu kappalemääräisesti selvästi vähemmän ja hajonta eri vuosina on selvästi suurempaa. Tilikaudella 2018 enintään kaksi KAM:ia sisältäviä kertomuksia oli 43,3 %, joten muutos toisen ja kolmannen seurantavuoden välillä oli selvästi pienempi kuin ensimmäisen ja toisen. (PRH 2019a.) PRH:n vuosiraportit toimivat hyvänä lähtökohtana ja vertailupohjana tämän tutkielman empiiriselle osuudelle, jota käsitellään seuraavaksi.

4 TUTKIELMAN AINEISTO

Tämän tutkielman aineistona ovat Helsingin pörssin (Nasdaq Helsinki) päälistalla noteerattujen julkisten osakeyhtiöiden (Oyj) tilintarkastuskertomukset, joissa erityinen mielenkiinto kohdistuu ISA 701 -standardin mukaisiin KAM:eihin. Tarkasteluajaväliksi on valittu kolme ensimmäistä uusien ISA-standardien soveltamisvuotta eli tilikaudet, jotka ovat päättyneet 15.12.2016 tai sen jälkeen. Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden lukumäärä on tarkasteluajankohtana vaihdellut. Pörssiyhtiöiden lukumäärää kasvattavat uudet listautumiset, kun taas yrityskauppojen seurauksena joidenkin yhtiöiden osakkeet on poistettu pörssistä. Alkuvuoden 2020 pörssiyhtiöiden osakesarjojen lukumäärä toimialoihin jaoteltuna käy ilmi seuraavasta taulukosta:

Taulukko 2 Helsingin pörssin yhtiöt toimialoittain (Kauppalehti.fi)

Toimiala	Lukumäärä
Teollisuustuotteet ja -palvelut	39
Rahoituspalvelut	18
Teknologia	18
Kulutuspalvelut	16
Kulutustavarat	16
Perusteollisuus	14
Terveystieteiden palvelut	9
Tietoliikennepalvelut	2
Yleishyödylliset palvelut	1
Öljy ja kaasut	1
Yhteensä	134

Yhtiöiden lukumäärä on todellisuudessa hieman pienempi, sillä muutamilla yhtiöillä on kaksi osakesarjaa noteerattuna Helsingin pörssissä. Tässä tutkielmassa tarkastelu rajataan kolmeen suurimpaan toimialaan, jotka ovat teollisuustuotteet ja -palvelut, rahoituspalvelut ja teknologia. Suurempi toimialakohtainen otos antaa todennäköisemmin kattavamman ja uskottavamman kuvan kyseiselle toimialalle tyypillisistä KAM:eista. Lisäksi tarkastelun kohteeksi valitut toimialat poikkeavat merkittävästi toisistaan, jolloin niiden välisten erojen tutkiminen on mielekkäämpää. Tarkastelun kohteena olevat yhtiöt on listattu kokonaisuudessaan liitteessä 1. Liitteessä on ilmoitettu yhtiön toimiala, nimi ja linkki yhtiön kotisivuille, josta löytyvät yhtiön vuosittain julkaistut taloudelliset tiedot sijoittajia varten. Käytännössä tilintarkastuskertomukset löytyivät samasta tiedostosta kuin yhtiön tilinpäätös tai vuosikertomus.

Mukana ovat siis kaikki valittujen toimialojen yhtiöt, joilta löytyy uusien raportointivelvoitteiden mukaiset tilintarkastuskertomukset tilikausilta 2016–2018. Tästä syystä

rahoituspalveluihin kuuluva yhtiö Panostaja Oyj on jätetty aineistoista pois, sillä Panostajan tilikausi 2016 on päättynyt ennen 15.12.2016 eikä kyseisen vuoden tilintarkastuskertomuksessa ole sovellettu uusia ISA-standardeja. Aineistosta on rajattu myös pois yhtiöt, joiden kotipaikkana ei ole Suomi. Nordea Bankin kotipaikka vaihtui Suomeksi vasta vuonna 2018, joten Nordea Bank on rajattu aineiston ulkopuolelle.

Tarkasteluajan kohtana mukana olevista yhtiöistä Ixonoksen nimi on muuttunut Digitalist Groupiksi, ja Orava Asuntorahaston nimi on muuttunut Ovaro Kiinteistösijoitukseksi. Nimenmuutoksista huolimatta edellä mainitut yritykset ovat juridisesti kuitenkin samoja, joten ne ovat tarkastelussa mukana. Aineistossa mukana olevista yhtiöistä esimerkiksi Technopolis ja Ramirent ovat poistuneet Helsingin pörssistä vuoden 2019 aikana, mutta ne ovat olleet koko tarkasteluajanjakson 2016–2018 kaupankäynnin kohteena Helsingin pörssissä ja siten ne ovat mukana aineistossa. Kaikkien rajausten jälkeen aineiston suuruus on yhteensä 70 yhtiötä ja 210 tilintarkastuskertomusta. Lähes kaikki tilinpäätösinformaatio mukaan lukien tilintarkastuskertomukset oli laadittu suomen kielellä. Ahvenanmaalla kotipaikkaa pitävän Ålandsbankenin tilinpäätösinformaatio ja tilintarkastuskertomukset oli julkaistu ruotsiksi. Arvopaperimarkkinalain (746/2012) 10:4.1:n mukaan liikkeeseenlaskijan on julkistettava säännellyt tiedot suomeksi tai ruotsiksi.

Tilintarkastuskertomusten tutkimusmenetelminä hyödynnetään sisällönanalyysiä ja sisällön luokittelua. Sisällönanalyysi mahdollistaa erilaisten dokumenttien systemaattisen ja objektiivisen tarkastelun. Tilintarkastuskertomukset ovat melko strukturoituja dokumentteja, mikä helpottaa aineiston tutkimista sisällönanalyysin menetelmin. Koska tämän tutkielman tutkimusote on luonteeltaan empiirinen, voidaan puhua aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi jaetaan kolmeen työvaiheeseen, jotka ovat aineiston redusointi, klusterointi ja abstrahointi. Redusointi- eli pelkistämisen vaiheessa tekstistä on tarkoitus karsia tutkimuksen kannalta epäolennaiset asiat ja ilmaisut pois. Klusterointi- eli ryhmittelyvaiheessa pelkistetty aineisto käydään läpi ja niistä etsitään yhtäläisyyksiä ja eroja. Samaan aihepiiriin liittyvät asiat listataan niitä kuvaavien luokkien alle. Luokittelun avulla aineisto ikään kuin tiivistyy, jolloin saadaan parempi käsitys tutkittavista ilmiöistä. Analyysin abstrahointivaiheessa luokitellusta aineistosta erotetaan tutkimuksen kannalta olennaisin tieto, jonka avulla voidaan muodostaa teoreettisia käsitteitä. Sisällönanalyysin apuna käytetään sisällön luokittelua, jonka avulla voidaan kuvata sisällönanalyysin tuloksia kvantitatiivisessa muodossa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 105, 108–111.) Kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä hyödyntämällä pyritään saamaan tiivis ja kattava kuvaus KAM:ien raportoinnin luonteesta ja sisällöstä.

KAM:ien lisäksi aineistosta voidaan nostaa esille muita uusiin raportointivelvoitteisiin liittyviä havaintoja.

KAM:ien luokitteluun ei ole olemassa virallista listausta, mutta käytännössä KAM:ien luokittelussa voidaan noudattaa tilinpäätökseen sisältyvien tuloslaskelman ja taseen osia. Tässä tutkielmassa on päädytty mukailemaan luvun 3 lopussa esitetyissä PRH:n listayhtiöitä koskevissa vuosiselvityksissä käytettyjä kategorioita. Tässä tutkielmassa käytetyt KAM:ien kategoriat ovat seuraavassa taulukossa:

Taulukko 3 KAM:ien kategoriat (mukaillen PRH 2017)

Liikevaihdon tuloutus
Liikearvon ja aineettomien hyödykkeiden arvostus
Vaihto-omaisuus
Tytäryhtiöosakkeiden arvostus
Yrityshankinnat
Laskennalliset verosaamiset
Aineellisten käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus
Myyntisaamisten arvostus
Maksuvalmius/ toiminnan jatkuvuus
Tuloverot
Sijoitusomaisuuden arvostus
IT-järjestelmät/ taloudellisen raportoinnin kontrolliympäristö
Sijoituskiinteistöt
Rahoitusinstrumentit ja suojauslaskenta
Varaukset ja vastuut

PRH:n käyttämistä kategorioista poiketen yllä olevaan jaotteluun on lisätty varaukset ja vastuut -kategoria. Yllä olevista kategorioista on hyvä huomioda se, että liikevaihdon tuloutukseen lasketaan mukaan myös pitkäaikaishankkeiden tuloutukseen liittyvät KAM:it. Kategorioita olisi voinut määritellä enemmänkin, mutta edellä esitettyyn jaotteluun päädyttiin, jotta tulokset olisivat edes jossain määrin vertailukelpoisia PRH:n vuosiselvitysten kanssa. KAM:ien luokittelu edellä esitettyä jaottelua noudattaen oli enimmäkseen helppoa ja suoraviivaista. Suurin osa KAM:eista oli helppoa luokitella jo otsikon perusteella, mutta joidenkin yksittäisten KAM:ien kohdalla piti käyttää enemmän tutkijan omaa harkintaa. Suurimmaksi haasteeksi aineistossa osoittautuivat KAM:it, joissa oli selkeästi käsitelty kahteen kategoriaan kuuluvia asioita niin otsikon kuin sisällönkin perusteella. Tällaiset yksittäiset tapaukset päädyttiin luokittelemaan kahdeksi KAM:iksi. Tämä laskutapa hieman muuttaa todellista raportoitujen KAM:ien lukumäärää, mutta yksittäistapauksilla ei pitäisi olla kokonaiskuvan kannalta suurta vaikutusta.

Raportoitujen KAM:ien määrää ja laatua voidaan arvioida seuraavien muuttujien avulla: toimiala, tilintarkastaja ja yhtiön markkina-arvo. Toimialakohtaisessa

tarkastelussa pyritään löytämään eri toimialoille tyypillisiä tekijöitä, jotka ovat ISA 701 -standardin mukaisesti tilintarkastuksen kannalta keskeisiä. Tilintarkastuskertomuksia lukemalla voidaan myös tutkia mahdollisia eroja raportointimenetelmissä eri tilintarkastusyhteisöjen välillä. Tilintarkastajan vaikutusta raportointiin on mielekästä tutkia varsinkin silloin, kun toimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja tai koko tilintarkastusyhteisö on vaihtunut. Toisaalta myös saman päävastuullisen tilintarkastajan laatimia yhtiökohtaisia tilintarkastuskertomuksia on mielekästä vertailla peräkkäisinä vuosina ISA 701 -standardin tavoitteiden kannalta, eli onko jokainen kertomus räätälöity toimeksiantokohtaisesti.

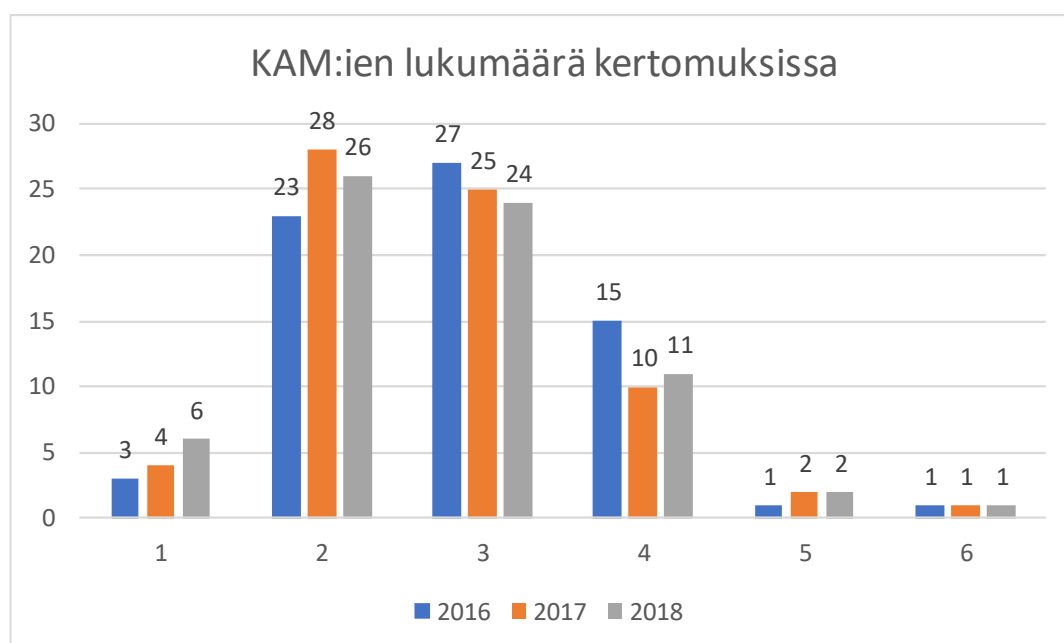
Yhtiökohtaista markkina-arvoa voidaan käyttää muuttujana hyödyntäen Helsingin pörssin markkina-arvojen luokittelua, jotka ovat: Large Cap, Mid Cap ja Small Cap. Large Cap -segmenttiin kuuluvat kaikki markkina-arvoltaan yli miljardin olevat yhtiöt. Small Cap -segmentin yhtiöt ovat markkina-arvoltaan alle 150 miljoona euroa, kun taas Mid Cap -yhtiöt ovat markkina-arvoltaan Large Capin ja Small Capin rajojen välissä. Oletusarvoisesti suuren markkina-arvon yhtiöt ovat suuria ja kansainvälisesti toimivia yrityksiä, joiden liiketoimintaympäristö on monimutkainen. Markkina-arvon avulla voidaan tutkia, vaikuttaako se raportoitujen KAM:ien lukumäärään.

5 TULOKSET

5.1 KAM:ien lukumäärä ja tilintarkastusyhteisöjen toimeksiannot vuosittain

Kolmen vuoden ajanjakson tilintarkastuskertomuksista havaittiin yhteensä 582 KAM:ia. Kaikkien analysoitujen tilintarkastuskertomusten tilikautena oli kalenterivuosi, ja kaikki tarkastetut yhtiöt saivat vakiomuotoisen lausunnon. Vain yhdessä kertomuksessa oli ISA 706 -standardin mukainen tiettyä seikkaa painottava kappale. Kyseinen kertomus oli annettu Valoe Oyj:lle tilikaudelta 2018. ISA 570 -standardin mukaisen lausunnon toiminnan jatkuvuudesta saivat Valoe Oyj tilikaudelta 2016 ja Tecnotree Oyj tilikausilta 2016–2018. Tämä havainto vahvistaa käsitystä siitä, että lausunnon mukauttaminen tai edellä mainittujen lisätietojen antaminen pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa on harvinaista. 582 KAM:ia jakaantuivat seuraavasti kolmen tilikauden välillä: vuonna 2016 raportoitiin yhteensä 201 KAM:ia, vuonna 2017 KAM:ejä oli 191 ja vuonna 2018 KAM:ien lukumäärä oli 190. KAM:ien lukumäärissä ei ole siis merkittäviä eroja vuosien välillä, vaikka ensimmäisen vuoden jälkeen on pientä laskua havaittavissa.

Seuraavassa kuviossa on havainnollistettu, montako KAM:ia on sisältynyt yhteen tilintarkastuskertomukseen vuosina 2016–2018:

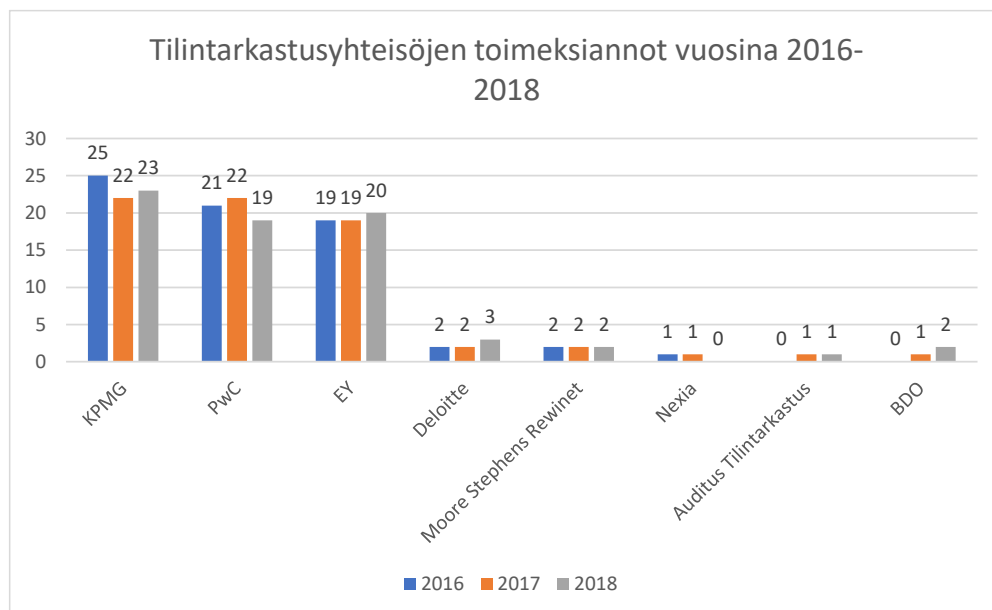

Kuvio 7 KAM:ien lukumäärä pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa

Kuviosta havaitaan, että yleisimmin yhdessä tilintarkastuskertomuksessa on kaksi tai kolme KAM:ia. Tulos ei ole täysin vertailukelpoinen PRH:n julkaiseman

vuosiselvityksen kanssa, sillä PRH:n (2019a) selvityksessä oli mukana yli 120 yhtiötä kattaen kaikki pörssin toimialat. Tuloksissa on kuitenkin havaittavissa samankaltaisia trendejä. Koko pörssin kattavassa tarkastelussa yleisin KAM:ien lukumäärä kertomusta kohden on myös kaksi tai kolme, jonka jälkeen kolmanneksi yleisin lukumäärä on neljä. Edeltävästä kuviosta poiketen PRH:n selvityksessä havaittiin, että vastaavana tarkastelujaksona viiden tai kuuden KAM:in kertomukset vähenivät selkeästi. Tämän tutkielman aineistossa ei ole samaa muutosta havaittavissa, sillä tarkastelu on rajattu vain kolmeen suurimpaan toimialaan. Viiden tai kuuden KAM:in kertomukset ovat siis sattumalta rajoittuneet pois. Aineiston perusteella enintään kaksi KAM:ia sisältävien kertomusten suhteellinen osuus oli vuonna 2016 37,1 %, vuonna 2017 45,7 % ja vuonna 2018 45,7 %. PRH:n selvityksen vastaavat osuudet olivat 35,5 %, 46,3 % ja 43,3 %. Tämän perusteella pörssin kolme suurinta toimialaa kuvaavat melko hyvin koko Helsingin pörssin yhtiökohtaisia KAM:ien lukumääriä.

Seuraavassa kuviossa on esitetty kolmen suurimman toimialan tilintarkastustoimeksiantojen jakautuminen tilintarkastusyhteisöittäin vuosina 2016–2018:

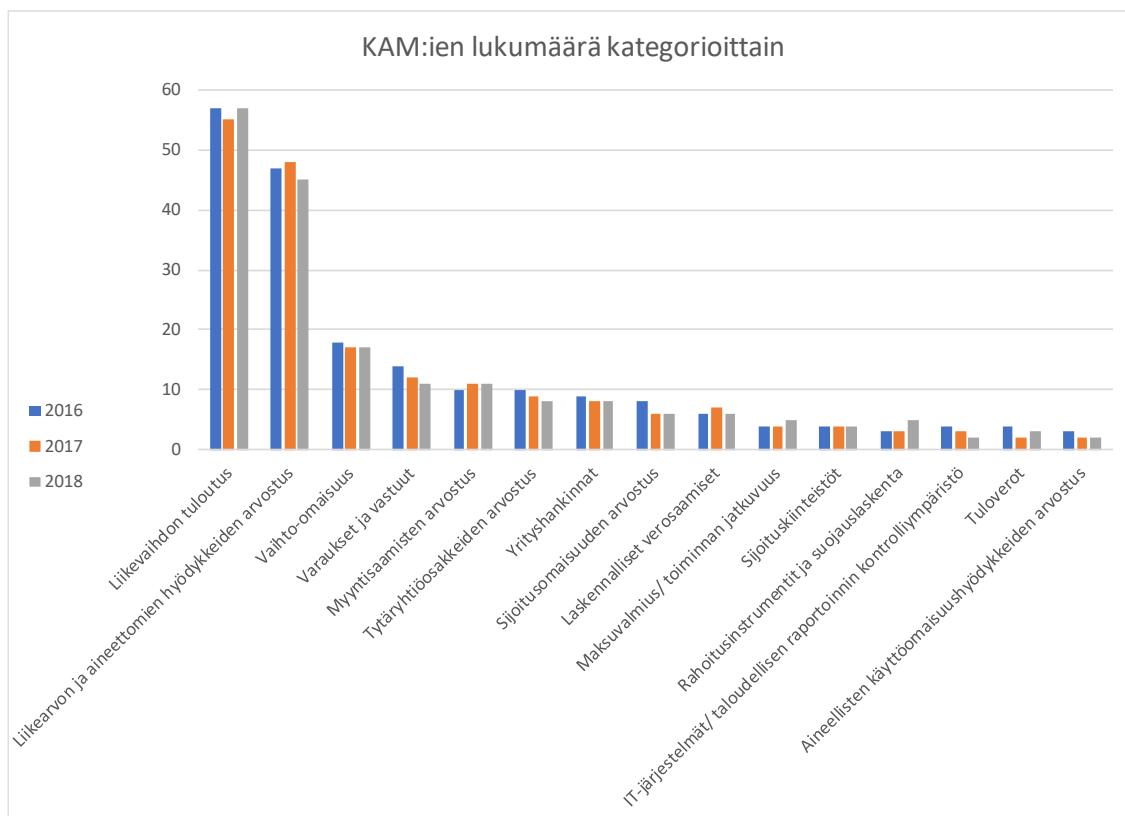
Kuvio 8 Tilintarkastusyhteisöjen antamat kertomukset vuosina 2016–2018

Kuviosta havaitaan, että tarkasteluajankohtana muutokset ovat melko pieniä. Suurimmat muutokset tapahtuivat vuosina 2016–2017, kun KPMG:n toimeksiannot vähenivät kolmella yhtiöllä, sekä vuosina 2017–2018, kun vastaavasti PwC:n toimeksiannot vähenivät kolmella yhtiöllä. Yllä oleva kolmen suurimman toimialan otos antaa melko hyvän kuvan koko pörssin tilintarkastustoimeksiantojen jakautumisesta tilintarkastusyhteisöjen välillä.

PRH:n (2019a) vuosiselvityksessä vaihtelut tilintarkastustoimeksiantojen jakautumisessa ovat myös pieniä. Suurimmat kappalemääräiset vaihtelut koko pörssin tarkastelussa kuuluvat jo edellä mainituille KPMG:lle ja PwC:lle, joiden suhteellinen osuus kaikista toimeksiannoista on yli 60 % niin kolmen suurimman toimialan kuin koko pörssin kannalta tarkasteltuna. Kuvioista 8 poiketen PwC on ollut koko pörssin suurin tilintarkastusyhteisö vuosina 2016–2017, jonka jälkeen suurimmaksi on noussut KPMG toimeksiantojen määrässä mitattuna.

5.2 KAM:ien yleisyys kategorioittain vuosina 2016–2018

Yleisenä havaintona aineistosta voidaan todeta, että liikevaihdon tuloutukseen ja liikearvon arvostamiseen liittyvät KAM:it olivat selvästi yleisimpiä. Aiemmin kävi jo ilmi, että KAM:ien kokonaismäärässä ei tapahtunut merkittävää vaihtelua tarkastelujakson aikana. Kategorioittain tarkasteltuna KAM:ien lukumäärät ovat pysyneet myös melko samoina. Kaikkien KAM:ien määriä ja niiden vaihtelua on havainnollistettu seuraavassa kuviossa:

Kuvio 9 KAM:ien esiintyvyys kategorioittain vuosina 2016–2018

Oheiset tulokset ovat samansuuntaisia PRH:n (2019a) vuosiselvitysten kanssa, sillä koko pörssiä koskevassa tarkastelussa liikevaihdon tuloutus sekä liikearvoa ja muita

aineettomia hyödykkeitä koskevat KAM:it ovat selvästi yleisimpiä. Merkittävin ero tämän tutkielman aineiston ja PRH:n selvityksen välillä koskee kolmanneksi yleisintä KAM:ia eli vaihto-omaisuutta. PRH:n aineistossa vaihto-omaisuus on karkeasti 2–3 kertaa yleisempi kuin seuraavaksi yleisin KAM, kun taas tämän tutkielman aineistossa vaihto-omaisuus ei ole merkittävästi yleisempi kuin sitä seuraava KAM. Ero johtuu käytännössä siitä, että tämän tutkielman tarkastelu on rajattu vain kolmeen suurimpaan toimialaan. On helppoa arvioida, että esimerkiksi kulutustavaroiden ja perusteellisuuden toimialoja edustavilla yhtiöillä vaihto-omaisuus voi olla liiketoiminnan ja tilinpäätöksen kannalta niin merkityksellisessä asemassa, että tilintarkastaja päätyy raportoimaan siitä KAM:ina. Harvinaisempien KAM:ien osalta tämän tutkielman ja PRH:n tulokset ovat melko hyvin linjassa, eikä pienten erojen analysoiminen ole mielekäästä, sillä tämän tutkielman aineisto on paljon rajatumpi. PRH:n selvityksestä puuttunut ”varaukset ja vastuut” -kategoria osoittautui tämän tutkielman kannalta hyödylliseksi, sillä siihen liittyviä KAM:ejä esiintyi aineistoissa neljänneksi eniten. Tämä tosin vähentää vertailukelpoisuutta PRH:n tuloksiin, mutta kyseisen KAM:in esiintyvyys ei ole niin yleistä, että sillä olisi kokonaiskuvan kannalta merkittävää vaikutusta.

Yksittäisiä KAM:ejä lähemmin tarkastellen liikevaihdon tuloutus (sisältäen pitkäaikaishankkeet) on selvästi yleisin KAM. Tarkasteluajankohtana noin 80 % kaikista kertomuksista sisälsi kyseisen KAM:in ja liikevaihdon tuloutuksen osuus kaikista raportoituista KAM:eista on noin 29 %. Liikevaihdon tuloutus näyttäisi siis olevan keskeinen tekijä yhtiöiden tilintarkastuksessa toimialasta riippumatta. Perusteluja tähän voidaan löytää esimerkiksi ISA-standardeista. Tilintarkastajan velvollisuuksia väärinkäytöstpauksissa käsittelevän ISA 240 -standardin (IFAC 2016, 192) mukaan varsinkin listayhtiön johdolla voi olla kannusteita tuottojen epäasianmukaiseen kirjaamiseen, jos yhtiön suoriutumista arvioidaan liikevaihdon tai tuloksen kehittymisen perusteella. Mahdollinen vilppi ei ole kuitenkaan ainoa peruste. Myös liikevaihdon tuloutus voi vaatia johdon harkintaa, ja tilikauden vaihtumisajankohtaan sijoittuvilla liiketapahtumilla on suurempi riski päätyä väärän tilikauden tuloksi.

Käytännössä liikevaihdosta raportoidut KAM:it käsittelevät oikea-aikaista ja oikean suuruista tuloutusta sekä pitkäaikaishankkeiden tuloutukseen liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi Huhtamäki Oyj:n tilikauden 2016 tilintarkastuskertomuksessa liikevaihdon tuloutus oli raportoitu KAM:ina, koska tilinpäätökseen liittyi riski liikevaihdon oikea-aikaisesta tuloutuksesta ja myönnettyjen alennusten oikein arvioidusta määrästä. Olennaisen virheen riskiä lisäävänä tekijänä myös mainittiin mahdollinen johdon kokemaa paine

tulostavoitteista. Sen sijaan YIT Oyj:n vuoden 2017 tilintarkastuksessa pitkäaikaishankkeiden tuloutus oli tarkastuksen kannalta keskeinen, koska rakennussopimusten tuotto- ja kuluarvioihin liittyy paljon arvionvaraisuutta. Virhe kyseisissä ennusteissa voi merkittävästi vääristää sekä kumulatiivista että kyseisen tilikauden tuloutusta.

Toiseksi yleisin KAM on liikearvon ja aineettomien hyödykkeiden arvostus, joka sisältyi kahteen kolmasosaan kaikista tilintarkastuskertomuksista, ja kyseisen KAM:in osuus kaikista raportoiduista KAM:eista oli noin 24 %. ISA 701 -standardissa (IFAC 2016, 786) mainitaan, että tilinpäätöksen käyttäjiä kiinnostavat erityisesti kirjanpidolliset arviot, joihin liittyy merkittävää arviointiepävarmuutta. Riippuen sovellettavasta tilinpäätösnormistosta liikearvon poistosuunnitelmat tai liikearvon arvonalentumistestaukset sisältävät merkittävästi johdon arvioita yhtiön tulevaisuuden näkymistä. Vastaavasti muiden aineettomien hyödykkeiden, kuten aktivoitujen kehittämismenojen tai patenttien, kirjanpitokäsittely nojaa vahvasti johdon tekemiin olettamuksiin ja arvioihin. Enemmistö kyseisen kategorian KAM:eista liittyi liikearvon arvostamiseen tai arvonalentumistestiin. Muitakin aineettomiin hyödykkeisiin liittyviä KAM:eja kuitenkin esiintyi. Esimerkiksi F-Secure Oyj:n vuoden 2017 tilintarkastuksessa kehittämismenot olivat keskeinen seikka, sillä kehittämismenojen aktivointiin sisältyy tekniseen toteutustapaan ja kaupalliseen hyödynnettävyyteen liittyvää arvionvaraisuutta. Lisäksi kehittämismenoihin liittyviin arvonalentumislaskelmiin sisältyi johdon arvioita tulevaisuuden taloudellisista näkymistä.

Aineiston perusteella kolmanneksi yleisin KAM on vaihto-omaisuus, joka esiintyi vuosittain noin joka neljännessä kertomuksessa. Vaihto-omaisuuden osuus kaikista raportoiduista KAM:eista on enää noin 9 %. Teknologiyhtiö Teleste Oyj:tä lukuun ottamatta kaikki vaihto-omaisuuteen liittyvät KAM:it kuuluivat teollistuotteiden ja -palveluiden toimialan yhtiöille, mikä ei ole sinänsä yllättävä tulos ottaen huomioon aineistossa mukana olevat toimialat. Vaihto-omaisuudesta raportoiduille KAM:eille yhteisinä tekijöinä ovat olleet vaihto-omaisuuden merkittävä osuus yhtiön taseen loppusummasta sekä vaihto-omaisuuden arvostamiseen liittyvä johdon harkinnanvaraisuus. Esimerkiksi Tikurila Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuksessa vaihto-omaisuus oli keskeinen seikka, koska vaihto-omaisuuden osuus taseesta oli merkittävä sekä vaihto-omaisuuden epäkuranttiusvarausten määrittämiseen ja hitaasti kiertävien nimikkeiden arviointiin sisältyi johdon harkintaa.

Varaukset ja vastuut oli neljänneksi yleisin KAM, ja niitä esiintyi tarkasteluajankohdasta 11–14 kertomuksessa vuosittain. Kyseiseen kategoriaan kuuluneet KAM:it sisälsivät yleisesti varauksiin liittyviä seikkoja, kuten takuuvaraukset myyntisopimuksiin liittyen

tai pitkäaikaishankkeiden tuloutukseen liittyvät varaukset. Esimerkiksi Wärtsilä Oyj:n vuoden 2016 tilintarkastuksessa sopimusperusteiset takuuvaraukset olivat tarkastuksen kannalta keskeisiä. Kyseisen seikan valintaa keskeiseksi oli perusteltu sillä, että Wärtsilän konsernitilinpäätöksen laadintaperiaatteissa yksi keskeisistä oletuksista liittyy takuuvarausten kirjanpitokäsittelyyn ja siihen liittyvään johdon harkintaan. Varaukset ja vastuut eivät ole kuitenkaan aina sopimusperusteisia. Esimerkiksi Pöyry Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksen yhdessä KAM:issa oli huomioitu, että Pöyryn liiketoiminnan luonne johtaa toisinaan oikeudenkäynteihin tai välimiesmenettelyyn. Pöyryllä olikin kyseisenä ajankohtana käynnissä oikeusprosesseja, joihin liittyen tilinpäätökseen oli tehty projektivaroja. Muita varaukset ja vastuut -kategoriaan kuuluvia KAM:eja olivat esimerkiksi Nokia Oyj:n vuoden 2016 tilintarkastuskertomuksessa raportoitu eläkejärjestelyihin kuuluvien varojen arvostaminen sekä Uponor Oyj:n vuoden 2016 tilintarkastuskertomuksessa raportoidut liiketoiminnan uudelleenjärjestelyihin liittyvät varaukset.

Viidenneksi yleisin KAM oli myyntisaamisten arvostus, joka esiintyi tarkasteluajan kohtana vuosittain noin kymmenessä tilintarkastuskertomuksessa. Esimerkiksi Caverion Oyj:n vuoden 2017 tilintarkastuksessa oli kiinnitetty erityistä huomiota yli 360 päivää erääntyneisiin saataviin, sillä Caverionin konsernitilinpäätöksen laadintaperiaatteiden mukaan tällaiset saamiset pitäisi kirjata pääsääntöisesti alas. Yli 360 päivää erääntyneiden saatavien merkittävä määrä ja erän arvostamiseen liittyvä johdon harkinta olivat syitä, jonka perusteella kyseinen seikka raportoitiin KAM:ina. Sen sijaan Digitalist Groupin vuoden 2018 tilintarkastuksessa myyntisaamiset oli raportoitu KAM:ina ainoastaan siitä syystä, että myyntisaamiset muodostivat merkittävän yksittäisen tase-erän. Perusteluissa kuitenkin mainittiin, että myyntisaamisiin voi sisältyä arvostusriskiä siitäkin huolimatta, että Digitalist Groupilla ei ole ollut merkittäviä toteutuneita luottotappioita aiemmillä tilikausilla.

Tytäryhtiöosakkeiden arvostus oli kuudenneksi yleisin KAM, ja sitä esiintyi vuosittain 8–10 kertomuksessa. Yleisesti ottaen seikan raportoimisen perusteluina käytettiin tytäryhtiöosakkeiden merkittävää osuutta taseessa ja erän arvostukseen liittyvää johdon arviota tulevaisuuden rahavirroista. Toisaalta Soprano Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa oli tytäryhtiöosakkeita käsittelevän KAM:in kohdalla todettu, että niiden arvo on taseessa 7,85 miljoonaa ja yhtiö testaa tytäryhtiöosakkeiden arvostusta vähintään kerran vuodessa. Tytäryhtiöosakkeiden merkittävää osuutta taseessa ei ole siis KAM:in kuvauksessa erikseen painotettu. Sopranon vuoden 2018 tilinpäätöstä tarkastelemalla kuitenkin nopeasti havaitaan, että tytäryhtiöosakkeiden osuus taseesta on noin kaksi

kolmasosaa. Sen sijaan Cramo Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa todetaan sanallisesti, että tytäryhtiöosakkeet muodostavat merkittävän erän emoyhtiön taseessa, ja niiden arvonalentumistestaus muistuttaa liikearvon arvonalentumistestausta.

Yrityshankinnat olivat seitsemänneksi eniten raportoituja KAM:eja, joita esiintyi vuosittain 8–9 kertomuksessa. Yrityshankintoja voidaan pitää ISA 701 -standardin mukaisina malliesimerkkeinä yhtiö- ja tilikausikohtaisista seikoista, sillä ne eivät ole lähtökohtaisesti vuosittaisia tapahtumia, kuten esimerkiksi liikearvon arvonalentumistestaus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät vuosittain toistuvat tapahtumat voisi olla tilintarkastuksen kannalta keskeisiä. Yrityshankinnat saattavat muutenkin olla erityisesti sijoittajien mielestä mielenkiintoisimpia KAM:eja, sillä yrityshankinnat voivat vaikuttaa yhtiön strategiaan liiketoimintapäätöksiin ja menestymismahdollisuuksiin. Yrityshankintojen toteuttaminen ei ole myöskään kirjanpidollisesti tai juridisesti yksinkertainen prosessi, sillä monesti yhtiöt käyttävät ulkopuolisten yrityshankintoihin erikoistuneiden asiantuntijoiden apua.

Nokian vuoden 2016 tilintarkastuskertomuksessa Alcatel Lucentin hankinta oli raportoitu keskeisenä seikkana. Seikan raportoimista KAM:ina perusteltiin sillä, että hankinta oli Nokian konsernin kannalta olennainen ja hankinnan kirjanpitokäsittelyyn liittyi merkittävästi johdon harkintaa. Hankittujen varojen ja velkojen arvonnäytteen keskeinen osa-alue oli aineettomien hyödykkeiden käyvän arvon määrittäminen, johon oli käytetty apuna ulkopuolista asiantuntijaa. Sen sijaan Lassila & Tikanojan vuonna 2017 toteutunut yrityshankinta raportoitiin KAM:ina myös vuonna 2018. Kysymys oli siitä, että toteutuneen yrityskaupan hintaa ja hankittua nettovarallisuutta jouduttiin tilinpäätöksessä oikaisemaan vuoden 2017 tilinpäätöksessä esitettyyn alustavaan laskelmaan verrattuna. Kyseinen esimerkki osoittaa, että tilintarkastaja ei aina pysty havaitsemaan kaikkia virheitä, vaikka asianmukaiset tarkastustoimenpiteet olisi suoritettu ja virheen mahdollisuus tietyssä tilinpäätöserässä olisi tunnistettu.

Sijoitusomaisuuden arvostukseen liittyviä KAM:eja raportoitiin tarkasteluajankohdasta kahdeksanneksi eniten, ja niiden määrä vaihteli vuosittain kuuden ja kahdeksan välillä. Sijoitusomaisuus oli nostettu tarkastuksen kannalta keskeiseksi erityisesti silloin, kun sijoitusomaisuuden määrä on merkittävä ja sen arvostamisessa joudutaan käyttämään epävarmoja arvostusmalleja. Näin oli esimerkiksi Evli Pankki Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa, jossa mainittiin, että Evli Pankilla on merkittävä määrä sijoituksia, joille ei ole olemassa suoria markkinanoteerauksia. Myös Sampo Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa todettiin, että erilaiset arvostusmenetelmät ja oletukset voivat

johtaa erilaisiin lopputuloksiin sijoituksen käyvästä arvosta, mikä muodostaa olennaisen virheellisuuden riskin tilinpäätöksessä.

Yhdeksänneksi yleisimpänä KAM:ina raportoitiin laskennallisista verosaamisista vuosittain 6–7 kertomuksessa. Laskennallisten verosaamisten kirjaaminen edellyttää, että yhtiöllä on odotettavissa tulevaisuudessa verotettavaa tuloa. Esimerkiksi Outotecin vuoden 2017 tilintarkastuskertomuksessa laskennalliset verosaamiset raportoitiin keskeisenä seikkana, sillä Outotecin laskennalliset verosaamiset olivat useassa toimintamaassa merkittäviä. Lisäksi tietyn markkinasegmentin tappiollinen toiminta lisäsi epävarmuutta laskennallisten verosaamisten hyödynnettävyyteen. Aspocomp Group Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa oli todettu, että osa laskennallisista verosaamisista jätettiin kirjaamatta, koska yhtiöllä ei ollut odotettavissa verotettavia tuloja ennen kuin verotuksessa vahvistetut tappiot vanhenevat.

Kymmenenneksi eniten kertomuksissa raportointiin maksuvalmiuteen tai toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä seikoista, ja niitä esiintyi vuosittain 4–5 kertomuksessa. Yhteisinä tekijöinä KAM:eissa mainittiin negatiivinen tuloskehitys ja rahoitusaseman heikentyminen tilikauden aikana. Esimerkiksi Neo Industrial Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa konsernin rahoitusjärjestelyt nostettiin keskeiseksi seikaksi, koska velkaa oli ennestään 3,1 miljoonaa ja Neo Industrial oli sopinut uudesta 3 miljoonan limiittilainasta ratkaisuna maksuvalmiuden haasteisiin. Sen sijaan Tulikivi Oyj:n vuoden 2017 kertomuksesta kävi ilmi, että konsernin rahoitussopimuksen kovenantit olivat rikkoutuneet ja siitä syystä rahoituksen riittävyys oli nostettu KAM:iksi.

Valoe Oyj oli saanut tilikauden 2016 osalta lausunnon toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä olennaisesta epävarmuudesta. Kuitenkin seuraavina tilikausina Valoe Oyj:n kertomuksissa toiminnan jatkuvuus oli raportoitu KAM:ina erillisen lausunnon sijaan. Tilintarkastajilla näyttäisi siis olevan suuri kynnys antaa ISA 570 -standardin mukaista lausuntoa toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Toiminnan jatkuvuuden nostaminen ISA 701 -standardin perusteella KAM:iksi on siis ISA 570 -standardiin verrattuna lievempi ja useammin käytetty toimenpide, sillä KAM:eista ei anneta erillistä lausuntoa. Kyseisten standardien tavoitteiden näkökulmasta tämä vaikuttaa järkevältä toimintatavalta.

Sijoituskiinteistöt esiintyivät vuosittain KAM:eina neljässä kertomuksessa, ja se oli tarkastelussa yhdenneksitoista yleisin kategoria. Sijoituskiinteistöjen KAM:ien perustelut muistuttivat osittain sijoitusomaisuuden arvostamiseen liittyviä KAM:eja, sillä molemmissa nousivat esiin epävarmat arvostusmallit ja tase-erän merkittävä koko.

Sijoituskiinteistöjen arvostamiseen liittyvissä KAM:eissa oli kuitenkin tunnistettavissa kiinteistöihin liittyviä erityispiirteitä. Esimerkiksi Investors House Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa mainittiin, että kiinteistöjen diskontatut kassavirtaennusteet perustuvat johdon oletuksiin tuottovaatimuksista, markkinavuokrasta, ylläpitokuluista ja käyttöasteesta.

Rahoitusinstrumentteihin ja suojauslaskentaan liittyvät KAM:it olivat kahdenneksitoista yleisimpiä, ja niitä esiintyi vuosittain 3–5 kertomuksessa. Rahoitusinstrumentteihin liittyvien KAM:ien tunnistaminen ei ollut kaikissa tapauksissa täysin itsestään selvää, sillä KAM:ien otsikoissa tai sisällöissä ei varsinaisesti mainittu sanaa rahoitusinstrumentti. Muutamissa kertomuksissa kuitenkin KAM:in yhteydessä viitattiin IFRS 9 -standardiin, joka käsittelee rahoitusinstrumentteja. Tällä perusteella KAM:it voitiin luokitella rahoitusinstrumenttien ja suojauslaskennan kategoriaan. Esimerkiksi Aktia Pankki Oyj:n vuoden 2018 tilintarkastuskertomuksessa mainittiin, että Aktia Pankki on alkanut soveltaa IFRS 9 -standardia saamisten arvonalentumisen kirjaamiseen. Uuden standardin soveltamisen lisäksi saamisten merkittävä tasearvo, arvostusmenetelmien monimutkaisuus ja johdon harkinta olivat syitä, minkä takia kyseinen seikka oli nostettu keskeiseksi. Technopoliksen vuoden 2018 kertomuksessa rahoitusjärjestelyt oli nostettu keskeiseksi tekijäksi, sillä korollisten velkojen määrä oli taseessa merkittävä. Lisäksi Technopolis käyttää käypään arvoon arvostettavia johdannaisinstrumentteja korkoriskiltä suojautumiseksi.

Kolmanneksitoista yleisimpänä KAM:ina raportointiin IT-järjestelmien tai taloudellisen raportoinnin kontrolliympäristöön liittyvistä seikoista, joita esiintyi vuosittain 2–4 kertomuksessa. Kyseinen KAM poikkeaa muista kategorioista siten, että se ei ole suoraan tilinpäätöksessä esiintyvä erä. Toisaalta erilaisten raportointijärjestelmien ja kontrollien luotettavuus ovat edellytyksiä sille, että myös tilinpäätöksessä esitetyt tiedot ovat luotettavia. Esimerkiksi Efore Oyj:n vuoden 2016 kertomuksessa IT-järjestelmät ja valvontaympäristö oli nostettu keskeiseksi seikaksi. Perusteluja tälle olivat järjestelmien monimutkaisuus ja järjestelmäperäisten kontrollien rajallisuus. Huomattava osa Eforen kontroleista vaati siis manuaalisia ihmisten suorittamia työvaiheita. Lisäksi organisaation pieni koko ei mahdollista kaikkien työyhdistelmien eriyttämistä. Eforen kaltaisessa pienessä organisaatiossa on siis mahdollisuus ns. vaarallisiin työyhdistelmiin ja siten kontrollien ohittamiseen.

Tuloveroista raportointiin tarkasteluajankohtana yhtä paljon kuin edellä mainituista IT-järjestelmistä tai taloudellisen raportoinnin kontrolliympäristöstä, ja niitäkin esiintyi vuosittain 2–4 kertomuksessa. Raportoiduissa tuloveroihin liittyvissä KAM:eissa

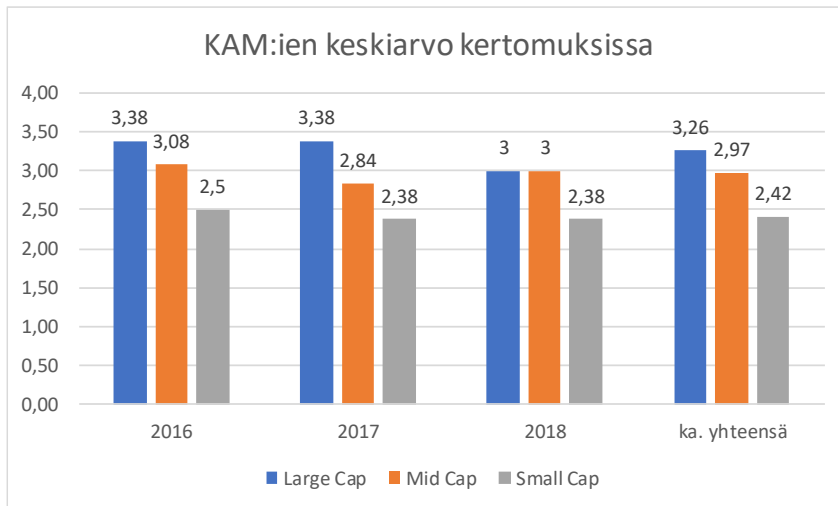
korostuivat jälleen erän arvionvaraisuus ja olennaisuus. Yhdistävänä tekijänä havaittiin myös yhtiöiden kansainvälinen liiketoiminta. Esimerkiksi Konecranes Oyj:n vuoden 2016 kertomuksessa mainittiin, että yhtiö toimii kansainvälisesti hyvin erilaisilla verolainsäädännön alueilla, mikä johtaa usein subjektiivisiin tulkintoihin ja paikallisten veroviranomaisten arvioihin. Käytännössä myös arvioon perustuva verojaksotus saattaa poiketa olennaisesti tulevaisuudessa toteutuvasta verojen määrästä, mikä johtaa merkittäviin oikaisuihin. F-Securen vuoden 2016 kertomuksessa lähdeverot oli nostettu keskeiseksi seikaksi niihin liittyvän arvionvaraisuuden ja olennaisuuden perusteella. F-Secure oli joutunut verottajan vaatimuksen mukaisesti kirjaamaan aiemman vuoden tilinpäätökseen olennaisen verokulun. Tilinpäätöksen liitetietoja tarkastelemalla selviää, että verottajan tulkinnan mukaan joitakin F-Securen ulkomailta saamia korvauksia ei pidetty rojaltitulona, jolloin ulkomaille näistä tuloista maksettuja lähdeveroja ei saanutkaan vähentää kotimaan verotuksessa.

Tarkasteluajankohtana vähiten raportoitu KAM oli aineellisten käyttöomaisuushyödykkeiden arvostus, ja sitä esiintyi vuosittain vain 2–3 kertomuksessa. Perusteluina KAM:in raportoimisille käytettiin tase-erän merkittävää kokoa ja johdon arvioita koskien kaluston poistoaikoja ja jäännösarvoja, jotka saattavat olla virheellisiä. Näin oli esimerkiksi Cramo Oyj:n vuoden 2017 kertomuksessa, jossa oli lisäksi mainittu, että Cramo-konsernin liiketoiminta on hyvin riippuvaista kaluston saatavuudesta ja kunnosta.

5.3 Eri tekijöiden vaikutukset KAM:eihin ja kertomusten sisältöön

5.3.1 Markkina-arvo ja toimiala

Aineiston yhtiöitä tarkasteltiin markkina-arvosegmentteihin jaoteltuna, jonka perusteella voidaan tehdä havaintoja markkina-arvon vaikutuksista raportoitujen KAM:ien lukumäärään. Tarkasteluajanjaksona Large Cap -segmenttiin kuului 13 yhtiötä, Mid Cap -segmenttiin 25 yhtiötä ja Small Cap -segmenttiin 32 yhtiötä. Pienen markkina-arvon (alle 150 miljoonaa) yhtiöiden osuus koko aineistosta on siis yli 45 %. Segmenttien suhteellisissa osuuksissa ei tapahtunut vuosina 2016–2018 muutoksia, vaikka muutama yhtiö siirtyikin tarkasteluajanjaksona segmentistä toiseen. Seuraavassa kuviossa on havainnollistettu raportoitujen KAM:ien keskiarvoja vuosina 2016–2018:

Kuvio 10 KAM:ien keskiarvo markkina-arvosegmenteittäin

Kuviosta huomataan, että Large Cap -segmentissä raportoitiin keskimäärin enemmän KAM:ejä kuin Mid Cap -segmentissä lukuun ottamatta vuotta 2018, jolloin segmenttien keskiarvot olivat samat. Vastaavasti Mid Cap -segmentissä raportoitiin keskimäärin enemmän KAM:ejä kuin Small Cap -segmentissä. Tulos vaikuttaa loogiselta, vaikka markkina-arvo ei kerro oikeastaan muuta kuin yhtiön osakkeiden kaupankäyntihinnan kerrottuna ulkona olevien osakkeiden määrällä tilinpäätöshetkellä. Yllä olevasta voidaan kuitenkin todeta, että suuren markkina-arvon yhtiön tilintarkastuksen olosuhteet ovat yleensä sellaisia, että tilintarkastaja päätyy raportoimaan todennäköisemmin enemmän KAM:ejä.

Keskiarvoissa on nähtävissä myös KAM:ien kokonaismäärän lasku vuodesta 2016 vuoteen 2017, jolloin Large Cap -segmentin keskiarvo pysyi samana ja pienempien markkina-arvosegmenttien keskiarvot laskivat. Vuodesta 2017 vuoteen 2018 KAM:ien kokonaismäärä väheni vain yhdellä, mutta Large Cap ja Mid Cap -yhtiöiden KAM:ien keskiarvot päättyivät samaan lopputulokseen. Syitä tähän ovat todennäköisesti yhtiöiden siirtymät markkina-arvosegmentistä toiseen ja toimeksiantokohtainen vaihtelu vuosien välillä. Jokin aiempina vuonna tarkastuksen painopisteisiin kuulunut asia ei enää tilintarkastajan näkemyksen mukaan täytäkään KAM:in määritelmää, jolloin KAM:ien määrä vähenee. Vastaavasti tilintarkastaja voi kiinnittää aiempina vuosina raportoitujen seikkojen lisäksi huomiota johonkin uuteen tai yllättävään seikkaan, jolloin KAM:ien määrä kasvaa.

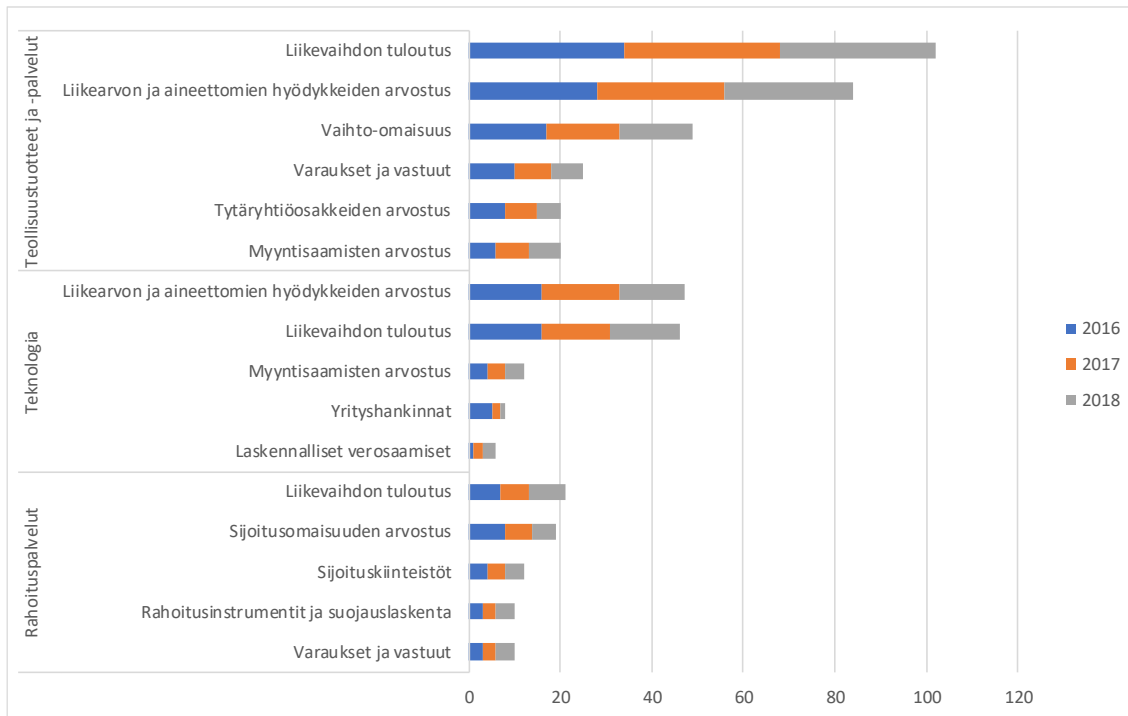
Keskiarvo on kuitenkin huono mittari kuvaamaan mahdollisia ääriarvoja. Esimerkiksi Efore Oyj:n kertomuksessa raportoitiin tilikaudella 2018 jopa kuusi KAM:ia, vaikka

Efore Oyj kuuluu Small Cap -segmenttiin. Aineisto on myös melko pieni ja keskiarvo muuttuu herkästi. Esimerkiksi Large Cap -segmentin keskiarvon pieneneminen vuosien 2017–2018 välillä 0,38:lla aiheutui viiden KAM:in laskulla 44:stä 39:ään yhtiöiden lukumäärän pysyessä samana.

Toimialakohtaisessa tarkastelussa pyrittiin löytämään toimialakohtaisia eroja niin raportoitujen KAM:ien tyypin kuin KAM:ien sisältöjen välillä. Tarkastelussa mukana olleet 70 yhtiötä jakautuvat toimialan mukaan seuraavasti: teollisuustuotteet ja -palvelut 40 yhtiötä, teknologia 17 yhtiötä ja rahoituspalvelut 13 yhtiötä. Vuosina 2016–2018 teollisuustuotteiden ja -palveluiden yhtiöillä raportoitiin yhteensä 360 KAM:ia, mikä tarkoittaa kolmen vuoden keskiarvona kolmea KAM:ia kertomusta kohden. Teknologia-alan yhtiöillä taas raportoitiin yhteensä 129 KAM:ia ja kolmen vuoden keskiarvo kertomusta kohden oli noin 2,53. Vähiten KAM:eja raportoitiin rahoituspalveluissa: yhteensä 93 KAM:ia, josta kolmen vuoden keskiarvoksi tulee noin 2,38.

Toimialojen ja markkina-arvosegmenttien välinen vertailu antaa mielenkiintoisia tuloksia. Rahoituspalveluissa raportoitiin vähiten KAM:eja, vaikka kyseisen toimialan yhtiöistä vain kolme kuului Small Cap -segmenttiin. Sen sijaan teollisuustuotteissa ja -palveluissa sekä teknologia-alan yhtiöissä Small Cap -yhtiöiden lukumäärä oli ensin mainitussa vajaa puolet ja jälkimmäisessä yli puolet. Yhtiön markkina-arvon perusteella ei siis voi suoraan päätellä sitä, onko jonkin yhtiön tarkastuksessa ollut paljon KAM:eina raportoituja seikkoja, vaan siihen vaikuttavat myös toimialakohtaiset erot. Toisaalta toimialakaan ei suoraan kerro KAM:ien määrästä, sillä KAM:ien raportointi perustuu pohjimmiltaan tilintarkastajan harkintaan yksittäisen yhtiön tarkastuksen painopisteistä. Tätä väitettä tukee aineiston perusteella se tosiasia, että toimialojen sisälläkin on raportoitujen KAM:ien lukumäärissä yhtiöiden välillä hajontaa. Teollisuustuotteissa ja -palveluissa pienin kertomuskohtainen KAM:ien lukumäärä oli yksi ja suurin kuusi. Teknologiassa ja rahoituspalveluissa vastaavat luvut olivat yksi ja neljä.

Kuviossa 11 on esitetty toimialoittain viisi yleisintä KAM:ia koko tarkasteluajankohdana. Teollisuustuotteiden ja -palveluiden kohdalla on viiden KAM:in sijaan listattu kuusi KAM:ia, sillä tytäryhtiöosakkeiden ja myyntisaamisten arvostus olivat yhtä yleisiä kategorioita.

Kuvio 11 Toimialojen viisi yleisintä KAM:ia

Kuviosta havaitaan, että liikevaihdon tuloutus on teknologia-alan yhtiöissä lähes tasoissa liikearvon kanssa, ja kahdella muulla toimialalla se on yleisin KAM:ien kategoria. Tulos on odotettu, sillä liikevaihdon tuloutus oli koko tarkastelun yleisin KAM. Liikevaihtoon liittyvien KAM:ien vertailussa toimialojen välillä oli havaittavissa sekä yhtäläisyyksiä että eroja. KAM:ien kuvauksissa oli keskitytty enemmän yhtiökohtaisiin tekijöihin eikä KAM:ien kuvauksesta välttämättä selviä, minkä toimialan yhtiön tarkastuksesta on kysymys. Joissakin kertomuksissa tilintarkastaja on maininnut, mihin liiketoimintasegmenttiin liikevaihdon tuloutuksen KAM erityisesti liittyy. Toimialakohtaisia kuvauksiakin löytyi, sillä esimerkiksi rahoitusalan yhtiöissä liikevaihdon tuloutus liittyy erityisesti palkkiotuottoihin, joita rahoitusalan yhtiöt saavat esimerkiksi omaisuudenhoidosta ja arvopapereiden välityksestä. Pitkäaikaishankkeisiin liittyviä liikevaihdon KAM:ejä esiintyi erityisesti teollisuustuotteissa ja -palveluissa, mutta niitä raportoitiin pari kertaa myös teknologia-alan yhtiöillä.

Yhtiöstä ja toimialasta riippumatta liikevaihdon tuloutukseen kohdistuvat tarkastustoimenpiteet olivat melko samanlaisia. Yleisesti ottaen aina tilintarkastaja on testannut tuloutukseen liittyviä kontrolleja ja arvioinut yhtiön laskentaperiaatteiden asianmukaisuutta suhteessa noudatettuun tilinpäätösnormistoon. Liikevaihtoon oli kohdistettu analyyttisiä aineistontarkastustoimenpiteitä, yksittäisten tapahtumien tarkastuksia tai jopa

molempia. Pitkäaikaishankkeissa korostui johdon tekemien arvioiden, esimerkiksi tuot-toennusteiden, asianmukaisuuden arvioiminen.

Pääasiassa KAM:ien perustelut ja niille suoritettut toimenpiteet ovat asiallisia, vaikka toisaalta liikevaihdon kontrollien testaus ja tietyt aineistotarkastustoimenpiteet kuuluvat standardien mukaan aina osaksi tilintarkastusta toimeksiannosta riippumatta. PRH:n (2018b) alaisen tilintarkastusvalvonnan suorittamat tilintarkastustoimeksiantoja koskevat laaduntarkastukset herättävät kuitenkin kysymyksiä, sillä liikevaihtoon liittyvissä tarkas-tustoimenpiteissä havaittiin eniten puutteita. Laaduntarkastuksen kohteena oli 80 yhtiötä, joista PIE-yhteisöjen osuus oli 10 %. Raportista ei kuitenkaan selvinnyt pörssiyhtiöiden osuutta PIE-yhteisöistä. Yleisen edun kannalta olisi suotavaa ja toivottavaa, että pörssi-yhtiöiden tilintarkastuksien laadunvalvonnassa ei löytyisi puutteita. Tällaiset puutteet ovat kuitenkin epätodennäköisiä, sillä lain mukaan pörssiyhtiöiden tilintarkastajilta vaa-ditaan perustutkinnon lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkas-tuksen erikoistumistutkintoa (KHT-erikoistumistutkinto). Tilintarkastuksen laadunval-vontaa voidaan pitää hyvänä asiana, sillä se ylläpitää laadukasta tilintarkastusta, puuttuu mahdollisiin ongelma-kohtiin ja lisää tilinpäätöksen käyttäjien luottamusta tilintarkasta-jien suorittamaa työtä kohtaan.

Toisena huomiona kuvioista 11 havaitaan, että tarkastelun toiseksi yleisin KAM eli liikearvon ja aineettomien hyödykkeiden arvostus ei kuulu rahoituspalveluissa viiden yleisimmän KAM:in joukkoon. Kahdella muulla toimialalla se on taas yleisin tai toiseksi yleisin kategoria. Syy tälle voi olla esimerkiksi se, että rahoitusalan yhtiöissä toteutetaan vähemmän yrityskauppoja, joista syntyy liikearvoa. Liikearvo on myös voinut olla rahoi-tusalan yhtiöissä tarkastuksen kannalta vähemmän merkityksellinen tase-erä, jolloin ti-lintarkastajan huomio on tarkastuksessa kiinnittynyt muihin seikkoihin. Pelkkä liikearvon olemassaolo ei ole riittävä peruste sille, että liikearvo raportoitaisiin KAM:ina. Muut ai-neettomat hyödykkeet, esimerkiksi jo aiemmin mainitut patentit ja kehittämismenojen aktivointi, eivät ole myöskään rahoitusalan yhtiöille tyypillisiä omaisuuseriä, toisin kuin ne ovat erityisesti teknologia-alan yhtiöille.

Nimenomaan liikearvoa ja sen arvostamiseen liittyviä seikkoja käsittelevissä KAM:eissa ei ole havaittavissa toimialakohtaisia eroja. KAM:ien kuvauksissa on käytetty euromääräistä tai liikearvon suhteellista osuutta taseessa kuvaavaa tietoa. Joissakin ker-tomuksissa on mainittu liikearvon syntymisen alkuperä tai liikearvon liittyminen johon-kin tiettyyn liiketoimintasegmenttiin. Liikearvon arvostuksen tarkastustoimenpiteisiin on osallistunut arvonmäärittelyn asiantuntijoita, jotka ovat auttaneet johdon laatimien

laskelmien oikeellisuuden ja siihen liittyvien oletusten arvioinnissa. Laskelmissa käytetyt oletukset ovat liittyneet erityisesti tulevaisuuden rahavirtoihin ja diskonttaus korkoihin. Arvon alentumistestausta varten laadittujen herkkyyssanalyysien asianmukaisuuden arvioiminen oli myös yleinen tarkastustoimenpide.

Myyntisaamisten arvostus oli teollisuustuotteissa ja -palveluissa viidenneksi yleisin ja teknologia-alalla kolmanneksi yleisin KAM:ien kategoria. Myyntisaamisiin liittyvien KAM:ien erona näiden toimialojen välillä oli se, että teollisuustuotteissa ja -palveluissa myyntisaamisiin liittyviä seikkoja oli kuvattu yksityiskohtaisemmilla ja pidemmällä selostuksilla. Teknologia-alalla myyntisaamiset oli useasti raportoitu samassa yhteydessä liikevaihdon tuloutuksen kanssa. Perustelut KAM:ille ja siihen liittyvät tarkastustoimenpiteet oli kertomuksissa kuitattu hyvinkin lyhyesti yhdellä tai muutamalla lauseella. KAM:ien pituuden ja yksityiskohtaisuuden eroista huolimatta tarkastustoimenpiteet ovat olleet melko samanlaisia. Myyntisaamisten seurantarutiinien tarkastus, avointen saatavien analysointi ja yhtiön ulkopuoliset vahvistuspyynnöt ovat esimerkkejä käytetyistä tarkastustoimenpiteistä.

Varaukset ja vastuut oli teollisuustuotteissa ja -palveluissa neljänneksi yleisin ja rahoituspalveluissa viidenneksi yleisin KAM:ien kategoria. Tähän kategoriaan liittyvien KAM:ien aiheet ja sisällöt poikkesivat jonkin verran toisistaan. Toiminnan uudelleenjärjestelyvaraus on esimerkki KAM:ista, joka voi liittyä mihin tahansa toimialaan. Sen sijaan esimerkiksi EVL 47 §:n mukainen takuuvaraus koskee vain rakennus-, laivanrakennus- ja metalliteollisuuden yhtiöitä. Muutamissa kertomuksissa tällaiset takuuvaraukset olikin nostettu tilintarkastuksen kannalta keskeisiksi. Rahoituspalveluissa varaukset ja vastuut liittyivät erityisesti vakuutusvelkoihin. Tämä on ihan luonnollista, sillä monet pankit ja muut rahoitusalan yhtiöt tarjoavat myös vakuutuspalveluita. Sisällöllisistä eroista huolimatta varaukset ja vastuut -kategorian KAM:eista nousi yhteisenä tekijänä esiin johdon tekemien laskelmien ja arvioiden asianmukaisuuden tarkastaminen.

Kuviosta 11 havaitaan toimialoille yhteisten KAM:ien lisäksi toimialakohtaisia eroja. Vaihto-omaisuus on teollisuustuotteissa ja -palveluissa kolmanneksi yleisin KAM. Tämä on ihan odotettua, sillä fyysinen vaihto-omaisuus saattaa olla teollisuusalan yhtiöillä pääasiallinen tai ainoa tulonlähde, ja siksi sen merkitys taseessa on myös suuri. Teollisuudessa myös tytäryhtiöosakkeet on nostettu useammin KAM:iksi mahdollisesti siksi, että teollisuusaloilla on enemmän monimutkaisia konsernirakenteita, tytäryhtiöosakkeiden tasearvo on suuri ja konsernin muodostavat yhtiöt ovat riippuvaisia toisistaan. Rahoituspalveluissa yleisimpien KAM:ien sijoilla 2–4 olevat sijoitusomaisuus,

sijoituskiinteistöt sekä rahoitusinstrumentit ja suojauslaskenta olivat selvästi rahoitusalan yhtiöille ominaisia. Tulos oli odotusten mukainen. Odotusten oikeellisuutta vahvistaa se tosiasia, että monessa KAM:issa viitattu IFRS 9 -standardi ja sen soveltaminen koskevat erityisesti rahoitusalan yhtiöitä (Suomen Tilintarkastajat ry 2016a).

Teknologia-alalla on raportoitu suhteessa kahteen muuhun toimialaan enemmän yrityshankintoihin ja laskennallisiin verosaamisiin liittyviä KAM:ejä. Yrityshankintojen yleisyys johtuu todennäköisesti vain siitä, että tarkasteluajankohtana teknologia-alan yhtiöt ovat hakeneet toiminnalleen kasvua yrityshankintojen kautta muita toimialoja enemmän. Toisaalta yrityshankintakaan ei aina täytä KAM:in raportoimisedellytyksiä varsinkaan silloin, kun ostaja on erityisen suuri ja ostettava yhtiö erityisen pieni. Teknologia-alan yhtiöt ovat markkina-arvoltaan pienempiä suhteessa kahteen muuhun toimialaan, jolloin KAM:in raportoimisedellytykset saattavat täyttyä teknologia-alan yhtiöissä helpommin. Laskennalliset verosaamiset viittaavat yleensä aiempien vuosien tappioihin. Teknologia-alan yhtiöillä on siis ollut tarkasteluajanjaksona tai välittömästi sitä ennen liiketoiminnallisia haasteita muita toimialoja enemmän. Laskennalliset verosaamiset voivat olla yhteydessä myös yrityshankintoihin, sillä hankituilla yhtiöillä on voinut olla verotuksessa vähennyskelpoisia tappioita.

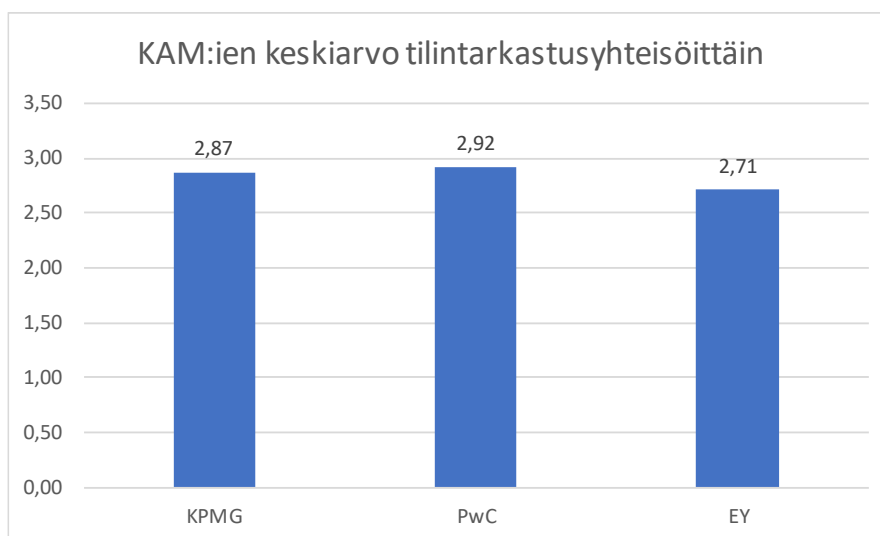
Toimialakohtaisen vertailun yhteenvetona voidaan todeta, että liikevaihto on toimialasta riippumatta hyvin usein tarkastuksen kannalta keskeinen seikka. Eri KAM:ien yleisyydessä on myös toimialojen välillä eroja. Jotkin KAM:it on helposti tunnistettavissa tietylle toimialalle tyypilliseksi, kuten sijoitusomaisuuteen ja rahoitusinstrumentteihin liittyvät KAM:it rahoitusalan yhtiöillä. Toisaalta KAM:ien yleisyys voi olla osittain satumaa tai tietyn ajanjakson ohimenevä ilmiö jollakin toimialalla, kuten yrityshankinnat olivat tyypillisiä teknologia-alalle. KAM:ien sisällöt olivat ennemmin yhtiö- kuin toimialakohtaisia kuvauksia, vaikka esimerkiksi varaukset ja vastuut -kategoriassa oli tunnistettavissa tietylle toimialalle tyypillisiä kuvauksia. Sisällöllisistä eroista huolimatta saman kategorian KAM:ien tarkastustoimenpiteissä on havaittavissa yhtäläisyyksiä.

5.3.2 Tilintarkastusyhteisö ja tilintarkastaja

Tilintarkastusyhteisöjen välisessä tarkastelussa voidaan arvioida ISA 701 -standardin vaatimusten täyttymistä ja kertomusten sisällöllisiä eroja. Tarkasteluajankohtana kaikkien tilintarkastusyhteisöjen raportoimat KAM:it olivat asianmukaisesti ”tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat” -otsikon ja johdantotekstin jälkeen omien otsikoiden alla. KAM:it sisälsivät standardin mukaisesti kuvaukset ja perustelut kyseisen seikan

valinnalle sekä KAM:iin kohdistuneet tarkastustoimenpiteet. Kertomuksissa oli päädytty vain tarkastustoimenpiteiden kuvailuun, vaikka ISA 701 -standardi mahdollistaisi myös toimenpiteiden lopputuloksen tai KAM:iin liittyvien keskeisten havaintojen raportoimisen. KAM:eissa oli myös asianmukaisesti viitattu tilinpäätöksen osiin tai liitetietoihin, joihin KAM:it liittyvät. Standardin ensimmäisenä soveltamisvuotena KAM:it olivat enimmäkseen osana muuta kertomusten tekstiä, eivätkä ne erityisesti erottuneet. Tilikauden 2017 kertomuksissa oli havaittavissa selkeä parannus KAM:ien esittämistapaan. Suurimmassa osassa kertomuksista oli noudatettu kullekin tilintarkastusyhteisölle ominaista esitystapaa. Esimerkiksi kertomuksissa käytetyt värit noudattivat kullekin tilintarkastusyhteisölle tyypillistä tyyliä ja värimaailmaa. KAM:ien kuvaukset ja tarkastustoimenpiteet esitettiin rinnakkain taulukoissa, jotka toivat KAM:it paremmin esille muusta kertomuksen tekstistä. Tilikaudella 2017 yleisesti käyttöön otettu visuaalisempi raportointitapa jatkui myös tilikauden 2018 kertomuksissa.

Kuviossa 12 on laskettu kolmen vuoden keskiarvo kertomuksissa esiintyvien KAM:ien lukumääristä tilintarkastusyhteisöittäin. Mukana on vain kolme suurinta tilintarkastusyhteisöä toimeksiantojen määrässä mitattuna, sillä tätä pienempien tilintarkastusyhteisöjen toimeksiantojen lukumäärät vaihtelivat vuosittain nollan ja kolmen välillä. Kolmen suurimman tilintarkastusyhteisön osalta mukana on riittävästi jokaisen toimialan sekä markkina-arvosegmentin edustajia, jolloin tarkastelu on mielekästä. Keskiarvoja ei tule kuitenkaan tulkita niin, että ne olisivat ainoastaan tilintarkastusyhteisöistä riippuvaisia. Keskiarvot antavat myös viitteitä tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiden ominaisuuksista.

Kuvio 12 Tilintarkastusyhteisö ja KAM:ien keskiarvo kertomuksissa

Kuviosta huomataan, että varsinkin KPMG:n ja PwC:n keskiarvot ovat hyvin lähellä toisiaan. Aiemmin esitettyjen markkina-arvosegmenttien ja toimialakohtaisten keskiarvojen perusteella erojen luulisi olevan suurempia. PwC:n toimeksiannoista 18 oli Large Cap -segmentin yhtiöitä, kun KPMG:llä vastaavia toimeksiantoja oli vain kaksi. PwC:n toimeksiannoissa myös teollisuusalan yhtiöiden suhteellinen osuus oli suurempi. Vastavasti EY:llä KAM:ien keskiarvo oli KPMG:tä pienempi, vaikka EY:llä oli yhteensä 15 suuren markkina-arvon yhtiön toimeksiantoa. Teollisuusalan yhtiöiden osuus EY:llä oli myös KPMG:tä suhteellisesti suurempi. KAM:ien määrien tarkastelu tilintarkastusyhteisöjen näkökulmasta viittaisi siis siihen, että markkina-arvo ja toimiala eivät yksistään määritä KAM:ien lukumäärää, vaan siihen vaikuttavat myös toimeksiantokohtaiset tilintarkastajan omaan harkintaan perustuvat ratkaisut. KPMG:n, PwC:n ja EY:n keskiarvot ovat myös hyvin lähellä koko aineistoa koskevaa kertomuskohtaista keskiarvoa, joka on noin 2,77. Tämä ei ole lainkaan yllättävä tulos, sillä edellä mainituille tilintarkastusyhteisöille kuuluu yli 90 % aineiston toimeksiannoista.

Edellä kuvattuja keskiarvoja mielenkiintoisempaa on kuitenkin tarkastella tilintarkastusyhteisöjen ja tilintarkastajien vaikutuksia kertomusten sisältöihin. Yleisenä havaintona aineistosta voidaan nostaa esiin se, että yhtiökohtaiset kertomukset ovat vuodesta toiseen melko samankaltaisia tilintarkastusyhteisöstä riippumatta. Tämä korostuu erityisesti niissä toimeksiannoissa, joissa tilintarkastusyhteisö ja päävastuullinen tilintarkastaja ovat pysyneet samoina. Toisaalta aineistossa on melko vähän niitä yhtiöitä, joissa KAM:ien lukumäärä ja sisältö ovat pysyneet vuodesta toiseen täysin samoina. Niissä yhtiöissä, joissa KAM:ien lukumäärä muuttui, yleisin muutos oli se, että vanhojen KAM:ien lisäksi oli nostettu jokin uusi KAM mukaan kertomukseen tai jokin edellisen vuoden KAM:eista oli jätetty pois. Yhtiökohtaisesti peräkkäisinä vuosina ei siis tapahtunut suuria muutoksia KAM:ien lukumäärässä eikä KAM:ien aihepiirit kokeneet täydellistä muutosta verrattuna edelliseen vuoteen.

Samojen KAM:ien raportointi vuodesta toiseen ei ole kuitenkaan ISA 701 -standardin mukaan väärin, sillä standardi ei erityisesti velvoita KAM:ien päivittämistä, vaikka sitä tuleekin vuosittain harkita. Sen sijaan identtiset kuvaukset vuodesta toiseen eivät ole standardin tavoitteiden mukaisia varsinkaan silloin, kun KAM:in otsikko ja kuvaus jäävät yleisemmälle tasolle. Tällaisissa kuvauksissa saattaa olla vaarana se, että ajan myötä KAM:it häviävät tilinpäätösten käyttäjien silmissä muun standardoidun tekstin sekaan, jolloin KAM:ien informaatioarvo heikkenee.

Standardimaiset kuvaukset eivät aina ole kuitenkaan huono asia. Esimerkiksi Solteq Oyj:llä on tilikausilta 2016 ja 2017 identtiset kuvaukset myyntituottojen tuloutuksesta. KAM:in kuvauksessa on eritelty, mistä yhtiön liikevaihto koostuu ja mihin liikevaihdon osaan liittyy suurimmat riskit. KAM:in valinta on hyvin perusteltu ja tarkastustoimenpiteet on melko yksityiskohtaisesti kuvattu. Tilikauden 2018 tarkastuksessa on sen sijaan otettu huomioon myyntituottoihin liittyvän IFRS 15 -standardin käyttöönotto, mutta kuvauksessa on myös hyödynnetty aiempien vuosien kuvauksia. Kyseisessä KAM:issa on siis standardin tavoitteiden mukaisesti otettu toimeksiantokohtaiset olosuhteet huomioon, mutta toisaalta säilytetty vertailukelpoisuus aiemman vuoden vastaavaan KAM:iin. Vertailukelpoisuuskin on yksi KAM:ien laadinnassa huomioon otettava tekijä. Huomionarvoista Solteq Oyj:n kohdalla on sekin, että tilintarkastuskertomukset on laatinut sama tilintarkastusyhteisö ja päävastuullinen tilintarkastaja.

Kone Oyj:n tilikausilta 2016 ja 2017 saamat liikevaihtoon liittyvät KAM:it ovat myös hyviä esimerkkejä standardoiduista kuvauksista. KAM:it on otsikoitu seuraavasti: ”Uuslaite- ja modernisointimyyntin tuloutus”. Tällainen otsikko on tilinpäätöksen käyttäjän kannalta todennäköisesti hyödyllisempi ja mielenkiintoisempi kuin pelkkä ”liikevaihdon tuloutus”. KAM:ien sisällöt ovat käytännössä identtiset, mutta KAM:it on hyvin perusteltu. Kone Oyj:n uuslaite- ja modernisointimyynti on huoltomyyntiä monimutkaisempaa, jolloin tuloutukseen liittyy suurempi virheellisyyden riski. Tarkastuksen painopisteenä on ollut myyntin tuloutus oikealle tilikaudelle.

Ainoa ero edellä kuvattujen Kone Oyj:n KAM:ien välillä on vuoden 2017 tarkastuksessa huomioon otettu EU-asetuksen mukainen ilmoitusvelvollisuus. Kyseisessä KAM:issa on seuraava teksti: ”Tämä seikka on EU-asetuksen 537/2014 10. artiklan 2 c -kohdassa tarkoitettu merkittävä olennaisen virheellisyyden riski.” Vuonna 2017 ja 2018 raportoituja KAM:eja tarkastelemalla huomataan, että läheskään kaikissa KAM:eissa ei ole vastaavaa tekstiä. Tämä voi viestiä siitä, että tilintarkastajat ovat oikeasti pohtineet, onko raportoitu KAM myös EU-asetuksen mukainen olennaisen virheellisyyden riski. Toisaalta tilintarkastajat ovat aina joutuneet määrittelemään olennaiset virheellisyyden riskit osana tilintarkastusprosessia, mutta niistä ei ole tarvinnut raportoida nykyisen EU-asetuksen mukaisesti.

EU-asetuksen mukaisen olennaisen virheellisyyden riskin ilmoitustavassa on myös eroja tilintarkastusyhteisöjen välillä. Kone Oyj:n tilintarkastajana on toiminut PwC, jonka antamissa tilintarkastuskertomuksissa edellä kuvattu lause on sisältynyt KAM:in kuvaukseen, jos siihen on ollut aihetta. Tämä vaikuttaa olevan PwC:n kaikissa

tilintarkastustoimeksiannoissa yhtenäinen käytäntö. Myös EY:n antamissa tilintarkastuskertomuksissa kyseinen lause on osana KAM:ien kuvausta. Sen sijaan KPMG:n laatimissa kertomuksissa on KAM:ien johdannossa todettu seuraavasti: ”EU-asetuksen 537/2014 10 artiklan 2 c -kohdan mukaiset merkittävät olennaisen virheellisyyden riskit sisältyvät alla kuvattuihin tilintarkastuksen kannalta keskeisiin seikkoihin.” EY:n ja PwC:n tapa vaikuttaa paremmalta, sillä tilinpäätöksen käyttäjän tehtävänä ei ole arvata, mikä seikka on tilintarkastajan näkemyksen mukaan ollut EU-asetuksen mukainen olennaisen virheellisyyden riski.

PwC erottuu muutenkin KAM:ien viestinnässä muista tilintarkastusyhteisöistä. Monissa kertomuksissa raportoidut KAM:it ovatkin ”konsernitilinpäätöksen tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja”. Pörssiyhtiöiden tilintarkastus käsittää käytännössä aina konsernitilinpäätöksen ja kyseisen yhtiön tilintarkastuksen, joten tällainen täsmällisyys ei ole ainakaan huono asia. Lisäksi KAM:ien perässä on voitu vielä tarkentaa KAM:ien suhdetta emoyhtiön tilinpäätökseen. Esimerkiksi Aspocomp Oyj:n vuoden 2018 kertomuksessa raportoitujen KAM:ien perässä on maininta siitä, että vain liikevaihdon tuloutukseen liittyvä KAM on emoyhtiön tarkastuksen kannalta keskeinen. Muut raportoidut KAM:it liittyivät siis ainoastaan konsernitilinpäätöksen tarkastukseen. Samassa kertomuksessa on vielä erikseen mainittu, että konsernitilinpäätöksessä tai emoyhtiön tilinpäätöksessä ei ole EU-asetuksen mukaisia olennaisen virheellisyyden riskejä.

Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön vaihtumisen vaikutus KAM:eihin oli myös yksi tarkastelun kohde. Aineistossa oli yhteensä 33 tällaista tapausta, jotka jakautuivat 23:een päävastuullisen tilintarkastajan vaihtumiseen ja 10:een tilintarkastusyhteisön vaihtumiseen. Vaihdokset oli helppo todeta tarkastamalla tilintarkastuskertomusten allekirjoitukset. Tilintarkastajan vaihtumisen vaikutuksia ei ole kuitenkaan yksiselitteistä tulkita. Tilintarkastuksen sääntelyä koskevassa alaluvussa 2.4 sivuttiin tilintarkastajan ammatillista harkintaa, jonka mukaan kahden kokeneen tilintarkastajan tulisi päätyä samaan lopputulokseen samassa ammatillisella harkintaa vaativassa asiassa. Tämän toteutumista on kuitenkin mahdotonta todentaa. On kuitenkin ihan kohtuullista olettaa, että vanhakin tilintarkastaja olisi päättänyt päivittämään KAM:ejä, jos toimeksiannon olosuhteet olisivat antaneet siihen aiheita. Tilintarkastajan vaihtumisen vaikutuksia onkin helpompaa arvioida niissä KAM:eissa, joita raportoidaan yhtiökohtaisesti vuodesta toiseen.

Yleisenä havaintona päävastuullisen tilintarkastajan vaihtumisesta voidaan todeta, että vuosittain raportoitavien samojen yhtiökohtaisten KAM:ien sisällöt pysyvät enimmäkseen samoina. Syynä tähän voi olla se, että tilintarkastustoimeksiannon tiimi pysyy

vuodesta toiseen melko samana ja että vuosittain toistuvaan KAM:iin liittyvät seikat ja tarkastustoimenpiteet pysyvät melko samoina. Uuden päävastuullisen tilintarkastajan harkinnan mukaan aiemman vuoden kuvaus voi olla pätevä sellaisenaan tai pienin muutoksin. Toisaalta aineistossa on mukana niitäkin KAM:eja, joissa kuvaus on muuttunut edellisestä vuodesta lähes täysin. Silti saman KAM:in sisällön perusteellinen muutos on ennemmin poikkeus kuin sääntö. Toimeksiantoon liittyvien olosuhteiden muutosten mahdollisia vaikutuksia ei voi tässä yhteydessä jättää huomioimatta.

Tilintarkastusyhteisön vaihtumisen vaikutukset näyttäisivät olevan vaihtelevia. Joidenkin yhtiöiden kohdalla kuvaukset ovat muuttuneet lähes täysin, kun taas toisten yhtiöiden kohdalla vanhan tilintarkastajan laatimia kuvauksia on käytetty pohjana, jota on muokattu tarpeen mukaan. Valoe Oyj:n vuoden 2017 tilintarkastuksessa oli jopa kopioitu kehittämismenoihin liittyvä KAM:in kuvaus sanasta sanaan, vaikka tilintarkastusyhteisö oli vaihtunut. Tieto Oyj:n saamat liikearvoon ja liikevaihtoon liittyvät KAM:it ovat myös hyviä esimerkkejä. Vuoden 2018 kuvaus eroaa aiemmasta vuodesta, koska siinä on nostettu esille tietyn liikearvon osan herkkyyks arvon alentumisriskille. Lisäksi Deloitte tilintarkastaja oli määrittänyt liikearvon EU-asetuksen mukaiseksi olennaisen virheellisyyden riskiksi, toisin kuin PwC:n tilintarkastaja vuotta aiemmin, vaikka liikearvon suuruus oli pysynyt lähes samana. Myös kuvatut tarkastustoimenpiteet erosivat toisistaan, vaikka käytännössä kysymys oli lähes samojen asioiden kuvailusta eri sanoin.

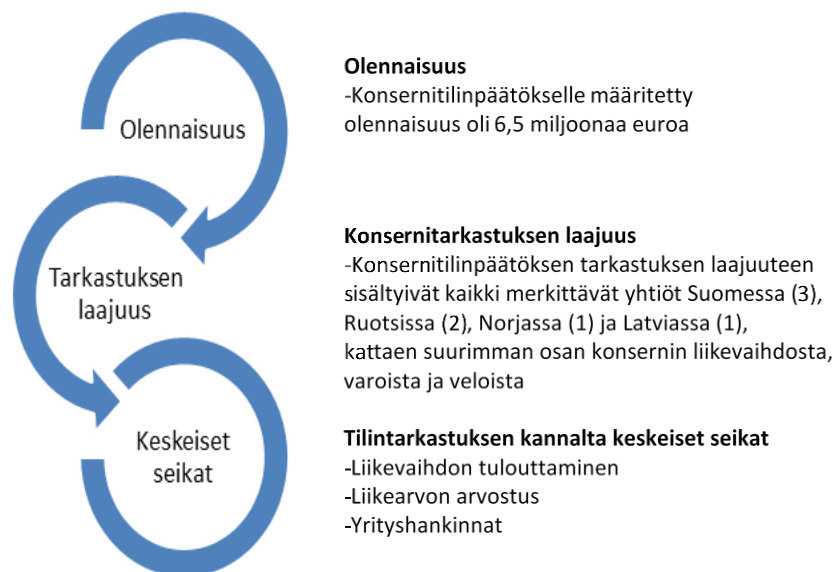
Deloitte laatima liikevaihdon tuloutukseen liittyvä kuvaus poikkesi myös PwC:n vuotta aiemmin laatimasta. Deloitte kuvaus oli yksityiskohtaisempi, mutta toisaalta siinä oli myös lainattu PwC:n kertomuksesta lauseita. Lisäksi Deloitte oli käsitellyt uuden IFRS 15 -laskentastandardin käyttöönottoa. PwC olisi todennäköisesti päivittänyt KAM:in kuvausta tämän seikan osalta, mikäli PwC:n tilintarkastustoimeksianto olisi jatkunut vielä vuonna 2018. Sen sijaan Deloitte raportoineet tarkastustoimenpiteet oli suoraan kopioitu PwC:n kertomuksesta. Tilintarkastusyhteisön vaihtuessa ei siis lähdetä välttämättä täysin puhtaalta pöydältä laatimaan uusia KAM:ien kuvauksia, ellei tilintarkastaja näe siihen erityistä tarvetta.

PRH:n (2017) listayhtiöitä koskevassa yhteenvedossa todettiin, että kahden tilintarkastusyhteisön laatimiin kertomuksiin sisältyy kappale tarkastuksessa sovelletusta olennaisuudesta. Nämä yhteisöt olivat KPMG ja PwC. Muilla tilintarkastusyhteisöillä ei tarkasteluajankohtana tällaisia olennaisuuteen liittyviä kappaleita ollut. Kuvaus olennaisuudesta on kuitenkin vapaaehtoista, sillä tilintarkastuslaki tai -standardit eivät edellytä sitä. Olennaisuutta käsittelevää kappaletta ei sisälly edes Suomen Tilintarkastajat ry:n

mallikertomukseen. KPMG:n ja PwC:n olennaisuuskuvaukset poikkeavat hieman toisistaan, mutta ne käsittelevät kuitenkin samoja aiheita. Molemmissa kuvauksissa on selvitetty ammatilliseen harkintaan perustuvaa olennaisuuden määrittystä ja laadullisten tekijöiden vaikutusta, jotka ovat auttaneet tarkastustoimenpiteiden luonteen, ajoituksen ja laajuuden määrittelyssä sekä auttaneet arvioimaan virheellisyyksien vaikutuksia tilinpäätökseen kokonaisuutena.

PwC on mennyt olennaisuuden määrittämisessä tätäkin pidemmälle, sillä PwC:n kertomuksissa on ilmoitettu konsernitilinpäätöksen euromääräinen olennaisuusraja, sen vertailukohde ja perustelut vertailukohteen valinnalle. Esimerkiksi Tieto Oyj:n vuoden 2017 konsernitilinpäätöksen euromääräinen olennaisuusraja oli 6,5 miljoonaa euroa, jonka vertailukohde on 5 % tuloksesta ennen veroja. Tulos ennen veroja on valittu vertailukohteeksi, koska tilintarkastajan näkemyksen mukaan tilinpäätöksen käyttäjät arvioivat usein konsernin suoriutumista sen avulla. Lisäksi tulos ennen veroja on yleisesti hyväksytty vertailukohde. Euromääräiset olennaisuusrajat vaihtelevat luonnollisesti yhtiö- ja toimeliasiantokohtaisesti. Vertailukohtana on käytetty myös esimerkiksi prosenttiosuutta liikevaihdosta.

PwC:n vapaaehtoinen raportointi ei rajoitu tähänkään, sillä PwC:n kertomukset sisältävät kuvion tarkastuksen yleisestä lähestymistavasta. Kuviossa 13 on esimerkki Tieto Oyj:n vuoden 2017 kertomuksesta.

Kuvio 13 Tarkastuksen yleinen lähestymistapa (Tieto Oyj, 2017)

Tarkastuksen yleinen lähestymistapa on ikään kuin yhteenveto tarkastuksen olennaisimmista asioista. Kuviosta saa nopealla vilkaisulla selville konsernitilinpäätöksen euromääräisen olennaisuusrajan, konsernitarkastuksen laajuuden ja raportoidut KAM:it otsikotasolla. Savtschenkon (2016, 59) mukaan olennaisuuskuvaukset ovat esimerkiksi Isossa-Britanniassa pakollisia, ja tilinpäätöksen käyttäjät ovat kokeneet kyseiset kuvaukset hyödyllisinä. Olennaisuuskuvausten tarkoituksena on lisätä tilintarkastuksen avoimuutta ja antaa tilinpäätöksen käyttäjille lisätietoja. Savtschenko myös arvioi, että suurimmat tilintarkastusyhteisöt todennäköisesti sisällyttävät vastaavia kuvauksia listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin ja arvio näyttääkin osuvan osittain oikeaan.

PwC:n kertomukset erottuvat muista tilintarkastusyhteisöistä informatiivisuudellaan. Toisaalta muita tilintarkastusyhteisöjä ei voi erityisesti kritisoida, koska raportointi on ollut standardien mukaista. Standardien noudattaminen on kuitenkin eri asia kuin paras mahdollinen informaatioarvo. Jokainen tilintarkastusyhteisö voisi pohtia omia yhteisiä raportointitapojaan ja harkita myös vapaaehtoisen informaation sisällyttämistä kertomuksiin. Vastaavasti jokainen päävastuullinen tilintarkastaja voi itse vaikuttaa KAM:ien sisältöön ja mahdolliseen informaatioarvon lisäykseen tilinpäätöksen käyttäjän kannalta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

6.1 Johtopäätökset

Tämän tutkielman tavoitteena oli saada käsitys uuden ISA 701 -standardin mukaisten KAM:ien raportoinnista ja siihen vaikuttavista tekijöistä Helsingin pörssissä listattujen yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Tulosten perusteella voidaan arvioida tilintarkastajien raportoinnin onnistumista standardin tavoitteiden näkökulmasta. Kolmen vuoden tarkasteluikkuna toi hyvin esiin vuosittain tapahtuvat muutokset KAM:eissa tai muissa tilintarkastuksen laatimiseen liittyvissä seikoissa. Yleisesti ottaen raportointi on ollut onnistunutta, sillä KAM:it oli raportoitu standardin mukaisesti. Kaikkia KAM:ien määrittämiseen vaikuttavia tekijöitä ei tämän tutkielman puitteissa pysty ottamaan huomioon, mutta KAM:ien aihepiirien ja sisältöjen muutokset ovat ainakin selitettävissä tilikausien välillä muuttuneilla olosuhteilla. KAM:ien sisältöjen perusteella myös tarkastuksen painotukset ovat voineet muuttua tilintarkastajan vaihtuessa eli myös tilintarkastajan ammatillinen harkinta on vaikuttanut KAM:ien laadintaan.

Lähtökohtaisesti KAM:ien kuvaukset oli laadittu toimeksiantokohtaisesti ja yleisimmäksi KAM:eiksi nousivat liikevaihtoon sekä liikearvoon ja muihin aineettomiin hyödykkeisiin liittyvät seikat. Standardin kuvauksen mukaisesti markkina-arvolla ja toimialalla oli vaikutusta raportoitujen KAM:ien määrään. Markkina-arvosegmenteittäin ja toimialoittain tarkasteltuna raportoitujen KAM:ien määrässä oli keskiarvoihin verrattuna myös yhtiökohtaista hajontaa. Tämä osoittaa, että tilintarkastajat ovat todella ottaneet yhtiökohtaiset tekijät huomioon KAM:eja laatiessaan. KAM:ien aihepiirit toivat myös hyvin toimialoille tyypillisiä tekijöitä esille. Vuodesta 2016 vuoteen 2017 tapahtui selkeä muutos KAM:ien raportoinnin informatiivisuudessa. Muutos ei ollut niinkään KAM:ien sisältöön liittyvä parannus, vaan se liittyi KAM:ien havainnollisempaan esitystapaan. Tämä on ollut mahdollisesti tilintarkastusyhteisöjen yhteisesti sopima toimintatapa, tai sitten tilintarkastusyhteisöt ovat ottaneet mallia ensimmäisen vuoden visuaalisista tilintarkastuskertomuksista, jotka eivät olleet silloin vielä niin yleisiä.

PwC:n tilintarkastuskertomuksissa on ISA 701 -standardin ensimmäisestä soveltamisvuodesta asti panostettu visuaalisesti havainnolliseen esitystapaan ja vapaaehtoisten tietojen antamiseen. Myös KPMG on sisällyttänyt kertomuksiinsa olennaisuuskuvauksia, kun taas muut tilintarkastusyhteisöt ovat tyytyneet vain täyttämään standardin pakolliset vaatimukset. KPMG:n kuvaus on kuitenkin standardimainen, jonka merkitys saattaa

jäää tilinpäätöksen käyttäjille etäiseksi eikä se siten ole oikeasti hyödyllinen lisäys. Sen sijaan PwC:n euromääräiset tarkastuksille määritellyt olennaisuusrajat vertailukohtineen voivat olla oikeasti hyödyllistä tietoa esimerkiksi tilinpäätösanalyysin kannalta. Muut tilintarkastusyhteisöt voisivat ottaa PwC:n kertomuksista mallia ja miettiä, miten ne voisivat täyttää paremmin eri sidosryhmien informaatiotarpeita. Tilintarkastusyhteisöjen omaksumissa raportointitavoissa ei ole kuitenkaan odotettavissa muutoksia, sillä aiemman tutkimuskirjallisuuden mukaan tilintarkastajat ovat haluttomia antamaan vapaaehtoisesti lisätietoja.

KAM:ien kuvausten laadinnasta voidaan yleisellä tasolla esittää pientä kritiikkiä erityisesti yhtiökohtaisesti vuosittain esiintyvien KAM:ien kohdalla. Joidenkin yhtiöiden kohdalla on käytetty vuodesta toiseen identtisiä kuvauksia. Kuvaukset ovat sinänsä standardin mukaisesti yhtiökohtaisesti laadittuja, mutta toinen kysymys onkin, ottavatko ne standardin mukaisesti toimeksiantokohtaiset erityisolosuhteet huomioon. Samassa yhteydessä voidaan myös miettiä, onko tilikausikohtaisten vuosilukujen ja euromääräisten tietojen päivitys muun tekstin pysyessä samana riittävää toimeksiantokohtaista räätälöintiä. KAM:ien laadinnassa lähtökohtana on yleisesti ollut edellisen vuoden kuvaus, jota on tarpeen mukaan täydennetty tai muokattu vastaamaan paremmin kyseisen toimeksiannon olosuhteita. Vaikuttaa siltä, että tilintarkastajat ovat KAM:ien laadinnassa soveltaneet myös kertomuksen antamista koskevan ISA 700 -standardin vertailukelpoisuuden periaatetta. Vertailukelpoisuus ja toimeksiantokohtaisuus ovat hieman ristiriitaisia tavoitteita keskenään.

Edellä esitettyä havaintoa voidaan pohtia myös ISA 701 -standardiin liittyvien tutkimustulosten avulla. Siroisin ym. tutkimuksen perusteella tilinpäätöksen käyttäjät kiinnittävät enemmän huomiota niihin tilinpäätöksen osiin, joista on raportoitu KAM:eina. Tutkimuksen mukaan kokemattomammat tilinpäätöksen käyttäjät voivat kiinnittää näihin seikkoihin liikaa huomiota ja tehdä sen perusteella taloudellisesti huonoja päätöksiä. Standardin tarkoituksena tuskin on ollut se, että sijoittajat tekevät hätiköityjä päätöksiä siksi, että tilintarkastaja on päivittänyt KAM:in kuvausta noudattaakseen pilkuntarkasti standardin tavoitteita. Standardin soveltamisohjeet jättävät kuitenkin hieman avoimeksi sen, onko KAM:in kuvausta pakko päivittää edellisestä vuodesta, jos tilintarkastaja ei näe siihen erityistä tarvetta. Suomen Tilintarkastajat ry:n näkemyksen mukaan KAM:ien raportoinnissa tulee pyrkiä tasapainoon niin yhdenmukaisuuden, vertailtavuuden ja tilinpäätöksen käyttäjän kannalta hyödyllisen informaation välillä. Tämä on varmasti nyt ja jatkossa yksi tilintarkastajien viestinnän suurimmista haasteista.

KAM:ien kuvausten vertailu myös osoitti, että standardimaisten kuvausten informatiivisuuden välillä on eroja. Erot informatiivisuudessa voivat johtua puhtaasti siitä, että tilintarkastajilla on erilaisia näkemyksiä lukijan kannalta riittävästä informaatiosta. Standardimaisten kuvauksen käyttäminen vuodesta toiseen ei ole niin suuri ongelma, jos se on käyttäjän kannalta tarpeeksi informatiivinen. Standardimainen esitystapa kuitenkin menettää todennäköisesti informaatioarvoaan ajan kuluessa.

KAM:eihin kohdistuneet tarkastustoimenpiteet olivat KAM:ien kuvauksien ohella yhtiökohtaisia, mutta ne muistuttavat pakostakin enemmän toisiaan kuin yhtiökohtaiset KAM:ien kuvaukset. Yksinkertaistettuna tilintarkastustoimenpiteet kulmineituvat aina kontrollien testaukseen, aineistotarkastustoimenpiteisiin sekä johdon tekemien arvioiden ja laskelmien asianmukaisuuden tarkastamiseen. Käytännössä KAM:eihin suoritetuista tarkastustoimenpiteistä voi olla vaikeaa laatia tiivistä ja kattavaa esitystä, jolloin on tyydyttävä tarkastustoimenpiteiden kuvailuun yleisellä tasolla. Standardin mukaan tämä on ihan sallittua, vaikka yksityiskohtainen kuvaus olisi toivottavaa. Näkemykseni mukaan KAM:in valinnan perustelut ovat tilinpäätöksen käyttäjän kannalta relevantimpaa tietoa, sillä tavallinen tilinpäätöksen käyttäjä ei todennäköisesti ymmärrä tarpeeksi tilintarkastuksesta, jotta KAM:issa listatuista tarkastustoimenpiteistä voisi tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Myös tilintarkastajat ovat kyseenalaistaneet sen, ymmärtävätkö tilinpäätöksen käyttäjät ylipäänsä kertomuksissa raportoitujen lisätietojen merkitystä. Tilintarkastajien kannattaakin panostaa enemmän KAM:ien kuvausten informatiivisuuteen. Tarkastustoimenpiteiden kuvailua tärkeämpää on itse tilintarkastuksen laadukas suorittaminen, ja tästä ovat tilintarkastajat itse vastuussa. Tilintarkastajia valvovien viranomaisten tehtävänä on toimia tilintarkastajien suorittaman työn laadun varmistajana.

Tilintarkastajien raportoimista KAM:ien tarkastustoimenpiteistä huokuu myös tilintarkastajien noudattama varovaisuus. ISA 701 -standardi mahdollistaisi tarkastustoimenpiteiden raportoinnin lisäksi jonkinlaisen yhteenvedon toimenpiteiden lopputuloksesta tai tilintarkastajan keskeiset havainnot tarkastuksen kohteesta. Joissakin tilanteissa tällaisten asioiden raportointi voisi olla informaatioarvon ja läpinäkyvyyden kannalta parempi ratkaisu kuin pelkkien tarkastustoimenpiteiden kuvailu. Standardin soveltamisohjeissa kuitenkin korostetaan, että tarkastustoimenpiteiden lopputulemasta ei saa antaa sellaista vaikutelmaa, että se olisi ristiriidassa koko tilinpäätöksestä annettavan lausunnon kanssa tai että se olisi erillinen lausunto tilinpäätöksen osasta. Tilintarkastajat todennäköisesti pelkäävät tällaisten sekaannusten mahdollisuutta, vaikka KAM:ien johdantotekstissä

mainitaan, että KAM:eista ei anneta erillistä lausuntoa. Tarkastustoimenpiteiden kuvailu on siis tilintarkastajan vastuun kannalta turvallisın ratkaisu.

Tutkielman tuloksia ja havaintoja voidaan pohtia myös tilintarkastuksen ongelma-kohtien näkökulmasta. IAASB:n standardien uudistushankkeen tavoitteena oli tilintarkastuskertomuksen viestinnällisen arvon parantaminen, ja informaatiokuilu oli yksi keskeinen teema osana uudistamisprosessia. IAASB otti alusta alkaen huomioon eri sidosryhmien näkemyksiä siitä, millaisista asioista he haluaisivat saada lisätietoja tilintarkastuskertomuksen välityksellä. Nämä seikat on kirjattu tiivistetysti osaksi ISA 701 -standardia. Olennaisen virheellisyyden riskit, johdon harkintaa vaativat ratkaisut ja merkittävät tilikauden aikaiset tapahtumat ovat asioita, joista käyttäjät haluavat saada lisätietoja. Juuri näitä asioita tilintarkastajat ovat pyrkineet tuomaan esille. Informaatiokuilun kaventuminen on kuitenkin jokaisen henkilökohtainen kokemus, ja se vaatii omaa tutkimusta. Edellytyksiä informaatiokuilun kaventumiselle pitäisi kuitenkin olla.

Vastaavasti tilintarkastuksen nykytilaa voidaan arvioida odotuskuilun kautta. Aiemmin odotuskuilua on pyritty kaventamaan kohtuullisuuskuilun kautta muun muassa selvittämällä tilinpäätöksen käyttäjille aiempaa laajemmin tilintarkastajan ja johdon vastuuta. Näillä toimenpiteillä ei ole kuitenkaan saavutettu juurikaan parannusta. Lee ym. ovat ehdottaneet, että paras lähestymistapa odotuskuilun kaventamiseen on säännöskuilun kautta tapahtuva tilintarkastajien vastuun lisääminen. IAASB:n uudistetuilla standardeilla on lisätty tilintarkastajien raportointivelvoitteita, joten lähitulevaisuudessa voisi olla hyvä hetki tutkia lisääntyneen sääntelyn vaikutuksia odotuskuiluun. Odotuskuilun kaventamiseen ei voi tämän tutkielman puitteissa ottaa kantaa, mutta tilintarkastuskertomukset ovat ehdottomasti informatiivisempia kuin aikaisemmin.

6.2 Tutkimuksen rajoitteet, luotettavuus ja jatkotutkimusehdotukset

Tässä tutkielmassa esitettiin tuloksiin ja niiden perusteella tehtyihin johtopäätöksiin sisältyy kolme rajoitetta. Ensinnäkin aineistoksi oli valittu koko pörssin sijasta kolme suurinta toimialaa. Toiseksi KAM:ien luokittelussa käytettiin yhtä kategoriaa enemmän kuin vertailukohtana käytetyissä PRH:n vuosiselvityksissä, mikä hieman vääristää kategoriakohtaisia KAM:ien lukumääriä. Kolmanneksi KAM:ien todellinen määrä hieman vääristyi, sillä muutamissa yksittäistapauksissa KAM:eissa oli selvästi käsitelty kahteen kategoriaan kuuluvia asioita ja ne päädyttiin laskemaan yhden KAM:in sijasta kahdeksi KAM:iksi. PRH:n vuosiselvityksistä ei käy ilmi, miten vaikeasti tulkittavissa tilanteissa oli menetelty eikä asiaa ole mahdollista todentaa, koska PRH:n vuosiselvityksissä ei ole

ilmoitettu KAM:ien lukumääriä toimialakohtaisesti. Näistä rajoitteista huolimatta tämän tutkielman ja PRH:n vuosiselvitysten tulosten keskeisimmät huomiot olivat samoja. Yleisimmin tilintarkastuskertomuksissa oli raportoitu kaksi tai kolme KAM:ia sekä liikevaihtoon ja liikearvoon liittyvät KAM:it olivat selvästi yleisempiä kuin muut. Kolmen suurimman toimialan perusteella siis saatiin melko hyvä ja kattava käsitys suomalaisten pörssi-yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa raportoitavien KAM:ien määrästä ja luonteesta sekä tilintarkastusyhteisöjen eroista raportointimenetelmissä.

Tämän tutkielman jatkotutkimusaiheena voidaan edellä mainittujen odotuskuilu- ja informaatiokuilututkimuksen lisäksi ehdottaa, että KAM:ien raportoinnin tutkimista kannattaa jatkaa myös tulevina vuosina. Kolme vuotta on lopulta lyhyt aika uuden ilmiön tutkimiseen, eikä sen perusteella voida varmasti ennustaa tulevaa. KAM:ien raportointi voi hakea vielä lopullista muotoaan, sillä tilintarkastajien on mahdollista muokata raportointiaan sidosryhmien toiveiden mukaan. Nähtäväksi jää, jatkuuko ensimmäisinä vuosina omaksuttu linja vai ovatko tilintarkastajat valmiita kuuntelemaan sidosryhmien toiveita raportoinnin suhteen. Mielenkiintoista olisi myös tutkia, ovatko Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen omaksumat raportointitavat maakohtaisia vai maailmanlaajuisesti sovittuja tilintarkastusyhteisökohtaisia käytäntöjä.

7 YHTEENVETO

Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan merkittävin ja käytännössä ainoa viestinnän väline yrityksen sidosryhmille. Perinteisesti tilintarkastajan tehtäväksi on nähty puolueettomana tilintekovelvollisuuden todentajana toimiminen agenttiteorian mukaisesti yhtiön johdon ja omistajien välillä. Sittemmin globalisoitunut ja monimutkaistunut talousympäristö on lisännyt muidenkin osapuolien kiinnostusta tilintarkastusta kohtaan. 2000-luvulla erityisesti finanssikriisistä johtuva epävarmuus on lisännyt luotettavan tilinpäätösinformaation kysyntää ja painetta tilintarkastajien suorittamaa työtä kohtaan. Tilintarkastajan pitäisi siis yhdellä ja samalla raportilla ottaa eri sidosryhmien tarpeet huomioon ja täyttää niiden informaatiotarpeet. Vanhan tilintarkastuskertomusmallin perusongelmana on pidetty sitä, että kertomukset ovat aina identtisiä eivätkä ne tee minkäänlaista eroa yhtiöiden välillä.

Tilintarkastajien ja sidosryhmien välillä on niin sanottu odotuskuilu, sillä tilintarkastuksella ei ole onnistuttu täyttämään sidosryhmien informaatiotarpeita. Odotuskuilu on tilintarkastuksen yksi suurimmista ja tutkituimmista ongelmakohdista. Odotuskuilulla tarkoitetaan epäsuhtaa yhteiskunnan odotusten ja yhteiskunnan kokeman tilintarkastajien suoriutumisen välillä. Tilintarkastuksen odotuskuilua on aiemmin yritetty kaventaa muun muassa kuvaamalla laajemmin tilintarkastajan ja yhtiön johdon vastuualueita, mutta yritykset odotuskuilun kaventamiseksi eivät ole tuottaneet toivottua lopputulosta. Odotuskuilun lisäksi keskusteluun on noussut hieman myöhemmin toinen tilintarkastuksen ongelmakohta eli informaatiokuilu, jolla taas tarkoitetaan epäsuhtaa yhteiskunnassa tarvittavan ja julkisesti jaettavan informaation välillä. Tilintarkastuskertomukseen kohdistuvaan kritiikkiin ja tilintarkastuksen ongelmakohtiin vastatakseen IAASB aloitti tilintarkastusstandardien kehityshankkeen, jonka tavoitteena oli tilintarkastuskertomuksen viestinnällisen arvon parantaminen. Hankkeen lopputuloksena usean standardin sisältöä päivitettiin ja hankkeen kannalta merkittävin asia oli täysin uuden ISA 701-standardin julkaiseminen.

ISA 701 -standardin mukaan tilintarkastajan tulee PIE-yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa raportoida niin sanotuista KAM:eista, joilla tarkoitetaan niitä seikkoja, joihin tilintarkastaja on tarkastuksen aikana kiinnittänyt eniten huomiota. KAM:it määritetään osana tilintarkastusprosessia yhtiön johdon kanssa käytyjen keskustelujen perusteella, mutta lopulta tilintarkastaja määrittää KAM:it itse oman ammatillisen harkintansa perusteella. KAM:eista on pitänyt raportoida 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyviltä tilikausilta.

Tämän tutkielman tarkoituksena oli tutkia KAM:ien raportoinnin luonnetta ja niiden määrittämiseen vaikuttavia tekijöitä Helsingin pörssissä listatuiden yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Lisäksi tulosten perusteella oli tarkoitus arvioida tilintarkastajien onnistumista standardin tavoitteissa. Tarkasteluajankohdaksi valittiin standardin kolme ensimmäistä soveltamisvuotta eli vuodet 2016–2018 ja tarkastelun kohteeksi Helsingin pörssin kolmen suurimman toimialan yhtiöt. Yhtiöitä oli mukana yhteensä 70. Yhtiöiden tilintarkastuskertomuksia analysoitiin niin kvalitatiivisin kuin kvantitatiivisin sisällönanalyysin ja sisällön luokittelun menetelmin. Yhtiöitä erottelevina tekijöinä käytettiin yhtiön toimialaa, Helsingin pörssin markkina-arvosegmenttejä ja tilintarkastusyhteisöä. Tarkoituksena oli saada kattava ja monipuolinen käsitys KAM:ien raportoinnista ilmiönä.

Tulosten perusteella selvisi, että yleisimmin Helsingin pörssin yhtiöillä raportoidaan kaksi tai kolmea KAM:ia. Vuosittaiset erot KAM:ien määrissä olivat pieniä. Ensimmäisenä vuonna raportoituja KAM:eja oli 201, toisena vuonna 191 ja kolmantena vuonna 190. Markkina-arvon mukaan tarkasteltuna suuren markkina-arvon yhtiöillä raportoituihin keskimäärin eniten KAM:eja. Myös toimialoittain tarkasteltuna keskimääräisissä KAM:ien määrissä oli eroja. Toisaalta toimialojen ja markkina-arvosegmenttien sisällä oli yhtiökohtaista hajontaa, mikä osoittaa, että KAM:ien määrittämisessä on otettu myös yhtiökohtaiset tekijät huomioon. Yhtiökohtaisesti raportoitujen KAM:ien määrä ei radikaalisti muuttunut. Yleisin muutos oli yhden KAM:in lisäys tai vähennys verrattuna edellisvuoteen. KAM:ien aihepiiritkään eivät yhtiökohtaisesti kokeneet suuria muutoksia vuosien välillä. Kolmen vuoden tarkastelujaksolla oli myös niitä yhtiöitä, joilla raportoituihin joka vuonna täysin samat KAM:it.

Tämän tutkielman johtopäätöksenä todetaan, että tilintarkastusyhteisöt ovat onnistuneet uusissa raportointivelvoitteissa hyvin, sillä raportointi on ollut standardien mukaista. KAM:eissa on onnistuttu samaan aikaan korostamaan sekä yhtiökohtaisia erityisolosuhteita että myös toimialoille tyypillisiä tekijöitä. KAM:eja vertailemalla tehtiin havainto, että muutokset KAM:ien aihepiireissä ja sisällöissä selittyvät ainakin yhtiön tilikausikohtaisilla olosuhdemuutoksilla ja vaihtuneen tilintarkastajan erilaisilla painotuksilla eli toisin sanoen ammatillisella harkinnalla. Toisaalta KAM:eissa ja tilintarkastuskertomuksissa havaittiin eroja informatiivisuuden välillä niin yhtiö- kuin tilintarkastusyhteisökohtaisesti. Tilintarkastajille saattaa siis olla vielä epäselvää, mikä on lukijan kannalta riittävää informaatiota. Joka tapauksessa tilintarkastuskertomukset ovat informatiivisempia kuin aiemmin ja aika näyttää, mihin KAM:ien raportointi tulevaisuudessa kehittyy.

LÄHTEET

- American Accounting Association. Committee On Basic Auditing Concepts (1973) *A statement of basic auditing concepts*. Sarasota, Florida.
- Bédard, Jean – Gonthier-Besacier, Nathalie – Schatt, Alan (2014) Costs and Benefits of Reporting Key Audit Matters in the Audit Report: The French Experience. Saata-villa: <https://www.isarhq.org/2014_downloads/papers/ISAR2014_Bedard_Besacier_Schatt.pdf>.
- Beaver, William H. (1998) *Financial reporting: an accounting revolution*. 3. p. Prentice Hall cop., Upper Saddle River, NJ.
- Brasel, Kelsey – Doxey, Marcus M. – Grenier, Jonathan H. – Reffett, Andrew (2016) Risk disclosure preceding negative outcomes: The effects of reporting critical Audit matters on judgments of auditor liability. *Accounting Review*, Vol. 91 (5), 1345–1362.
- CESR (2007) Survey on the direct communication of auditors with the public on the statutory audit of the annual or consolidated accounts of listed companies. <https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2015/11/07_101.pdf>, haettu 17.2.2020.
- Chong, Kar-Ming – Pflugrath, Gary (2008) Do Different Audit Report Formats Affect Shareholders' and Auditors' Perceptions? *International Journal of Auditing*, Vol. 12 (3), 221–241.
- Chow, Chee W. (1982) The Demand for External Auditing: Size, Debt and Ownership Influences. *The Accounting Review*, Vol. 57 (2), 272–291.
- Christensen, Brant E. – Glover, Steven M. – Wolfe, Christopher J. (2014) Do Critical Audit Matter Paragraphs in the Audit Report Change Nonprofessional Investors' Decision to Invest? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 33 (4), 71–93.
- Cohen Commission (1978) The Commision on Auditors' Responsibilities: Report, Conclusions and Recommendations. <http://3197d6d14b5f19f2f440-5e13d29c4c016cf96cbbfd197c579b45.r81.cf1.rackcdn.com/collection/papers/1970/1978_0101_CohenAuditors.pdf>, haettu 25.11.2019.
- Cordos, George-Silviu – Fülöpa, Melinda-Timea (2015) Understanding audit reporting changes: introduction of Key Audit Matters. *Accounting and Management Information Systems*, Vol. 14 (1), 128–152.

- Deloitte (2012) Kommenttikirje IAASB:lle koskien tilintarkastuskertomuksen parantamista. <<https://www.iasplus.com/en-gb/images/pdf-covers/2012/10/itc-auditors-report/>>, haettu 19.2.2020.
- Eisenhardt, Kathleen M. (1989) Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*, Vol. 14 (1), 57–74.
- Flint, David (1988) *Philosophy and principles of auditing: an introduction*. Macmillan Education, Basingstoke.
- Foster, George (1986) *Financial Statement Analysis*. 2. p. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Freeman, Edward R. – Harrison, Jeffrey S. – Wicks, Andrew C. – Parmar, Bidhan L. – De Colle, Simone (2010) *Stakeholder Theory: The State of the Art*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Freeman, Edward R. – Wicks, Andrew C. – Bidhan, Parmar (2004) Stakeholder Theory and "The Corporate Objective Revisited". *Organization Science*, Vol. 15 (3), 364–369.
- Füredi-Fülöp, Judit (2015) An Empirical Study of Audit Expectation Gap in Hungary. *Theory, Methodology, Practice*, Vol. 11 (1), 37–46.
- Gold, Anna – Gronewold, Ulfert – Pott, Christiane (2012) The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap - Do Explanations Matter? *International Journal of Auditing*, Vol 16. (3), 286–307.
- Gray, Glenn – Turner, Jerry – Coram, Paul – Mock, Theodore (2011) Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report by Financial Statement Preparers, Users, and Auditors. *Accounting Horizons*, Vol. 25 (4), 659–684.
- Gullkvist, Benita (2016) Uudistunut tilintarkastuskertomus – kokemuksia Iso-Britanniasta ja Alankomaista. *Balanssi*, 4–5/2016, 52–56.
- Gutierrez, Elizabeth – Minutti-Meza, Miguel – Tatum, Kay W. – Vulcheva, Maria (2018) Consequences of adopting an expanded auditor's report in the United Kingdom. *Review Of Accounting Studies*, Vol. 23 (4), 1543–1587.
- Gwilliam, David R. (1987) *A survey of auditing research*. Prentice Hall International, London.
- Halonen, Kaarina – Steiner, Maj-Lis (2010) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. WSOY-pro, Helsinki.

- Healy, Paul M. – Palepu, Krishna G. (2001) Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 31 (1), 405–440.
- Helenius, Antti (2004) Miten tilintarkastus on muuttunut 50 vuoden aikana. *Tilintarkastus-Revision*, 4/2004, 45–52.
- Horsmanheimo, Pasi – Kaisanlahti, Timo – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussääntely – kommentaari*. Alma Talent, Helsinki.
- Horsmanheimo, Pasi – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastus – asiakkaan opas*. Alma Talent, Helsinki.
- Humphrey, Christopher – Moizer, Peter – Turley, Stuart (1993) The audit expectations gap in Britain: An empirical investigation. *Accounting and Business Research*, Vol. 23 (91A), 395–411.
- IAASB (2011) Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change. <https://www.ifac.org/system/files/publications/exposure-drafts/CP_Auditor_Reporting-Final.pdf>, haettu 7.3.2019.
- IAASB (2020) Auditor Reporting Project. <<https://www.iaasb.org/projects/auditor-reporting>>, haettu 16.3.2020.
- IAASB (2019) The New Auditor's Report. <<https://www.iaasb.org/focus-areas/new-auditors-report>>, haettu 7.3.2019.
- IFAC (2016) *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016–2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016*. ST-Akatemia, Helsinki.
- IOSCO (2009) Auditor Communications. Consultation Report. <<https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD303.pdf>>, haettu 17.2.2020.
- Ittonen, Kim (2010) *A theoretical examination of the role of auditing and the relevance of audit reports*. Opetusjulkaisuja 61. Vaasan yliopiston julkaisuja, Vaasa.
- Jennings, Marianne – Kneer, Dan C. – Reckers, Philip M. (1993) The Significance of Audit Decision Aids and Precase Jurists' Attitudes on Perceptions of Audit Firm Culpability and Liability. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 9 (2), 489–507.

- Jensen, Michael C. – Meckling, William H. (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Vol. 3 (4), 305–360.
- Kasanen, Eero – Lukka, Kari – Siitonen, Arto (1993) The Constructive Approach in Management Accounting Research. *Journal of Management Accounting Research*, Vol. 5, 243–264.
- Kauppalehti.fi (2020) Helsingin pörssin toimialat. <<https://www.kauppalehti.fi/porssi/kurssit/XHEL>>, haettu 1.4.2020.
- Kihn, Lili-Anne – Näsi, Salme (2011) *Tilintarkastusta käsittelevien väitöskirjojen tutkimusstrategiset valinnat: aihepiiri ja tutkimusote*. Contributions to Accounting, Auditing and Internal Control: Essays in Honor of Professor Teija Laitinen. Vaasan yliopisto. 61–87.
- Kingsley, Stephen (2018) Auditing's expectation gap is worse than ever. *Financial Times* 15.1.2018.
- Koh, Hian Chye – E-Sah, Woo (1998) The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 13 (3), 147–154.
- Kosonen, Leena (2006) Tilintarkastusta koskevan normiston kehittyminen Suomessa vuosisadan aikana. *Tilintarkastus-Revision*, 1/2006, 21–28.
- Laplume, André O. – Sonpar, Karan – Litz, Reginald A. (2008) Stakeholder Theory: Reviewing a Theory That Moves Us. *Journal of Management*, Vol. 34 (6), 1152–1189.
- Lee, Teck Heang – Azham, Ali – Bien, Doria (2009) Towards an Understanding of the Audit Expectation Gap. *The IFCAI Journal of Audit Practice*, Vol. 6 (1) 7–35.
- Lowe, Jordan D. (1994) The expectation gap in the legal system: Perception differences between auditors and judges. *Journal of Applied Business Research*, Vol. 10 (3), 39–44.
- Mautz, R. K. – Sharaf, Hussein A. (1961) *The Philosophy of Auditing*. American Accounting Association.
- Monroe, Gary S. – Woodliff, David R. (1993) The effect of education on the audit expectation gap. *Accounting & Finance*, Vol. 33 (1), 61–78.
- Mäkinen, Markku (1994) Tilintarkastuslain taustat ja tavoitteet. *Tilintarkastus-Revision*, 2/1994, 99–102.

- Näsi, Juha (1980) *Liiketaloustiede soveltavana tieteenä: perusongelmien hahmotus ja analyysi*. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja, Tampereen yliopisto, Sarja A 2, Tutkielmia ja raportteja.
- Pajunen, Kati – Rautiainen, Antti, Saastamoinen, Jani (2019) Paraneeko tilintarkastuksen laatu keskeisten seikkojen raportoimisella tilintarkastuskertomuksessa? – tilintarkastajien näkökulma. Teoksessa: *Talous, sääntely, ohjaus – tarkastuksen ja valvonnan ajankohtaiskysymyksiä*, toim. Lili-Anne Kihn – Lasse Oulasvirta – Janne Ruohonen – Jaakko Rönkkö – Jani Wacker, 77–93. Tampere University Press, Tampere.
- Porter, Brenda (1993) An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. *Accounting and Business Research*, Vol. 24 (93), 49–68.
- Porter, Brenda – Hógartagh, Ciaran – Baskerville, Rachel (2012a) Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom. Part 1: The Gap in New Zealand and the United Kingdom in 2008. *International Journal of Auditing*, Vol. 16 (2), 101–129.
- Porter, Brenda – Hógartagh, Ciaran – Baskerville, Rachel (2012b) Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom. Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008. *International Journal of Auditing*, Vol. 16 (3), 215–247.
- PRH (2017) PRH:n yhteenveto listayhtiöiden 2016 tilintarkastuskertomuksista. <https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Tilintarkastuskertomukset_052017.pdf>, haettu 14.3.2020.
- PRH (2018a) PRH:n seuranta listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksista 2016–2017. <https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Selvitys_listayhtioiden_tilintarkastuskertomuksista_2017.pdf>, haettu 14.3.2020.
- PRH (2018b) Vuosiraportti laaduntarkastuksista 2018. <https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Vuosiraportti_laaduntarkastuksista_2018.pdf>, haettu 29.4.2020.
- PRH (2019a) PRH:n seuranta listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksista 2016–2018. <https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Suomalaisten_listayhtioiden_tilintarkastuskertomukset_2016-2018.pdf>, haettu 14.3.2020.
- PRH (2019b) Tilintarkastusvalvonnan kotisivut. <<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>>, haettu 3.11.2019.

- Reiniharju, Jaakko (1994) Tilintarkastuslaki tuli – kaventuuko odotuskuilu? *Tilintarkastus-Revision*, 5/1994, 325.
- Riistama, Veijo (1999) *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. WSOY, Porvoo.
- Savtschenko, Christian (2015) Tähtäimessä informatiivisempi tilintarkastuskertomus. *Balanssi*, 1/2015, 22–25.
- Savtschenko, Christian (2016) Lukuopas: Näin luet uutta tilintarkastuskertomusta. *Balanssi*, 4–5/2016, 57–65.
- Sirois, Louis-Philippe – Bédard, Jean – Bera, Palash (2018) The Informational Value of Key Audit Matters in the Auditor's Report: Evidence from an Eye-Tracking Study. *Accounting Horizons*, Vol. 32 (2), 141–162.
- Soltani, Bahram (2007) *Auditing: An International Approach*. Pearson Education Limited, Harlow.
- Standard Life Investments (2012) Kommenttikirje IAASB:lle koskien tilintarkastuskertomuksen parantamista. <<https://www.ifac.org/system/files/publications/exposure-drafts/comments/SLI.pdf>>, haettu 19.2.2020.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2016a) Rahoitusinstrumentit – Uuden IFRS 9 -standardin keskeinen sisältö. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/talouden-ammattilaisille/rahoitusinstrumentit-uuden-ifs-9-standardin-keskeinen-sisalto>>, haettu 3.5.2020.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2016b) Uudistuva tilintarkastuskertomus. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/content/download/4363/84710/version/1/file/Uudistuva+tilintarkastuskertomus+toukokuu+2016.pdf>>, haettu 18.2.2020.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2018) *Tilintarkastajan raportointi 2017: kertomukset, lausunnot ja muut asiakirjat*. ST-Akatemia, Helsinki.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2019a) Mitä on hyvä tilintarkastustapa. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa>>, haettu 2.11.2019.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2019b) Suomen Tilintarkastajat ry:n toiminta. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/suomen-tilintarkastajat-ry>>, haettu 3.11.2019.
- Tienari, Antti (2015) Tilintarkastuskertomusta nykymuodossaan pidetään toimivana. *Balanssi*, 1/2015, 26–28.
- Troberg, Pontus (2016) Tilintarkastus – teoria, käytäntö vai politiikka? *Balanssi*, 6/2016, 27–29.

- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6. uud. laitos. Tammi, Helsinki.
- Vanstraelen, Ann – Schelleman, Caren – Meuwissen, Roger – Hofmann, Isabell (2012) The Audit Reporting Debate: Seemingly Intractable Problems and Feasible Solutions. *European Accounting Review*, Vol. 21 (2), 193–215.
- Viitanen, Janne (1995) Odotuskuilu – tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin. *Tilintarkastus-Revision*, 2/1995, 175–180.
- Wallace, Wanda (1980) The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets. *Open Education Resources (OER)*. 2. Saatavilla: <<https://scholarworks.wm.edu/oer/2/>>.

VIITATUT LAIT

- Arvopaperimarkkinalaki (AML) 746/2012.
- Kirjanpitolaki (KPL) 336/1997.
- Laki elinkeinotulon verottamisesta (EVL) 360/1968.
- Osakeyhtiölaki (OYL) 624/2006
- Tilintarkastuslaki (TTL) 1141/2015.

LIITTEET

Liite 1. Aineistossa mukana olevat Helsingin pörssin yhtiöt

Toimiala	Yhtiö	Lähde
Rahoituspalvelut	Aktia Pankki	https://www.aktia.com/fi/julkaisut
Rahoituspalvelut	Asiakastieto Group	https://investors.asiakastieto.fi/taloudelliset-raportit-ja-esitykset/?lang=fi
Rahoituspalvelut	CapMan	https://www.capman.com/fi/osakkeenomistajat/taloudelliset-katsaukset/voosikertomukset/
Rahoituspalvelut	Citycon	https://www.citycon.com/fi/sijoittajat/taloudelliset-raportit
Rahoituspalvelut	eQ	https://www.eq.fi/fi/about-eq-group/tiedotteet-ja-julkaisut
Rahoituspalvelut	Evli Pankki	https://www.evli.com/konserni/sijoittajat/raportit-ja-esitykset
Rahoituspalvelut	Investors House	https://www.investorshouse.fi/sijoittajille/voosikertomukset/
Rahoituspalvelut	Orava Asuntorahasto/ Ovaro Kiinteistösijoitus	https://ovaro.fi/fi/sijoittajat/osavuositkatsaukset/
Rahoituspalvelut	Sampo	https://www.sampo.com/fi/sijoittajat/taloudelliset-tiedot/voosikertomukset/?y=All&s=sampo-group
Rahoituspalvelut	Sievi Capital	https://www.sievicapital.fi/publishment/raportit/voosikertomukset/
Rahoituspalvelut	Taaleri	https://www.taaleri.com/sijoittajat/raportit-ja-esitykset
Rahoituspalvelut	Technopolis	https://www.technopolis.fi/yritys/medialle/julkaisut/
Rahoituspalvelut	Ålandsbanken	https://www.alandsbanken.fi/meista/sijoittajille/taloudelliset-tiedot-ja-julkaisut/taloudelliset-raportit
Teknologia	Basware	https://investors.basware.com/fi/raportit-ja-esitykset
Teknologia	Bittium	https://www.bittium.com/sijoittajat/taloudelliset-raportit-ja-esitykset
Teknologia	Digia	https://digia.com/sijoittajat/raportit-ja-presentaatiot/
Teknologia	F-Secure	https://www.f-secure.com/fi/investors/materials
Teknologia	Innofactor	https://www.innofactor.com/fi/sijoittajille/tiedotteet-julkaisut-ja-selvitykset/
Teknologia	Ixonos/ Digitalist Group	https://investor.digitalistgroup.com/fi/investor/financial/financial-statements
Teknologia	Nokia	https://www.nokia.com/fi_fi/tietoa-nokiasta/sijoittajat/
Teknologia	QPR Software	https://www.qpr.com/fi/sijoittajat/voosikertomukset
Teknologia	Qt Group	https://investors.qt.io/fi/reports-and-presentations/
Teknologia	Siili Solutions	https://www.siili.com/fi/sijoittajille/voosikertomukset#read-more
Teknologia	Solteq	https://www.solteq.com/fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/voosikertomukset-ja-tilinpaatokset/
Teknologia	Soprano	https://www.soprano.fi/sijoittajille/julkaisut/voosikertomukset/
Teknologia	SSH Communications Security	https://www.ssh.com/investors/financial-reports-fi
Teknologia	Tecnotree	https://www.tecnotree.com/investors_fin/Julkaisut/Voosikertomukset
Teknologia	Teleste	https://www.teleste.com/fi/porssitiedotteet-ja-sijoittajauutiset

Teknologia	Tieto	https://www.tietoevry.com/en/investor-relations/financial-reports/
Teknologia	Trainers' House	https://www.trainershouse.fi/sijoittajalle/tiedotteet-ja-julkaisut/tilinpaatokset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Aspo	https://www.aspo.com/fi/materiaalit-ja-esitykset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Aspocomp Group	https://aspocomp.com/investors/raportit/vuosikertomukset/?lang=fi
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Cargotec	https://www.cargotec.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-presentaatiot/vuosikatsaukset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Caverion	https://www.caverion.fi/sijoittajat/julkaisut/vuosikatsaukset-ja-tilinpaatokset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Consti Yhtiöt	https://investor.consti.fi/fi-FI/publications-and-presentations
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Cramo	https://www.cramogroup.com/fi/vuosikertomukset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Dovre Group	https://www.dovregroup.com/node/237#osavuosit-saukset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Efore	https://www.efore.com/fi/sijoittajille/taloudellinen-tieto/vuosikertomukset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Elecster	https://www.elecster.fi/sijoittajat.html
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Etteplan	https://www.etteplan.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-esitykset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Exel Composites	https://www.exelcomposites.com/en-us/english/investor/fi/julkaisut.aspx
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Glaston	https://glaston.net/fi/raportit-ja-esitykset/#raportit-ja-esitykset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Huhtamäki	https://www.huhtamaki.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-tiedotteet/raportit-ja-esitykset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Incap	https://incapcorp.com/sijoittajat/taloustietoa/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Kesla	https://www.kesla.fi/fi/sijoittajat/vuosikertomukset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Kone	https://www.kone.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-esitykset/taloudelliset-raportit/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Konecranes	https://investors.konecranes.com/fi/raportit-ja-esitykset?lang=fi
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Lassila & Tikanaja	https://www.lt.fi/fi/sijoittajat/raportit-ja-esitykset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Lehto Group	https://lehto.fi/sijoittajille/raportit-ja-esitykset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Metso	https://www.metso.com/fi/yritys/sijoittajat/julkaisut-ja-esitysmateriaalit/?pageSize=9&language=Finnish
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Neo Industrial	https://www.neoindustrial.fi/sijoittajalletaloudellista-tietoa/julkaisut
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Nurminen Logistics	https://www.nurminenlogistics.fi/ajankohtaista/julkaisut/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Outotec	https://www.outotec.fi/ytio/sijoittajille/raportit-ja-presentaatiot/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Ponsse	https://www.ponsse.com/fi/vuosikertomukset/#/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Pöyry	https://www.poyry.com/fi/sijoittajat/raportit-esitykset-ja-webcastit
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Ramirent	https://www.ramirent.com/investors
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Raute	https://www.raute.fi/fi/julkaisut

Teollisuustuotteet ja -palvelut	Scanfil	http://www.scanfil.fi/sijoittajat/raportointi-ja-esitykset/vuosikertomukset.html
Teollisuustuotteet ja -palvelut	SRV Yhtiöt	https://www.srv.fi/sijoittajat/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-ja-tilinpaatokset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Tikkurila	https://www.tikkurilagroup.com/fi/sijoittajaratportit-ja-esitykset/vuosikertomukset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Tulikivi	https://www.tulikivi.fi/tulikivi/vuosikertomukset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Uponor	https://investors.uponor.com/fi/uutiset-raportit-ja-esitykset/raportit-ja-esitykset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Uutechnic Group	https://www.uutechnicgroup.fi/fi/tiedotteet-ja-julkaisut/vuosikertomukset-osavuosikatsaukset-ja-tilinpaa-tostiedotteet/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Vaisala	https://www.vaisala.com/fi/investors/reports-and-presentations
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Valmet	https://www.valmet.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-esitykset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Valoe	https://valoe.fi/julkaisut
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Wärtsilä	https://www.wartsila.com/fi/sijoittajat/raportit-pre-sentaatiot/vuosikertomusmateriaali
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Wulff-Yhtiöt	https://www.wulff.fi/sijoittajille/sijoittajille/vuosikertomukset-ja-tilinpaatokset/
Teollisuustuotteet ja -palvelut	YIT	https://www.yitgroup.com/fi/sijoittajat/raportit-ja-esitykset/vuosikertomukset-ja-tilinpaatokset
Teollisuustuotteet ja -palvelut	Yleiselektroniikka	http://www.vuosikertomukset.net/yleiselektroniikka/